

# У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 26 (398) 3 – 9.07.2015 р.



**Ян Ентоні**  
про ядерну  
зброю та  
Україну в новій  
архітектурі  
безпеки

Чи оберуть українці  
популістів знову

Хто керує правоохоронцями  
Донецької області

Скільки Росії  
коштуватиме «ЮКОС»

## НАШІ ПЕРЕМОГИ



The  
Economist

Featuring selected content  
from The Economist

ISSN 1996-1561



9 771996 156002



## РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку  
за наведеними реквізитами.  
Повідомте адресу доставки  
за телефоном 067-407-10-96  
(з 9:00 до 18:00,  
оператор скине Ваш виклик  
і перетелефонує)

## У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»  
за індексом 99319

## ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

[www.portmone.com.ua](http://www.portmone.com.ua)

## ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 270 грн
- на 12 міс. – 540 грн

Телефон редакції:  
**044-351-13-00**

## ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
касир	назва установи банку	300023	
	<b>ПАТ «Укрсоцбанк»</b>	МФО банку	
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: <b>за передплату на журнал «Український тиждень»</b>		
	період:		
	платник (підпис)	сума, грн	

НА ЧАСІ

«Радикальна Батьківщина»

Наскільки постмайданний український виборець вразливий до популізму

4



Едвард Лукас про невідкладність зміцнення безпеки в Балтійському регіоні

7



Ян Ентоні: «Анексією Криму проігноровано уявлення про можливість мирної модифікації кордонів»

Директор SIPRI про варіанти вирішення конфлікту в Україні та ядерну зброю

8

Ціна «низьких тарифів» для України

За що українці розплачуються різким подорожчанням комуналки й падінням рівня життя

10



Люстрація, якої не було  
Чи змінилося керівництво міліції в Донецькій та Луганській областях після півтора року війни

12

Фінансова децентралізація на словах

Наскільки заяви про краще фінансування місцевих бюджетів відповідають дійсності

14



Геннадій Зубко: «Потрібно деполітизувати питання децентралізації, набратися терпіння й добре попрацювати»

Віце-прем'єр – міністр регіонального розвитку про зміни після конституційної реформи

16

ТЕМА НОМЕРА



У полоні звитяжних поразок?

Чому небезпечно ігнорувати власні перемоги

19

Якщо треба, то можемо

Сім історій героїзму та успіху українських військових і добровольців

20

Валерій Примост про уроки історії, що допомагають вигравати

25

Іван Любиш-Кірдей: «Ця війна – наша, тому ми переможемо»

Український оператор про осмислення Майдану, вихід з Іловайського котла та майбутнє документальне кіно

26

Стрибок тигра: від Харкова до Бахчисарая

Блискавичний кримський похід 1918 року під проводом полковника Болбочана

30



СУСПІЛЬСТВО

Широкине: півка з видом на море

Як живе село, що стало епіцентром бойових сутичок

32

СВІТ



Не стати на граблі насильства

Як тлумачити протести у Вірменії

34

Зобов'язані законом

Який козир Заходу може виявитися для Кремля небезпечнішим за санкції

36



Удар із минулого

У скільки Росії обійдеться справа «ЮКОСа»

37



Уроки стагнації

Як Латинській Америці перейти від золотої доби сировинного буму до реального розвитку

38

СПАДОК

Той, що залишився нероззброєним

Семен Сорока (Ясен) про боротьбу в складі УПА з німцями й НКВД та втечу з таборів

42

НАВИГАТОР

«Малий флот» української прози

Як письменники шукають нову мову для опису дійсності після Майдану

46



Сісти в калюжу

Реальність «казенних свят» від окупаційної влади в Криму

48

ЗМІ «республіки»:  
у найкращих традиціях Рейху

Які медіа формують свідомість мешканців Донбасу сьогодні

49

Юрій Макаров  
про те, що означає  
для українців  
перемоги раз  
і назавжди

50



Тиждень

№ 26 (398) 3 – 9.07.2015

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Наталія Петринська, Анна Корбут,

Алла Лазарева, Олександр Крамар,

Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,

Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,

Юрій Макаров, Роман Малко, Ольга Ворожбит

Директор зі збуту Олександр Грищенко

Директор з реклами Олена Андреева

e-mail: [olena.andreeva@tyzhden.ua](mailto:olena.andreeva@tyzhden.ua)

тел.: 067-407-10-89

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової

інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2

Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: [office@tyzhden.ua](mailto:office@tyzhden.ua)

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідчення суб'єкта видавничої справи

ДК № 14447 від 28.07.2003 р.

№ зам. 15-1495

Наклад 41 500

Номер підписано до друку 1.07.2015 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: [www.tyzhden.ua](http://www.tyzhden.ua)  
The Ukrainian Week



# «Радикальна Батьківщина»

Автор:  
Богдан Буткевич

У розпорядженні *Тижня* опинилися результати закритих соціологічних досліджень однієї з найбільших політичних партій. Зрозуміло, що їх об'єктом були електоральні вподобання українців напередодні старту кампанії місцевих виборів-2015. Зазначимо ще раз: дані закриті, тобто не призначені для публікації в ЗМІ, а значить без маніпулятивних завищень власного рейтингу та заниження показників конкурентів. І цифри ті дуже загрозливі: понад третина »

ФОТО: УНІАН

виборців знову згодна підтримати популістів, тобто Радикальну партію Ляшка й «Батьківщину» Юлії Тимошенко, котрі до того ж об'єдналися в ситуативний союз заради якнайбільшої дестабілізації ситуації в країні з перспективою не тільки місцевих, а й позачергових парламентських перегонів. А чим може обернутися масовий прихід до влади таких персонажів в умовах економічної кризи, розповідати не потрібно. На додаток зареєстровано ще й зростання рейтингів Опозиційного блоку.

У більшості східних та південних областей України ОБ, тобто колишня Партія регіонів, має 10–15% симпатій. І це ще до початку активної фази виборчого процесу – «гречкосійства». А що в умовах економічної кризи й більш ніж 20-відсоткового падіння купівельної спроможності населення тільки за останні півроку ПР знову спокійно оптом скуповуватиме голоси виборців, у цьому не сумніваймося. Як і в тому, що така купівля є абсолютно усталеною практикою й матиме прекрасний ефект.

Власне, виборці регіоналів не могли за рік після Майдану розчинитись у повітрі. Вони й не розчинилися – просто в потоках ура-патріотизму торік принішкли, а тепер знову виходять на авансцену. До того ж влада нині взагалі не переймається питанням ротації кадрів та еліт на Сході країни.

Ба більше, часто вона домовляється зі старими управлінцями часів Януковича. Найкращий приклад – ситуація із кланом Вілкулів на Дніпропетровщині, на яких явно зробила ставку Банкова у своєму суперництві з олігархом Ігорем Коломойським. І її аж ніяк не лякає, що саме ці люди були одними з головних дійових осіб у часи Віктора Федоровича. Саме тому 18% Опозиційного блоку тільки в місті Дніпропетровську чи понад 20% у відверто відданому в «кормління» Вілкулам Криворізькому районі не дивують.

Про те, що й досі не змінена абсолютна більшість місцевої влади в Донецькій та Луганській областях, яка рік тому вітала окупантів та допомагала шматувати країну, вже й нагадувати

набрідло. Як і про відсутність хоч трохи адекватної інформаційної політики там. Відповідно виборець ПР із Південного Сходу й не мав ніяких шансів переродитися, навіть якби цього сильно хотів. Тож перспектива якщо не повного реваншу донецьких уже цього року, то принаймні повернення регіоналів як дієвої політичної сили стає дедалі менш примарною.

Проте набагато небезпечнішою вже в короткостроковій перспективі є тенденція різкого зростання рейтингів двох найбільш популістичних сил українського політикуму: Радикальної партії Олега Ляшка й особливо «Батьківщини» Юлії Тимошенко. Так, Ляшко має подекуди рейтинг до 12%, а сила «тієї, що працює» – захмарні ще рік тому для неї 15–18%. Тобто кількомісячних щосейних криків про комунальні тарифи цілком вистачило, щоб чимало обивателів знову повірило старим «героям». Зрозуміло, в ситуації суспільної нестабільності деякі прошарки населення хочуть легких, простих та швидких

ського фронту», який спекулюватиме на лівацьких гаслах у стилі «все взяти й поділити» в економічній площині та крикливому ура-патріотизмі в сфері ідеології. І водночас буде цілком усеїдний у політиці.

При цьому в політичному сенсі метою «Радикальної Батьківщини» є не тільки й не стільки участь у місцевих виборах, скільки провокування якнайбільшої політичної кризи в парламенті аж до розвалу коаліції. Усе це з метою проведення у 2016 році позачергових перегонів до ВР. Бо саме такими є, подекуди, плани головних фінансисів «радикальних батьківщинців» – угруповання Фірташа – Львовчкіна, яке мріє повернути свої провідні позиції в українському політикумі та урвати джек-пот на своїх «радикальних» утриманнях.

До цього додамо ще один яскравий популістичний проект, щоправда для правоорієнтованої публіки, – новотвір команди Коломойського під назвою УКРОП. Ця партія поки що не входить у рейтинги, але має, за інсайдерською інформацією *Тижня* з її ж таки штабу, свої початкові 5–10%. Відповідно дістаємо дуже сумну картину: більш ніж третина виборців готові віддати голоси класичним популістам. І в умовах погіршення політичної ситуації та масованої інформаційної підтримки останні мають шанси збільшити свої показники в рази.

Тим більше коли крикуни всіх мастей фактично об'єднують зусилля. І все це до блоку починає нагадувати грецький сценарій, коли нещодавній прихід до влади широкої коаліції правих та лівих популістів призвів до перспективи дефолту та виходу країни з еврозони. А в умовах війни з Росією та економічного падіння прихід до реальної влади людей на кшталт Ляшка й Тимошенко може мати незворотні наслідки для України навіть у суто прагматичному питанні державного управління. А якщо згадати про інтереси спонсорів цих політичних проектів, то це вже становитиме пряму загрозу національній безпеці. У будь-якому разі доводиться констатувати реальну можливість ренесансу радикального популізму в змученій бідністю та війною країні. ■



## УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЛЕГКОЮ ЗДОБИЧЧЮ ДЛЯ ПОЛІТИЧНИХ КРИКУНІВ

відповідей на складні питання. І слід віддати належне Ляшку з Тимошенко: їм цілком вдається працювати на цей електорат і мобілізувати його. Як бачимо, українське суспільство залишається легкою здобиччю для політичних крикунів, і Майдан нічого не змінив у цьому.

Цікаво, що ці політичні сили, схоже, уклали між собою пакт про ненапад і взаємну підтримку. Ляшко й Тимошенко постійно виступають дуєтом, до них приєднуються подібні персонажі на кшталт депутата Капліна. І це відбувається не лише тому, що так вирішили спонсори партій, а й тому, що нюхом досвідчених політичних пройдисвітів вони відчувають: зоряний час для них повертається. А отже, треба «качати» у зв'язці з ідеологічно й (ще більшою мірою) методологічно близькими. Таким чином, можна говорити про появу реальної опозиції до нинішньої влади у вигляді такого собі «радикально-популіст-



# Відповідь критикам

Автор:  
Едвард Лукас,  
Велика Британія

**М**ій звіт для Центру аналізу європейської політики (СЕРА) про безпеку в Балтійському регіоні здійняв бучу. У ньому йдеться про те, що Польщі, державам Балтії та північним країнам (коротко ПБП) треба переглянути свою оборонно-безпекову політику з огляду на спільну загрозу з боку Росії. Вони повинні припинити перейматися тим, хто в НАТО, а хто ні, й натомість об'єднати інтелектуальні та матеріальні ресурси на регіональному рівні. Єдина країна, що здатна забезпечити таке об'єднання, – Сполучені Штати, тож вони мають очолити процес: що більше Америка допомагатиме зміцненню європейської безпеки, то меншим ставатиме її тягар основоположного гаранта цієї безпеки.

Після публікації звіту на повен голос заговорили критики. Найпростіше з їхніх звинувачень полягало в тому, що я, роздмухуючи паніку війни, граю на руку військово-промислому комплексу, а ще роблю з Росії страховище, щоб залякати виборців і спонукати політиків купувати дорогі озброєння. Насправді ж ревно залякує виборців РФ: зухвалими трюками військової авіації, несподіваними військовими навчаннями, що імітують агресію, швидким переозброєнням, войовничою риторикою і пропагандистською війною.

Якби не такі дії Росії, безпекова парадигма Балтійського регіону залишалася б незмінною від 2006 року. А це означає, що НАТО не планувало б нині посилювати обороноздатність країн Балтії й захищати їх, не розміщувало б у регіоні військові бази та спорядження, не провадило б навчань, у Фінляндії та Швеції на всіх рівнях панували б скептичні настрої щодо Альянсу, збройні сили всіх держав зосереджувалися б на миротворчій діяльності й операціях за межами регіону, а оборонні бюджети формувалися б за залишковим принципом.

Трохи мудраваніший варіант критики полягає у твердженні, нібито Росія аж ніяк не загроза, війна в Україні виснажила її війська, довівши їх до повного краху, а то й далі. Розрекламована новітня зброя, яка начебто забезпечує Кремлю ескаляційну перевагу (тобто першість у нагнітанні агресії та залякуванні НАТО) в регіоні Балтійського моря, або ще не вироблена, або не працює, або наразиться на ни-

щівні контрзаходи західних країн. Утрати, спричинені війною і санкціями, дуже вдарили по російській економіці. Багатим і впливовим людям у РФ Путін уже набрид, його режим насилу тримається на ногах. Росія може розпастися будь-якої миті.

Можливо. Песимісти прогнозували розпад РФ ще з 1990-х років, але помилилися. Росія виграє не тому, що сильна. Росія слабка. Зате має велику силу волі, чого бракує Заходові. Її керівництво готове йти на ризик, миритися з економічними труднощами й нахабно бреше про свої дії і чинить дедалі зухваліше. Тому тепер настав час нещадного реалізму, годі видавати бажане за дійсне. До того ж якщо Путін піде з президентської посади, то його наступник, найімовірніше, виявиться ще гіршим. А розпад Росії означатиме тільки більше (дарма що вже інших) тривог щодо безпеки.

Наступний аргумент критиків, мовляв, звіт неактуальний, бо зміни в Балтійському регіоні та Альянсі вже відбуваються. Наприклад, Швеція та Фінляндія на початку червня брали участь у військових навчаннях НАТО BALTOPS за участю 17 країн (зокрема, з висадкою морського десанту в Швеції). Раніше такі навчання провадили дуже рідко. Тепер часто. Оборонні бюджети починають збільшуватися. Тож маємо радіти цьому прогресові, а не нарікати на

**ЗУСИЛЛЯ ЗІ ЗМІЦНЕННЯ БЕЗПЕКИ ТРЕБА ОЦІНЮВАТИ В ПОРІВНЯННІ З МАСШТАБОМ ПОТРЕБ. ЗГІДНО З ЦИМ КРИТЕРІЄМ ВОНИ ДОСІ НЕАДЕКВАТНІ**

те, що його не досить.

На такий закид я відповідаю, що обіцянками не наїсися. Ми виходимо зі стану ганебної неадекватності, що був наслідком самозаспокоєності, боягузтва та ілюзій, які в деяких країнах панували понад два десятиріччя. Покаянні грішники – це добре, але власні зусилля ми повинні оцінювати в порівнянні з масштабом потреб. Згідно з таким критерієм ці зусилля й досі неадекватні, а розрив між безпековою готовністю і загрозою в Балтійському регіоні збільшується, а не зменшується.

І нарешті, критики заявляють, що звіт нереалістичний. У держав ПБП надто різна культура безпеки, і спільної в передбачуваному майбутньому вони не сформуєть. Зокрема, Польща надто велика, надто зарозуміла і (в очах своїх сусідів) надто інша, щоб інтегруватися в будь-яку регіональну структуру. Можливо. Якщо так, ми приречені. Але варто хоча б спробувати. ■

# Ян Ентоні: «Анексією Криму повністю проігноровано уявлення про можливість мирної модифікації кордонів»

**Д**иректор Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI) Ян Ентоні поділився з *Тижнем* міркуваннями про роль ядерної зброї в сучасній міжнародній безпеці, необхідність відновлення функції держави у глобалізованому світі та сценарії уникнення замороженого конфлікту на Сході України.

**У. Т.: Що для безпеки у глобальному вимірі означатиме потенційний поворот до застосування ядерної зброї як інструмента активного тиску?**

– З моменту першого в історії використання ядерної зброї минуло вже 70 років. Відтоді ми пройшли три різні фази її значення для міжнародної безпеки. Питання в тому, чи входимо нині в четверту. На першому етапі цю зброю все ще трактували як інструмент стратегічної геополітики (таким чином її використовували в роки Другої світової). Багато країн, зокрема СРСР, тоді мали її у своїх арсеналах. Потім відбувся етап переходу до ситуації стримування від масового знищення. На третьому етапі, по закінченні холодної війни, країни, котрі володіли ядерною зброєю, намагалися відсунути її як аргумент на маргінесі міжнародного безпекового дискурсу й мінімізувати її значення як інструмента тиску. Питання в тому, чи входимо ми нині до четвертого етапу, коли ядерна зброя знову починає відігравати помітну роль у царині міжнародної безпеки?

**Спілкувалася  
Ганна Трегуб**

Потрібно зробити оцінку низки нещодавніх заяв, зокрема російських лідерів, котрі дедалі більше звертаються до теми ядерної зброї в публічних виступах. Звичайно, це один з елементів погіршення обстановки, коли жорстка сила та військові інструменти знову набувають серйозного значення в колективних заходах безпеки. Отже, гадаю, ми входимо в період, коли слід ретельніше обдумувати те, що робимо, інакше ризикуємо повернутися до дискурсу, що ґрунтується на жорсткій силі, залякуванні та приниженні.

**У. Т.: Анексія Криму поставила крапку в гельсінській безпековій архітектурі. Як нині адекватно реагувати на намагання повернути дискурс холодної війни?**

– Для багатьох незрозумілим залишається, наскільки глибокими є зміни в російському мисленні про роль ядерної зброї після холодної війни. Наскільки вони фундаментальні, а не поверхові – запитання риторичне. Як-

**МЕХАНІЗМИ СТАЛОЇ  
РОЗБУДОВИ МИРУ –  
ЦЕ СПОСІБ, У ЯКИЙ УКРАЇНА  
МОЖЕ ПОВЕРНУТИ  
КОНТРОЛЬ НАД  
ТЕРИТОРІЯМИ НА СХОДІ**

що уявити собі ситуацію, коли Росія не частина міжнародного співтовариства, то вона буде несприятливою передусім для самої РФ. Ми намагаємося зрозуміти, який



Москва може бачити позитив у перспективі неінтеграції до міжнародної спільноти і як ця інтеграція все-таки може відбутись, якщо Кремль відмовиться прийняти правила, котрі все ще розглядають як раціональні й необхідні. Це цікаве питання, на яке немає хорошої відповіді.

**У. Т.: Російська агресія в Україні та війна в Сирії дестабілізують регіони на самісіньких кордонах Європи, вимагаючи від неї багато зусиль, зокрема й економічних, щоб нормалізувати ситуацію. Хто і як нині намагається вплинути на ці обставини, аби повернути попередні сприятливі умови миру, необхідні для сталого економічного розвитку?**

– Конфлікти, про які ви згадали, є величезною трагедією і проблемою для кожної із цих країн. Попри різницю в специфіці умов, спільне між ними те, що події там і там мають далекосяжні наслідки. Маю на увазі невдоволення громадян нездатністю держави забезпечити їм задовільний рівень життя. Перше формальне питання, котре ми повинні вирішувати, – як нам відновити належні функції держави в глобалізованому світі, коли вона не забезпечує всіх можливих потреб сама. Уряд не може контролювати й забезпечувати все само-





тужки. Необхідним елементом руху до вищого рівня безпеки є посилення партнерства між державами та громадянами, а також іншими суб'єктами – це все має вести до взаємоприйнятних результатів. Сучасній російській владі дуже важко сприйняти такі ідеї, бо вона вже доклала чимало зусиль до того, що розуміє як посилення ролі держави й повернення їй контролю та функцій, які раніше було децентралізовано в суспільстві РФ. Цю тяглість російській владі важко перетравити. Але це те, що ми повинні мати на увазі в міжнародному діалозі про майбутнє безпеки: як відновити належне місце держави у глобалізованому світі.

**У. Т.: Російсько-українська війна має кілька потенційних сценаріїв, зокрема може перетворитися на заморожений конфлікт. Яких заходів ужити, щоб цього не трапилося?**

– У ході обговорення способів урегулювання конфлікту в Україні, думаю, сталися деякі важливі зміни в поглядах на механізми процесу. Ми вже позбулися нерозуміння природи цього протистояння, яке було раніше, коли говорили, що кожен конфлікт має три дискретні фази (доконфліктну, конфліктну, постконфліктну). Такі уявлення були неадекватними

для досягнення реальної динаміки нинішніх подій. Сьогодні маємо дискусію про розуміння цього явища як більш-менш постійної ситуації нестабільності, котрою потрібно управляти, поступово урегулюючи її через сталу розбудову миру. У цьому контексті варто думати про те, що допомогло б розбудувати мир усередині самої України. І тут не зайве згадати про деякі специфічні аспекти. Це питання свободи ЗМІ та свободи висловлювання. Крім того, необхідно, аби найпотужніші міжнародні гравці, які ведуть між собою перемовини, зокрема і про врегулювання українського конфлікту, мали сильні позиції щодо того, як саме повинна відбуватися стала розбудова миру в світі.

Це правда, що анексією Криму повністю проігноровано уявлення про можливість мирної модифікації кордонів. У європейській безпеці воно є, і саме завдяки йому вдалося інтегрувати Німеччину й розділити Чехо-Словаччину. Тобто процес повинен відбуватися за згодою, без застосування сили. Цим принципом абсолютно знехтували. А насправді потрібно без винесення остаточних суджень розібратись у тому, чого хочуть люди Криму. Якщо вони справді хочуть бути з Росією, цей вибір слід поважати.

#### БІОГРАФІЧНА НОТА

**Ян Ентоні** – директор Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI). Спеціаліст із контролю над озброєннями, їх експортом та роззброєнням. У 1998–2003 роках керував програмою європейського проекту нагляду над експортом зброї, у 1993–1998-му – проектом із трансферу озброєнь. Досліджує роль нуклеарної зброї в НАТО й Росії, а також кроки в царині контролю над нею, європейські та китайські перспективи безпеки й підходи ЄС до нерозповсюдження ядерної зброї та зменшення спричиненої нею загрози

Ми не знаємо, яким є їхнє рішення насправді, тому що перебіг кризи перекреслив перспективу їхнього вільного волевиявлення.

Можливість замороженого конфлікту – це не патетична заява, а те, що ми на власні очі бачили в інших країнах. Це ситуація в Молдові, Нагірному Карабасі. Перспективи для України відрізняються, бо тутешній конфлікт ширший, ніж згадані, що почалися 20 років тому. Отож-бо механізми сталої розбудови миру – це спосіб, у який Україна може повернути контроль над територіями на Сході. Завдяки консультаціям та відкриттю нових каналів діалогу з людьми цих територій реально дійти справжнього розуміння того, що вони хочуть, чого їм бракує і як їхні потреби задовольнити. Альтернативи немає. Звісно, уникнути так званого замороженого конфлікту й відновити контроль над територією можна жорсткою силою. Але тут питання до України: чи готова вона до цього в нинішніх умовах? Це чітко призведе до ескалації насильства у відповідь. Обрати якийсь із варіантів повинні в самій Україні. Вдавшись до силового сценарію, Київ візьме на себе всі ризики, зокрема муситиме відповісти на питання, чи застосування сили було справді неминучим. Механізми сталої розбудови миру матимуть потужнішу підтримку ззовні.

**У. Т.: Як ви оцінюєте перспективи створення українсько-польсько-балтійської військової бригади? Як воно вплинуло б на безпеку в регіоні, а також на Північноатлантичний Альянс?**

– Це питання порушували під час саміту НАТО в Уельсі в контексті потреби модернізації силового блоку. Існує чітке розуміння, що гарантування безпеки нереальне на суто національному рівні. Навіть у Польщі замало ресурсів, щоб створити потужні збройні сили самостійно. Створення кластера країн, які згуртовуються, зазвичай виходячи з географічної близькості, задля зміцнення колективних оборонних потужностей, імовірно, буде новою серйозною тенденцією найближчих десятиліть. Схожі військові одиниці вже є в країнах Північної Європи та Бенілюксі. ■

# Ціна «низьких тарифів» для України

На тлі падіння рівня життя в Україні зростає запит на популізм. Але його тріумф завжди веде лише до погіршення ситуації

**П**опулістська епопея в Греції, за якою спостерігає ось уже кілька місяців увесь світ, схоже, нарешті добігає логічного кінця. Блеф не пройшов, і країні таки доведеться повертатися до реальності й розплачуватися за тривалу безпечність та життя в борг. Для сучасної України цей досвід особливо актуальний. Адже тут політики-популісти, які заробляють дешевий авторитет приємними народному вуху, але безвідповідальними і згубними для людей ініціативами, саме насолоджуються зростанням рейтингів. Не лише представники опозиції, а й учасники коаліції активно критикують «невиправдане» підвищення тарифів на послуги ЖКГ, вимагають індексації заробітних плат і пенсій, перерахування валютних

**Автор:**  
**Олександр Крамар**

У травні українці протестували під ВРУ проти підвищення комунальних тарифів. Однак динаміка зарплат і пенсій за останніх 15 років свідчить про те, що весь цей час ці тарифи були невиправдано заниженими

кредитів за курсом семирічної давності. Усі ці заклики знаходять відгук серед українців, які не замислюються про ціну такого популізму й про те, що саме вони, а не олігархи, невинні можливо-владці чи інші багатії оплатять це свято популізму.

Падіння рівня життя українців справді виявилось вкрай різким. Однак значною мірою тому, що тривалий час цей рівень абсолютно штучно завищувався порівняно з реальними можливостями економіки. Робилося це з популістських мотивів за рахунок стрімкого нарощування боргів: протягом 2008–2013 років зовнішній державний і гарантований борг збільшився з \$13,8 млрд до \$37,5 млрд, внутрішній – із \$3,8 млрд до \$35,6 млрд. Відповідальні за це ті самі політики, які

й зараз найактивніше вправляються в популізмі: Юлія Тимошенко, що очолювала уряд із кінця 2007-го до початку 2010-го, та колишні регіонали з Опозиційного блоку, які керували країною з 2010-го до початку 2014-го. Економіка за цей час не те що не зросла, а, навпаки, скоротилася: реальний ВВП 2014 року становив лише 89,1% рівня 2007-го, а в доларовому вираженні впаў із \$179,4 млрд у 2008-му до \$130,9 млрд у 2014-му. У результаті стався збіг трьох негативних факторів, які й призвели до нинішнього надзвичайно різкого падіння рівня життя українців: 1) країна стала менше заробляти; 2) втрачено можливість далі жити в борг; 3) у таких складних умовах потрібно ще й віддавати позики,



які взяті, щоб підтримувати завищений рівень життя у 2008–2013-му.

Поряд із вимогами індексації заробітних плат і пенсій до рівня, який у попередні роки забезпечувався за рахунок нарощування боргів, найпопулярнішою темою для збільшення рейтингу серед популярців є критика «непідйомних» і «завищених» тарифів. Темп їх підвищення справді виявився шоковим, однак глибший аналіз засвідчує, що нинішній рівень не є ані непідйомним, ані аномально високим для України. Просто українці звикли до тривалий час невинувато занижених тарифів. Щоб проілюструвати це, здійснимо короткий екскурс в недавню історію та проведемо нескладні розрахунки.

15 років тому, у 1999–2000-му, тариф на газ для населення з ПДВ за умови наявності лічильника становив 175 грн за 1 тис. м<sup>3</sup>, середній тариф на електроенергію – 12,6 к. за 1 кВт•год без ПДВ. З 1 квітня 2015-го, як відомо, ціна для населення на газ для опалення становить 3,6 тис. грн (до 200 м<sup>3</sup>), а на електроенергію з ПДВ – 36,6 к. (до 100 кВт•год) та 63 к. (на понад 100 кВт), з 1 вересня – відповідно 45,6 к. та 78,9 к. Середня заробітна плата 1999 року в Україні становила 178 грн, у 2000-му – 230 грн, середня пенсія – відповідно 60,1 грн і 69,3 грн. Працівники освіти в середньому отримували у 2000-му 156 грн, охорони здоров'я – 138 грн. Тим часом у травні 2015-го середня заробітна плата дорівнювала 4042 грн, зокрема в освіті – 2935 грн, в охороні здоров'я – 2710 грн. Середня пенсія на початок 2015 року – 1581,5 грн, у травні – близько 1600 грн.

Таким чином, у 1999 році ціна 1 тис. м<sup>3</sup> газу для населення становила 98,3% середньої заробітної плати та 291,2% середньої пенсії, у 2000-му – відповідно 76,1% і 252,5%, у травні 2015-го – 89,1% і 225%. Для працівників бюджетної сфери ціна 1 тис. м<sup>3</sup> газу в 2000-му й травні 2015-го дорівнювала відповідно 112,2% і 122,7% середньої заробітної плати для працівників освіти й 126,8% і 132,8% для працівників охорони здоров'я. Інакше кажучи, тариф 3,6 грн за 1 тис. м<sup>3</sup> зараз доступніший, ніж був у 1999 році, й дещо менш доступний, ніж у 2000-му. Водночас для пенсіонерів він значно доступніший порівняно як із 1999-м, так і з 2000-м.

Електроенергія ж навіть з урахуванням цьогорічного вересневого підвищення буде у 4–8 разів доступніша для працюючого населення й у 7–11 разів для пенсіонерів, аніж у 1999 році. Так, ціна 100 кВт•год електроенергії для населення тоді становила 8,5% се-

редньої заробітної плати й 33,8% середньої пенсії, а в 2015-му – лише 0,9% (до 100 кВт)/1,6% (понад 100 кВт) середньої заробітної плати й 2,3%/3,9% середньої пенсії в травні та 1,1%/2% і 2,9%/4,9% з урахуванням запланованого з 1 вересня підвищення тарифу.

Інакше кажучи, якби українські політики протягом останніх 15 років не блокували поступової індексації тарифів ЖКГ бодай відповідно до темпу зростання заробітних плат і пенсій, то зараз не потрібно було б «шокової терапії» і кількарізних підвищень. А країна не мала б тих проблем із боргами, які сформувалися внаслідок затягування з підвищенням цін відповідно до економічно обгрунтованого рівня.

Наприклад, лише торік дефіцит Нафтогазу становив 96,9 млрд грн (\$8,05 млрд за курсом того часу), а за результатами I кварталу поточного (до підвищення цін) – 21,9 млрд грн. Для покриття дефіциту в 2014-му він випустив нових акцій на 96,6 млрд грн, які уряд обміняв на облігації внутрішньої державної позики. Ті, своєю чергою, викупив Нацбанк за рахунок друку незабезпечених 96 млрд грн, що відобразилося в шаленому зростанні курсу валют 2014 року. І кожен українець від пенсіонера й малозабезпеченого заплатив за літню низької ціни на газ із власної кишені, навіть якщо не споживав його. Причому значні дефіцити Нафтогазу з'явилися не торік, як і механізм їх покриття в кінцевому рахунку друком незабезпечених грошей НБУ.

Проте свято популізму триває. Через чергову популістську ініціативу конвертувати валютні кредити в гривню за курсом 5,05 грн за долар, за даними регулятора, банківська система України зазнає 100 млрд грн збитків. І в кінцевому рахунку ці збитки, найімовірніше, знову будуть покриті не з кишені «независних» менеджерів чи власників банків, а черговим друком незабезпечених гривень НБУ. Тобто знову коштом усіх громадян України, які заплатять за незабезпечену емісію чергових 100 млрд грн зниженням купівельної спроможності своїх заробітних плат і пенсій.

Однак коріння проблеми варто шукати не в політиках, а в суспільстві, яке створює запит на безвідповідальний популізм, не замислюючись про те, що дешевий сир буває лише в мишоловці. Врешті, політиків, керівництво держави чи уряду можна змінювати. Тому залишається сподіватися, що інстинкт самозбереження в українців спрацює раніше, ніж черговий популістський експеримент остаточно зруйнує країну. ■



К Н И Г А Р Н Я

**6–9 липня**

**чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»**

**Київ (вул. Лисенка, 3):**

**6 липня, 18:00** – презентація книжки Олени Галети «Від антології до онтології: колекція як спосіб літературної (само)ідентифікації».

Модерує Ростислав Семків. Спільно з видавництвом «Смолоскип».

**8 липня, 18:00** – «Як провести зиму в теплих краях». Зустріч із мандрівником і бізнесменом Орестом Зубом.

**9 липня, 18:30** – вечір із Лесем Подерв'янським. Презентація найповнішого видання творів «Африка, сні». Модерує Інна Корнелюк. Спільно з видавництвом «Наш Формат».

**Львів (просп. Свободи, 7):**

**8 липня, 18:00** – презентація книжки Олени Галети «Від антології до онтології: колекція як спосіб літературної (само)ідентифікації».

Спільно з видавництвом «Смолоскип».

**Вінниця (вул. Соборна, 89):**

**7 липня, 18:00** – показ неігрових фільмів «Документальний контраст».

Інформаційний партнер

**Тиждень**

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті [book-ye.com.ua](http://book-ye.com.ua)

# Люстрація, якої не було

Відверта робота на агресора правоохоронців Донецької та Луганської областей не заважає їм залишатися на посадах донині

Автор:  
**Денис  
Казанський**

**П**ісля революції кінця лютого 2014 року люстрація є однією з головних тем політичних дискусій в Україні. Це слово увійшло в моду не так давно, але сьогодні без нього не обходиться жодне політичне ток-шоу. З одного боку, це добре. Суспільство принаймні дізналося про існування такого терміна, що вже важливо. Із другого, на жаль, далі розмов про очищення справа зазвичай не йде. Нічого схожого на масові чистки чиновників у Грузії в нас поки що не спостерігається. Більшість функціонерів часів Януковича залишаються на постах.

Чи могло бути інакше, якщо врахувати, що навіть діючий президент не так давно працював у Кабміні Азарова міністром? Будь-яка система завжди чинитиме опір зламу, й українська не виняток. Через півтора року, що минули після розстрілу демонстрантів у центрі Києва, вже нікому не здається дивним, що Петро Порошенко нагороджує орденом Ярослава Мудрого відомого фальсифікатора виборів Михайла Охендовського.

Сьогодні вже зрозуміло, що справжньої люстрації в Україні за нинішнього уряду чекати не варто. Відбуваються радше протилежні процеси. І наслідки їх можуть бути дуже сумними, адже в низці випадків ідеться не тільки про корупцію, а й про державну безпеку.

Донецька та Луганська області, здавалося б, мали опинитися в полі зору люстраторів насамперед. Тут, у лівій місцевих кримінальних кланів, слід було наводити порядок найрішучіше. За довгі роки неподільного правління «донецьких» їхні люди на Донбасі були розставлені на всі значущі пости. Навесні 2014-го за їхньою прямою участю в Донецькій та Луганській областях стався антиукраїнський путч, а потім улаштували незаконний «референдум». Але навіть відверта робота на агресора не зава-

дила колабораціоністам утриматися на своїх місцях.

Особливі побоювання викликає відсутність люстрації у правоохоронних органах Донеччини та Луганщини. Адже саме бездіяльність і саботаж силовиків торік навесні відіграли вирішальну роль в успіху антиукраїнського путчу. Перші збройні блокування сепаратистів виникали, як відомо, буквально на очах у міліції. Працівники МВС, СБУ та прокуратури легко давали бандитам захоплювати адміністративні будівлі й здавали зброю практично без опору. Багато хто з них навіть присягав бойовикам «ДНР» на вірність.

Після того як частина території Донецької та Луганської областей були зачищені українською армією від бандитів улітку 2014 року, здавалося очевидним, що поплічники терористів відповідатимуть за свої злочини. Однак більшості з них вдалося не тільки уникнути проблем із законом, а й зберегти за собою робочі місця. Сьогодні від цих людей залежить безпека в районах, при-

змушив попереднього міліцейського очільника, генерала Володимира Гуславського, призначеного з Києва, написати заяву про відставку. Після цього за наказом тодішнього «народного губернатора» Валерія Болотова бойовики стали скандувати прізвиськом Науменка, якого вимагали призначити на звільнене місце. Наступного дня Київ погодився виконати їхнє прохання. Про цю історію з гордістю повідомили десятки ЗМІ, що співчували проросійським бунтівникам.

У той час влада ще намагалася шукати компроміс із сепаратистами, тож зрозуміти, чому було зроблено таку поступку, можна. Але з якої причини Науменко так і залишається на своїй посаді досі, велика загадка. Війна триває вже понад рік, а ставленик терориста Болотова не перестає контролювати міліцію в регіоні. Як і Болотов, Науменко – виходець зі Стаханова. Кажуть, саме там вони й познайомилися. Як зберігається між ними зв'язок тепер, достеменно не відомо. Сам Науменко, звісно, заперечує той факт, що його призначав лідер луганських бойовиків, але відеозаписи, які підтверджують, що сепаратисти вимагали затвердити саме його кандидатуру, у відкритому доступі.

Такий самий кричущий випадок є і в Донецькій області. Там призначений терористами «народний міліціонер» не тільки зберіг свою посаду, а й мало не запроторив за ґрати українських партизанів із групи «Равлик». Мова про начальника управління громадської безпеки ГУ МВС України в Донецькій області Юрія Горустовича, який керував затриманням партизанів.

Нагадаємо, «Равлик» називався невеликий партизанський загін, що склався з жителів Донецької області й діяв на її території проти бойовиків «ДНР». Цієї весни в партизанів стався конфлікт із міліцією, внаслідок якого їх заарештували, а начальника мі-

**САМЕ БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ  
І САБОТАЖ СИЛОВИКІВ  
ТОРІК НАВЕСНІ ВІДІГРАЛИ  
ВИРІШАЛЬНУ РОЛЬ В УСПІХУ  
АНТИУКРАЇНСЬКОГО ПУТЧУ**

легких до лінії фронту, та спокій тамтешніх жителів. Саме вони повинні сьогодні ловити диверсантів і запобігати терактам на вулицях. Але як можна ручатися за тих, хто вчора був по один бік барикад із бандитами?

Далеко ходити по приклади не потрібно. Так, у Луганській області міліцією досі керує Анатолій Науменко, якого 29 квітня 2014-го проголосили її «народним начальником» бойовики «ЛНР», захопивши обласне управління МВС. Тоді озброєний натовп, що атакував будівлю,



ліції Донецької області В'ячеслав Аброськін назвав у Facebook небезпечною бандою гвалтівників та вбивць. Пізніше виявилось, що ці партизани насправді досить відомі в Донецьку, а тому навколо їхнього ув'язнення розгорівся гучний скандал. Вдалося встановити, що мільйонер Горустович, який брав участь в арешті, служив сепаратистам у Маріуполі в той недовгий період, коли місто перебувало під контролем сил «ДНР». У мережі знайшовся запис, на якому зафіксовано процес призначення Юрія Горустовича «народним мільйонером» Маріуполя 1 травня 2014 року.

На відміну від свого луганського колеги Науменка Горустович був присутній на зібранні особисто. При ньому ж таки з будівлі маріупольської міліції зірвали український прапор, замість якого повісили російський. Мільйонер спокійно спостерігав за цим. Ні він, ні його колеги не перешкоджали натовпові бандитів.

Після цього Горустович та його колеги, які здали Маріуполь бойовикам, тихо сиділи в місті доти, аж поки його зачистили від бандформувань українські добровольці. А після того як воно знову повернулося під контроль Києва, продовжили працю на

своїх посадах і навіть спробували розправитися з партизанським загоном, який воював із бандитами «ДНР», поки мільйонери служили останнім. Тільки масовий резонанс та піар урятували «Равлика» від судилища.

Цікаво, що й Горустовича, й Аброськіна фактично викрив у брехні їхній колега – заступник останнього Ігор Ківа. Якщо перші спочатку взагалі заперечували факт існування групи «Равлик», то Ківа заявив чесно, що знає хлопців і не має до них претензій. Після цього справа проти партизанів фактично розвалилася, а їх самих відпустили. Проте ані Горустович, ані Аброськін жодним чином не відповіли за брехню й наклеп. «Народного мільйонера» Маріуполя, який здав місто бойовикам, ніхто люструвати не поспішає. Чи варто дивуватися постійним терактам у тилу та невдачам на фронті за такого підходу до справи?

Можна навести і ще один приклад – недавній арешт зрадника СБУ Олександра Третяка, що був завербований ГРУ й передавав секретну інформацію російській стороні. Його викрили й затримали в червні 2015 року, і це, безумовно, хороша новина. Але водночас виникає питання:

**Нинішній начальник управління громадської безпеки ГУ МВС в Донецькій області Юрій Горустович, який, до речі, керував затриманням партизанів із групи «Равлик», служив сепаратистам у Маріуполі, коли місто перебувало під контролем сил «ДНР»**

чому ця людина пройшла люстрацію і так довго працювала в Службі безпеки, а не була звільнена ще навесні 2014-го?

Річ у тому, що затриманий Олександр Третяк є сином колишнього керівника СБУ в Луганській області Олександра Третяка-старшого, який завжди був близький до Віктора Януковича й зажив у того особливої довіри. Третяк-батько був звільнений із посади відразу ж після втечі «легітимного» в Ростов. А нащадок чомусь залишився у спецслужбі. Складно повірити, ніби в СБУ не знали, чий він родич і яких дотримується поглядів. Халатність призвела до того, що «кріт» працював на ворога понад рік.

Наводити такі приклади можна ще довго. Але й описаних вище вистачає, щоб зрозуміти: чистку в лавах правоохоронців, чия бездіяльність призвела до здачі значної частини української території, ніхто не проводив і робити цього не збирається. А це означає, що вороги України мають на Донбасі широкую агентуру й напевне знають, на кого можна спертися при нагоді.

Система, що призвела до війни, не була ліквідована. А це означає, що до перемоги Україні ще дуже далеко. ■

# Фінансова децентралізація на словах

Усупереч гучним заявам політиків місцеві бюджети отримують менше, ніж потрібно

**З**а кілька місяців в Україні відбудуться вибори до місцевих рад. А передвиборча кампанія уже в розпалі. Це видно по тому, наскільки наполегливо політики намагаються за допомогою різноманітних заяв відновити свій добре пошарпаний за останні півроку рейтинг. У такому пориві старань іноді в них виходить видати бажане за дійсне.

Основною темою, на якій найбільші політичні сили парламентської коаліції – Блок Петра Порошенка та «Народний фронт» – намагаються побудувати свою передвиборчу кампанію на місцевих виборах, є децентралізація. За останні кілька тижнів і президент, і прем'єр повторюють про успіхи цієї реформи і про те, як місцеві бюджети отримали більше фінансового ресурсу, котрий можуть використовувати на власний розсуд. Однак аналіз бюджетної статистики свідчить, що такі заяви є принаймні перебільшенням, а подеколи й зовсім не відповідають дійсності. Фінансова децентралізація відбувається занадто повільно, має багато перешкод та й узагалі з деяких ракурсів радше нагадує централізацію, ніж навпаки.

## ТИ ГРОШІ БАЧИШ?

23 червня на засіданні Національної ради реформ України прем'єр-міністр Яценюк заявив, що за перше півріччя доходи місцевих бюджетів зросли на 36% і що за весь 2015 рік вони стануть більшими на 40 млрд грн «як реальний факт отримання додаткових повноважень і їх наповнення фінансовим ресурсом». Статистика показує дещо інші тенденції (див.

Автор:  
Любомир  
Шавалюк

«Орієнтація на центр»). За даними Держказначейства, за січень – травень 2015-го (свіжіших поки що немає) доходи місцевих бюджетів у розрізі 24 областей та міста Києва без урахування трансфертів із державної скарбниці збільшилися на 14% (з урахуванням трансфертів на 17%). Якщо не брати до уваги Донецьку та Луганську області (падіння доходів без трансфертів відповідно на 45% і 53%), господарство яких зазнає втрат від активних бойових дій, то загалом зростання становило 26% (з урахуванням трансфертів 25%), тобто відбувалося значно повільніше, ніж каже прем'єр-міністр. Абсолютний обсяг ресурсу, який додатково отримали місцеві бюджети без урахування Донбасу, за перші п'ять місяців 2015-го дорівнював 8,8 млрд



## ПЕРЕШКОДИ ПРОЦЕСУ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ІСНУЮТЬ НЕ ЛИШЕ В ЦЕНТРАХ, А Й НА МІСЦЯХ

грн, що за підсумками року ніяк не може перетворитися в 40 млрд грн.

У зв'язку з цим виникає три проблеми. По-перше, якщо брати до уваги зміни в загальному фонді місцевих бюджетів (до нього потрапляє більшість податкових надходжень, які збирають на місцях, зокрема податок та збір на доходи фізичних осіб, акцизний збір із роздрібного продажу, єдиний податок та інші) без урахування трансфертів, то приріст справді становив 36% (9,1 млрд грн).

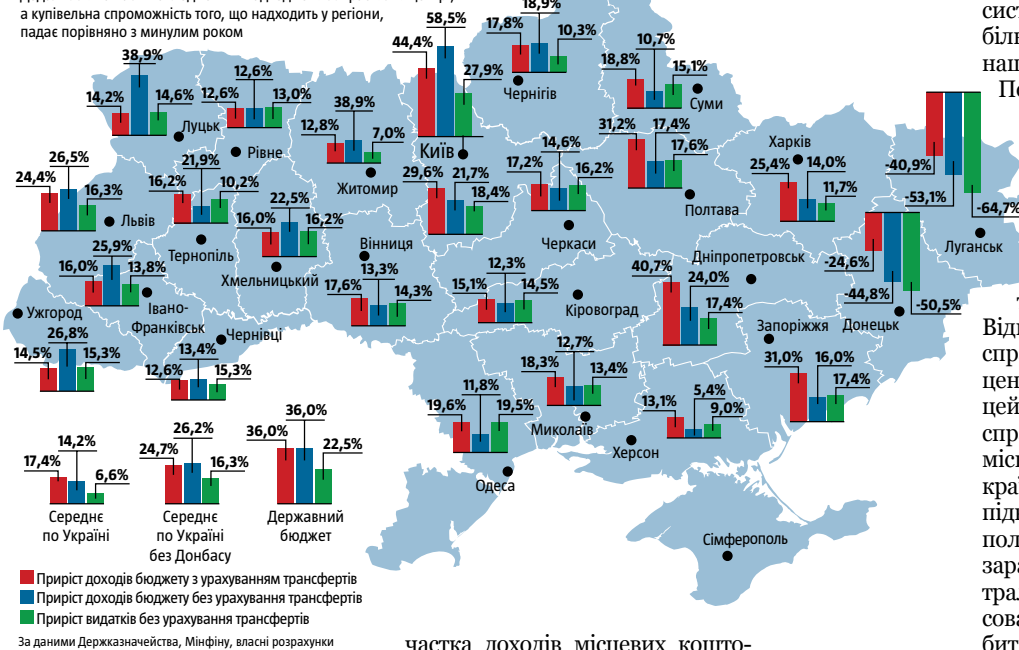
Але обсяг коштів, доступних на місцях у спеціальному фонді (він складається з деяких цільових податкових надходжень, наприклад податків на власність, збору за забруднення навколишнього природного середовища тощо, а також власних надходжень бюджетних установ; кошти витрачають на конкретні проекти, зокрема на капітальне будівництво та ремонт), зменшився на 3%, що й дало значно нижчий сумарний темп зростання доходів місцевих бюджетів (26%, як сказано вище). На збільшенні суто загального фонду зроблено акцент і в доповідній записці Мінфіну, інформацією з якої послуговується у своїх виступах міністр фінансів Наталя Ярецько. Але ж такий наголос дезінформує українців! Виходить, що, витягуючи цифру з контексту й намагаючись продемонструвати нею загальну тенденцію в країні, можновладці викривляють справжню картину. І це можна було б сприйняти просто як помилку, якби з огляду на прийдешні вибори вони не були зацікавлені в тому, щоб прикрасити реальний стан справ і видати його за своє досягнення.

Навіть такий помірний темп зростання доходів місцевих бюджетів був би помітно меншим, якби не ті зміни в законодавстві, які ухвалили наприкінці минулого року разом із бюджетом. Запровадження податку на нерухомість та акцизного податку з роздрібного продажу, надходження від яких спрямовуються в місцеві бюджети, за результатами перших п'яти місяців поточного року принесли відповідно 2,5 млрд грн та 249 млн грн. Без цього кроку децентралізація була б майже віртуальною.

По-друге, теза про фінансове наповнення додаткових повноважень, які здобули місцеві ради в результаті децентралізації, також не витримує критики. За даними Держстату, за п'ять місяців поточного року індекс споживчих цін зріс на 46%, індекс цін виробників промислової продукції – на 43,6%. Тобто навіть якщо доходи місцевих бюджетів збільшилися на стільки, на скільки кажуть політики, то за інфляції майже 50% їхня реальна вартість, купівельна спроможність

## Орієнтація на центр

Розрекламована на словах фінансова децентралізація на практиці розходиться з ділом. Дедалі більша частина бюджетних надходжень збирається в центрі, а купівельна спроможність того, що надходить у регіони, падає порівняно з минулим роком



суттєво впали. Чи можна з таким фінансовим ресурсом виконувати більше повноважень на місцях, а чи насправді доведеться значно більше працювати за ті самі гроші? У будь-якому разі реальна купівельна спроможність, яка через бюджетний канал потрапляє в регіони, зменшилася. З одного боку, це призводить до безгрозів'я на периферії, адже для багатьох невеличких містечок і сіл держава є постачальником понад половини грошових ресурсів (через зарплати бюджетникам, пенсії, видатки місцевих бюджетів тощо), а їхній брак пришвидшує падіння економіки в регіонах. З другого боку, якщо реальна вартість доходів місцевих бюджетів зменшилася, то й люди на місцях, передусім представники самоврядування, це дуже добре помічають. Тож не дивно, що підтримка ключових партій коаліції знижується, що чітко відображається в рейтингах.

По-третє, доходи державного бюджету зростають вищими темпами, ніж місцевих. Так, за січень – травень 2015 року держбюджет отримав за 36% більше, ніж торік (і на 30,2% більше, якщо не враховувати одноразових надходжень від продажу ліцензій на 3G-зв'язок), при цьому загальний фонд зріс на 47,9% (41,2% без ліцензій). У результаті

частка доходів місцевих кошторисів у зведеному бюджеті України за січень – травень 2015 року становила 18,5% (з урахуванням трансфертів 43,1%). Торік за цей самий період вона була на рівні 21,7% (відповідно 49,2%). Навіть якщо не враховувати Донбасу та окупованого Криму, частка кошторисів решти регіонів у зведеному бюджеті зменшилася. Виникає закономірне запитання: а до чого тут децентралізація? Адже всі цифри свідчать про те, що, навпаки, відбуваються фінансова централізація та концентрація грошових ресурсів у центрі. Звичайно, у цьому є певна необхідність, зважаючи на те що в країні триває війна. Але навіть тоді політики розповідають українцям про фінансову децентралізацію, якої насправді немає?

## НЕМА ГРОШЕЙ – НЕМА ЛЮДЕЙ

Звичайно, не можна заперечувати наявності певного прогресу децентралізації в частині законодавчого та організаційного забезпечення реформи. Але без змін у Конституції України й до їх ухвалення цей прогрес матиме мінімальне значення. Що ж до фінансової площини, то це явно не той напрям, успіхи в якому треба «продавати» виборцям. Адже де-факто маємо фінансову централізацію порівняно не лише з торішньою ситуацією, а й із більшістю країн Південної та

Східної Європи (див. «Сусідський еталон»). Їхні фінансові системи переважно значно більш децентралізовані, ніж наша. А якщо брати за приклад Польщу, третина бюджетних надходжень у якій збирається на місцях, то нам для досягнення її рівня слід додатково віддати з центру в регіони майже стільки, скільки місцеві ради отримують зараз, тобто понад 100 млрд грн. Відмова від такого кусня – ось справжнє випробування для центральної влади. І навіть якщо цей крок привів би до появи справжньої конкуренції серед місцевих еліт за право керувати країною, а в перспективі значно підвищив би якість політики й політиків у столиці (це саме те, заради чого й потрібна децентралізація, зокрема й фінансова), то його ще потрібно зробити. А судячи з ментальності багатьох ключових українських політиків сьогодення, це для них може виявитися завданням підвищеної складності.

Перешкоди процесу фінансової децентралізації існують не лише в центрі, а й на місцях. Так, за результатами січня – травня сумарний фактичний профіцит місцевих бюджетів становив 13,8 млрд грн, а без урахування Донеччини та Луганщини – 10,5 млрд грн. Це означає, що на місцях витрачають менше грошей, ніж дозволяють вищі порівняно з торішніми бюджетні надходження. Очевидно, що місцеві ради не готові навіть до освоєння того збільшеного ресурсу, який їм дають уже сьогодні. І вони також мали б докласти більших зусиль до того, щоб децентралізація відбулася.

Дехто надіється, що місцеві вибори перезавантажать владу на місцях і що з'являться нові люди, готові розвивати регіони. Але якщо після Революції гідності проблемою було знайти кілька сотень нових облич для оновлення центральної влади (і це кілька тисяч для того, щоб контролювати цих кількості), то чи знайдуться десятки тисяч, необхідні для адекватного керівництва регіонами? І чи стане тоді фінансова децентралізація, яка зараз відбувається переважно на словах та на папері, реальною? Питання риторичне. ■

## СУСІДСЬКИЙ ЕТАЛОН

Бюджети країн Східної та Південної Європи значно більш децентралізовані, ніж український. Якщо брати за приклад Польщу, то центральному уряду доведеться відмовитися від доброї сотні мільярдів гривень бюджетного ресурсу на користь влади на місцях

Країна	Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті окремих країн
Болгарія	24%
Чехія	26%
Естонія	25%
Хорватія	30%
Латвія	28%
Литва	25%
Угорщина	21%
Польща	34%
Румунія	28%
Словенія	21%
Словачина	18%
Україна*	22%

За даними Евростату, власні розрахунки  
\*Дані для України взято за 2014 рік, для решти країн – за 2013 рік

# Геннадій Зубко: «Потрібно деполітизувати питання децентралізації, набратися терпіння й добре попрацювати»

**Т**иждень розмовляв із віцепрем'єром – міністром регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України про фінансування місцевих бюджетів після децентралізації, зміни, які вона принесе громадам, і часові межі її запровадження.

**У. Т.:** За результатами перших місяців 2015 року місцеві бюджети виконуються зі значним профіцитом, який у масштабі країни становить близько 8 млрд грн. Чому органи місцевої влади не готові до освоєння цих коштів і що потрібно зробити для виправлення ситуації?

– Скажу вам навіть більше: до кінця 2015 року ми очікуємо зростання ресурсу місцевих бюджетів до 39,2 млрд грн. Це величезна сума, яка акумулюватиметься на місцях завдяки фінансовій децентралізації. Вона стала можливою після внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів наприкінці 2014 року. Профіцит бюджетів – це нові школи, лікарні, дитячі майданчики, стадіони. Кошти, якими може розпоряджатися місцева влада, виходячи з потреб свого регіону.

Процес запровадження реформи ще триває. На сьогодні, за нашими оцінками, її виконано на 46%. Тому, звісно, на цьому етапі органи місцевої влади матимуть певні адміністративні складнощі. Але я не сумніваюся, що рано чи пізно всі їх подолають.

**У. Т.:** Але чи впораються на місцях із таким багажем?

– А чому ви вважаєте, що там управління гірше, ніж у Києві? Я абсолютно впевнений, що ефективні місцеві менеджери дадуть собі раду з усім: і з плануванням інвестиційних проектів, і з залученням коштів.

Наприклад, Київ та Київська область майже виконали річний

**Спілкувалася  
Тетяна  
Омельченко**

бюджет по акцизу, а половина інших областей – іще в I кварталі 2015 року 50% річного бюджету.

Яскравим прикладом є Рівненщина, яка вже затвердила стратегію розвитку до 2020-го, а також ухвалила перспективний план об'єднання своїх громад. Ці заходи, оперативно проведені керівництвом області, дадуть змогу виділити їй 110,1 млн грн із Державного фонду регіонального розвитку на реалізацію інфраструктурних проектів.

**У. Т.:** І все-таки, судячи з того, що відбувається на місцях, до реформи там не готові...

– Як я вже сказав, це питання ефективного менеджменту. Ми віддаємо місцевій владі повноваження та кошти. Решта залежить від уміння регіональних керівників правильно ними розпорядитися. Якщо людина не справляється, громада має всі можливості її замінити. І це ще одна перевага децентралізації.



ФОТО: АНДРІЙ ПОЛІМАХ

**У. Т.:** За результатами перших місяців нинішнього року надходження до місцевих бюджетів зростають меншими темпами, ніж до центрального. Де-факто маємо централізацію, а не децентралізацію. Що потрібно і що планується зробити для зміни тенденції?

– Надходження до місцевих бюджетів зростають, і це вже добре. Хоча є запитання: чому це відбувається повільніше? І воно до органів місцевого самоврядування.

Нині ми вже передали майже всі ресурси на місцевий рівень. Будь ласка, забезпечуйте прозорі умови для ведення бізнесу, створюйте нові робочі місця, залучайте інвестиції, збирайте податки і розвивайте на ці кошти свій регіон.

Щоб полегшити процеси, держава запропонувала окремий механізм – об'єднання громад. Відтак вони отримають значні перспективи для розвитку, додаткові кошти від оподаткування, високу якість послуг тощо.

**У. Т.:** Для чого об'єднувати?

– Наведу простий приклад. Що зараз має середньостатистичний фельдшер у селі? Зеленку, бинт, аспірин. У найкращому разі якийсь антибіотик. Цим нехитрим набором він мусить лікувати будь-що: від побутових травм до діабету чи астми. Після об'єднання громад кожна з них матиме лікарню з усіма необхідними ліками, обладнанням та профільними спеціалістами. Усі найкращі ресурси регіону збиратимуться в осередку об'єднаної громади. Водночас послуги амбулаторій у кожному населеному пункті стануть якіснішими.

Інший приклад: нині в нас багато сільрад, які отримують



гроші з держбюджету й витрачають їх лише на зарплату та комунальні послуги. Про розвиток не йдеться, адже більше ні на що коштів не вистачає. Це типовий радянський підхід до системи.

Децентралізація докорінно змінює принципи. Територіальна громада створює орган управління – раду. Вона акумулює бюджет, який можна спрямувати на конкретні речі: ремонт доріг, будівництво школи, заміну водоводу тощо. Але це знову ж таки значною мірою питання ефективного менеджменту.

**У. Т.: Які ступені децентралізації закладатимуть у новому Податковому кодексі, що його планують запустити від 1 січня 2016 року? Умовно кажучи, якщо зараз на місцях збирають 20% надходжень до зведеного бюджету, то коли буде 30%, 40% і до якого рівня дійде ця цифра?**

– Ми очікуємо, що завдяки збільшенню власних повноважень і надходжень до бюджету розвитку державна частка в місцевих кошторисах становитиме 35%, а своя – 65%. За нашими розрахунками, за ефективного менеджменту повноваження місцевого самоврядування сьогодні можуть бути збільшені втричі. І ми очікуємо, що держчастка в загальному бюджеті зменшуватиметься (у відсотковому відношенні), а бюджет розвитку, на який спирається місцева самоврядування, зростатиме.

Новий Податковий кодекс стосується насамперед мотивації ведення бізнесу: підтримка малого й середнього підприємництва, прозорість моделі його існування та сплати податків, отримання реального прибутку в розмірі мінімум 10–15%. Це те, чого сьогодні вимагає бізнес.

**У. Т.: З обласними містами простіше: там є місцева самоврядування, виконавчі комітети, працівники. А як щодо сільської місцевості, чи здатна сільрада виконувати повноваження держави?**

– Після місцевих виборів у жовтні ми повинні отримати потужні об'єднані громади з новими повноваженнями, ресурсами й ефективними менеджерами, які оберуть своїх депутатів. Ті, своєю чергою, наймуть виконавчі комітети управлінців. До речі, органи

місцевої влади матимуть змогу самостійно встановлювати рівень зарплати для власних працівників згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування. Таким чином, професійний менеджер зможе отримувати гідну зарплатню, якщо він справді корисний громаді.

Особисто я переконаний, що кожна область має розвивати власні сильні сторони. Так, у нас уже є регіони, які за своїми кластерами передові. Приміром, Дніпропетровщина має родовища корисних копалин і займається їх переробкою, є значний потенціал в IT-інженерії та космічній галузі. Тому там мають бути фахові менеджери високого рівня, праця яких відповідно оцінюється.

Таким чином, усе знову зводиться до професійного місцевого менеджменту, який має вирішувати, кого запросити на роботу і яку винагороду запропонувати. Від цього залежатиме й обсяг прибутку, який отримує громада.

**У. Т.: У лютому ви заявляли, що до кінця року децентралізація буде завершена. Чи поділяєте цю впевненість і досі?**

– Наше головне завдання сьогодні – внесення змін до Конституції України в частині децентралізації влади. Без цього подальше запровадження реформи неможливе. У новій редакції Основного Закону президент України пропонує віддати максимум повноважень місцевому самоврядуванню. Цей проект Конституції попередньо вже схвалений Венеціанською комісією. Дуже сподіваюся, що Верховна Рада підтримає реформи, які докорінно змінять країну на краще.

Крім того, законодавча база децентралізації потребує ухвалення ще близько 100 законів. У них буде чітко прописано розподіл повноважень між територіальними громадами, районами, областями та центральною владою. Усе це ми маємо закінчити у 2015 році.

**У. Т.: А коли можна буде побачити практичний результат?**

– Перші результати вже є. Майже половина областей схвалили перспективні плани об'єднання громад, 12 – затвердили регіональні стратегії розвитку. У решти ці процеси також тривають.

Тут потрібно розуміти: ми нікого не примушуємо об'єднува-

## БІОГРАФІЧНА НОТА

**Геннадій  
Зубко** –

1991 року закінчив Київський політехнічний інститут, 2006-го – Північно-Західний університет, Чикаго, Іллінойс. У 2010–2012-му – голова фракції «Фронт змін» у Житомирській обласній раді. З травня 2012 року – керівник Житомирського регіонального виборчого штабу Об'єднаної опозиції ВО «Батьківщина».

З 12 грудня 2012-го – народний депутат України від партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Перший заступник голови Комітету Верховної Ради з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики, член Лічильної комісії. 10 червня – 2 грудня 2014-го – перший заступник глави Адміністрації президента. Від 2 грудня 2014 року – віцепрем'єр-міністр – міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства

тися – усе цілком добровільно. Єдине, що можемо, – мотивувати місцеву владу й пояснювати переваги децентралізації.

Наприклад, ми заклали багато мотиваційних факторів: у разі об'єднання громади збільшується її бюджет, Фонд регіонального розвитку інвестує у проекти, створені на базі територіальної громади, місцева влада дістає додаткові земельні повноваження тощо.

Звісно, процес запровадження будь-якої реформи, а особливо такої глобальної, як децентралізація, не може бути простим та миттєвим. Досвід Польщі це яскраво демонструє. Там реформа з децентралізації розпочалася ще у 1989 році і її вдосконалюють донині. Тому нам усім потрібно деполітизувати питання децентралізації, набратися терпіння й добре попрацювати.

**У. Т.: Як ваше міністерство формує політику щодо залучення інвестицій?**

– На сьогодні 11 міст підписали зі Світовим банком договір на \$330 млн із проведення реконструкції теплокомуненерго, 14 – із удосконалення водоканалів. У липні ми очікуємо підписання з Європейським інвестбанком договору щодо залучення €400 млн на програму розвитку муніципальної інфраструктури. Об'єднані територіальні громади теж зможуть скористатися цими кредитами, аби модернізувати свої потужності.

**У. Т.: Є думка, що реформа місцевого самоврядування, зокрема, змусить жителів села більше їздити по довідки та послуги до сусідніх великих населених пунктів. Як вирішувати цю проблему?**

– Перше й головне: довідки люди отримуватимуть там, де мешкають, і за лічені хвилини. Якщо раніше адміністративні послуги надавали держоргани, представлені в районі, місті, сільраді, то зараз ці питання перейшли під юрисдикцію місцевого самоврядування. Буде створено Центр надання адмінпослуг (ЦНАП), який в автоматичному режимі видаватиме всі ці папери, користуючись даними реєстрів землі, нерухомості, громадян. Крім того, ми запроваджуємо електронне врядування, що відкриває можливість отримати всі ці послуги й запити через інтернет. ■



# У полоні звитяжних поразок?

Українська акцентуованість на власних трагедіях і катастрофах виховала не одне покоління патріотів, орієнтованих на те, що життя варто прожити так, щоб при слушній нагоді загинути за Батьківщину. Бо так вже історично склалося, що бій буде нерівним, ворог таки візьме гору, але наші лицарі увійдуть у пісні й легенди і стануть прикладом для нащадків. Казати, що ми перервали цю сумну традицію, не випадає й сьогодні, але часом виникає резонне запитання: якщо вся наша історія складається лише з поразок, то чому ми досі живі й наше прагнення до волі за століття не притлумилося? Вочевидь, втрам і поразкам передували здобутки й перемоги, про які в нас чомусь воліють зайвий раз не згадувати. Століття козацтва нащадкам більше відомі результатами тодішніх аналогів міських домовленостей, аніж виграними битвами, яких у ту пору не бракувало.

Усе це ми переживаємо й сьогодні. Про Іловайськ, Зеленопілля, Ізварине і Шахтарськ – міста і селища, що залишилися під контролем сепаратистів, де полягли сотні й тисячі наших бійців, – добре відомо кожному. Проте в нашому календарі ще не набула загальнонаціонального значення дата 5 липня 2014 року – звільнення Слов'янська, з якого почався повномасштабний наступ по всьому фронту. Українські прапори один за одним піднімали то в Артемівську, то в Северодонецьку, то в Станиці Луганській – великих містах, стратегічних пунктах фактично в межах Донецька й Луганська – все це були наші перемоги, якими можуть нехтувати хіба що диванні полководці, котрі марять оперативними просторами Другої світової і свої уявлення про війну формують із комп'ютерних ігор.

Автор:  
Дмитро  
Крапивенко

Новітня гібридна війна, як і ті, про які ми знаємо з підручників історії, складається з певної кількості кампаній. Отже, маємо всі підстави вважати переможною літню кампанію 2014 року, адже був відвойований значний шмат території. Півмільйонний Маріуполь, два аеропорти, які дісталися ворогові як руїни і після місяців виснажливих боїв, порятовані від грабунків промислові об'єкти, сотні й сотні тисяч людей, звільнені від радянсько-чорносотенного варварства, – це не якісь локальні чи випадкові успіхи, це по-справжньому вдалий наступ. Похід, по суті, новонародженого українського війська проти терористів і найманців, озброєних до зубів із сусідського «военторга». Українські самоходки, що сунуть на схід донецькими полями, добровольці на даху чергової РДА, відбитої в сепаратистів, хліб із військових машин для місцевих мешканців, що зі сльозами на очах згадують важкі дні окупації, – усе це кадри хроніки минулого літа. Хроніки звільнення.

**У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ НА КОНІ  
МОЖЕ ОПИНИТИСЯ ТОЙ,  
ХТО НАВЧИТЬСЯ ВГАДУВАТИ  
ЛОГІКУ ВОРОГА Й ДІЯТИ  
НА ВИПЕРЕДЖЕННЯ, ШУКАТИ  
АСИМЕТРИЧНІ ВІДПОВІДІ**

Так, після того як у хід війни масово втрутилися регулярні російські війська, що захопили Новоазовськ і замкнули наші сили в Іловайському котлі, характер війни змінився. Годі переповідати усім відомі події, які призвели до теперішнього позиційного протистояння. До речі, нинішню кампанію на Донбасі часто порівнюють із Першою світовою. Аналогія, звісно, умовна, втім, варто згадати, що тоді, по-

при низку різної успішності кампаній, для обох ворогуючих таборів війна закінчилася геть несподівано: революціями одразу в трьох імперіях. І переможцями вийшли «міноритарії» тієї війни – молоді східноєвропейські держави, які, звісно ж, не могли тягатися ані промисловістю, ані потужністю армій із тими, хто грав першу скрипку в Антанті та Троїстому союзу. Так само й у гібридній війні на коні може опинитися не той, хто вкладає мільярди в пропаганду та брязкає незчисленними броньованими м'язами, а той, хто навчиться вгадувати логіку ворога й діяти на випередження, шукати асиметричні відповіді і на полі бою, і на міжнародній арені.

Однозначні й «красиві» воєнні перемоги – це радше частина ідеології та міфології, аніж історичної правди. І часто трапляється так, що культ певних здобутків чи, навпаки, гостре бажання реваншу обертається страшною мутацією. Найкраще це помітно в сучасній Росії. Схоже на іронію долі, але буквально релігійний екстаз із приводу перемоги СРСР у Другій світовій і водночас прагнення помститися за «найбільшу катастрофу ХХ століття» перетворили російське суспільство на шовіністично-агресивне. Фашистське. Таке, проти якого насправді наші діди воювали 70 років тому.

Україні не загрожує запаморочення від успіхів. Адже вони не є абсолютними, і впади в ейфорію немає жодних підстав. Утім, й ігнорування перемог небезпечно поглибленням комплексу одвічних жертв сусідських експериментів. Твереза й зважена оцінка наших успішних операцій потрібна лише для того, щоб не впадати у відчай і мати насагу для подальших битв, у яких ми більше хочемо вийти переможцями, аніж скласти чергову думу про полеглих. ■

# Якщо треба, то можемо



Автори:  
**Валерія Бурлакова,  
Роман Малко**

Українська історія має безліч як трагічних, так і славних сторінок. Нам є над чим плакати й чим пишатися. Нині ми знову стали свідками та учасниками дивовижних трансформацій, які відбуваються з нашим народом. До перемоги ще далеко, війна за Україну лише розгоряється, ворожий чобіт поки що топче значну частину нашої землі, тож доведеться багато й плідно попрацювати, щоб нарешті запанував мир. Але, попри всі умовності, негради, проблеми й гібридність епохи, у якій доводиться жити, такі поняття, як героїзм, жертвність і відданість, нікуди не подінуться. Мужність простих вояків руйнує стереотипи й наближає нас до перемог. **Тиждень** вирішив розповісти про деякі з них, поспілкувавшись із безпосередніми учасниками боїв, бо нікого й ніщо ми не повинні забути. ■

## Красний Лиман

3 червня 2014 року сили Антитерористичної операції розпочали звільнення Красного Лиману на Донеччині, а вже 5 червня над міськрадою та міськуправлінням міліції міста було знову піднято український прапор. Про початок операції з визволення міста й баталії на підступах до нього розповідає безпосередній учасник подій – Дмитро Моклецов, боєць 25-ї окремої повітряно-десантної бригади.

«Це був наш перший бій, бойове хрещення. Ми дістали завдання знешкодити лігво снайперів на підступах до Красного Лиману і просуватися далі. Виїхали о третій ранку. На допомогу нам дали Нацгвардію з бойовими машинами. У всіх перший бій, усім страшно. Рухаємося колоною, дощ мов із відра, дивлюся в очі хлопцям – круглі як п'ять копійок. Доїжджаємо до траси на Лиман,



# Маріуполь: прапори на балконах

**Проросійських бойовиків із півмільйонного Маріуполя сили АТО вибили 13 червня 2014 року. Основну частину роботи виконав «Азов», який на той час був батальйоном МВС (і лише згодом формально перейшов під командування Нацгвардії та став полком; незабаром «Азов» реорганізують у бригаду спецпризначення).**

«Того дня з нами були бійці Національної гвардії та батальйон «Дніпро-1», – згадує боєць «Азова» Байда. – Ми мали забезпечити всю штурмову частину роботи, у той час як нацгвардійці та «Дніпро-1» стояли в очепленні. Потім, після штурму, вони мали піти на зачистку міста. Однак зрештою Нацгвардію командування вивело, а рішення щодо батальйону «Дніпро-1» мені не відомі, але я знаю, що зачищає Маріуполь також «Азов».

Укріпрайон терористів, зазначає боєць, містився на перетині вулиць Грецької та Георгіївської. «...Пам'ятаю перший вибух – ВОГ із підствольника, який вибухнув просто під ногами нашого бійця... Його тяжко поранило. Ми тоді тільки вивантажувалися з КамАЗів», – згадує Байда.

Незважаючи на важкий початок, місто, на щастя, взято фактично без втрат. «Двохсотих», каже боєць, не було взагалі. Були поранені, зокрема один важкий.

«Було відчуття триумфу, оскільки ми ні на кого, крім себе, особливо не розраховували, – згадує боєць «Азова». – План звільнення Маріуполя розробило наше командування. У його розробці брало участь шестеро: комбат Андрій Білецький, Черкас, Душман, Боцман, Палій і ще хтось. На своєму полігоні в Бердянську ми приблизно відтворили пере-



хрестя міста, приблизно відбудували барикади, щодо яких мали розвіддані. І почали відпрацьовувати рефлекторні моменти: як ходити, як кидати гранати, як захоплювати... Тоді ми були фактично дилетантами. Готувалися суто до цієї операції».

Після штурму та зачистки укріпрайон і прилеглих до нього кварталів на вулиці Італійській бійці почали вантажитися в машини, щоб вирушити далі, в аеропорт міста. «...І тоді на балконах стали з'являтися перші жовто-блакитні прапори, – усміхається Байда. – Вже тоді Маріуполь здивував нас своєю проукраїнською позицією, хоча й не

так сильно, як здивував кількома місяцями пізніше, у вересні. Тоді нас у місті було зовсім небагато. Лише ми й трохи бійців Нацгвардії – смішно для оборони! Але місцеві мешканці почали влаштовувати проукраїнські мітинги, масово зголошувалися вступити до батальйону, підключилися до волонтерської роботи зі зміцнення оборони міста... Людей на наші заклики відізналося просто море! Тоді мешканці фактично власними руками створили лінію оборони».

...У червні Маріуполь оголосили звільненим. Тоді ж, зауважує Байда, у місто перейшла Донецька ОДА.

а там чи 95-та, чи 80-та бригада обстрілює «зеленку», робить нам коридор. Ми зупинилися, теж пустили пару залпів. Звідти до місця розташування снайперів, водонапірної вежі, зовсім недалеко. Але туди ми не доїхали: потрапили в засідку.

Нас почали обстрілювати із «зеленки» – Нацгвардії не стало. Розвернулася і поїхала. Як потім з'ясувалося, вони нібито не мали наказу стріляти, були для масовки. Ми прийняли бій. Я був заступником командира БМД і водночас механіком-оператором, стріляв із гармати. Наказано було вести вогонь по недалекому блокпосту. Не помітив, як вистрілів дев'ять разів, від блокпоста нічого не залишилося. Раптом побачив, що за бронєю ховається моя піша колона. Їм щось не давало вийти з-за машини.

Били десь із флангу. За блокпостом стояв двоповерховий будинок, до другого поверху забарикадований мішками, і звідти з маленької бійнички строчив кулеметник. Я зарядив фугас, хоч ніколи цього не робив, і вистріляв. Знав у теорії, що летить нависом. Може, це Бог скерував, невідомо, чув як усі, хто сидів у броні, молилися – і фугас, ніби в уповільненій зйомці, влетів нависом чітко в те мале віконечко. Усе розсипалось, і я на мить розгубився. Блокпост зайняли без утрат і просунулися далі. Неподальк Красного Лиману поставили нашу артилерію, а самі зайняли позицію на краю міста навпроти заводу. Окопалися. Була інформація, що на заводі сепаратисти. Вночі до нас намагалися пробратися їхні розвідники, добре, що волонтери попри-

возили тепловізори, і ми їх бачили. Нас пробували обстрілювати. В один прекрасний момент упіймали в лісі двох язиків. Люди з російськими паспортами та військовими квитками, в одного при собі лише пістолет Макарова, а в другого – ніж і бінокль. Кажали, що грибники, але ніхто їм не вірив. Посадили в яму й повідомили СБУ. Не знущалися, все по-людськи, що ми їли, те й вони. Поки були в нас, допомагали окопи рити. Пробули на посту ще два тижні – жодних обстрілів. Грандіозні бої під Красним Лиманом, як деінде, теж не точилися. Це був тільки початок серйозної війни. Іще без важкої техніки й танків. Максимум, із чого могли стріляти, – це з гранатометів. Ми просто витіснили бойовиків із двох сторін, і вони відійшли в бік Донецька».

# Наступ на Луганськ: спостерігайте...



**Похід української армії на окупований Луганськ, що розпочався в середині липня 2014 року, мав усі шанси завершитися гучною блискавичною перемогою. Тільки, як завжди, чогось забракло. Щонайменше – мудрості й волі вищого керівництва армії та держави. Утім, це аж ніяк не применшує героїзму й жертвності наших бійців, які неймовірними зусиллями та ціною своїх життів відвоювали величезний масив території Луганщини. Ось що розповів *Тижню* безпосередній учасник цих боїв, вояк батальйону «Київ-12» Юрій.**

«Наступ на Луганськ для нас почався з боку Щастя. Потім Красний Яр, Вергунка, Станиця Луганська. Далі він розширювався донизу, в бік Донецька, але я там не був. Увесь час точилися бої. У Щасті ми міцно закріпились і перелізли на Веселу гору,

це 5 км від міста. Там був перший обстріл «Градами». Раніше вони десь далеко били: сепаратисти, мабуть, тоді ще добре не вміли з ними працювати. А от на Веселій горі вперше обстріляли прицільно. Там у нас було хтозна-скільки «трюхсо-тих» і перші «двохсоті», бо «Гради» почали детонувати в кронах і накривати все довкола. Стріляли щодня. Дуже гарно нас привітали із Днем незалежності: до сьомої вечора вогонь був безперервний. На Веселій горі стояли не тільки ми, а й Нацгвардія та артилерія. Ми там ціле підземне місто зробили. Зараз на тих позиціях бойовики. З гори видно і Щастя, і Луганськ – це кілометрів за 15 до центру, дуже зручна позиція. Сепаратисти, до речі, мали купу російської зброї. Із того, що бачив, – кулемети «Утес». У нас таких не було.

У Красному Яру ми взяли дуже багато полонених. Там два дні тривав суцільний треш. Наш батальйон уперше опинився не в стрілецькому бою, а під мінометним обстрілом. Коли ворог зрозумів, що втратив Красний Яр, почав глушити навіть по своїх, аж підірвав власний БТР. Коли почався наступ на Луганськ, ми хотіли його розрізати. Обійти довкола (була така можливість) і, вдаривши з боку кордону, розділити на дві частини. Могли здобути обласний центр. Уже доїздили до аеропорту, але команди не було. На Вергунці нас серйозно штурмували, ми охороняли дорогу й залізницю, бо там був не просто блокпост, а укріп-район. Іншим способом у Луганськ не проїдеш.

Ми трималися до останнього моменту, аж поки пішли їхні танки. З позиції бачили перший «гумконвой» як на долоні. Він розвантажився і о другій ночі почалась танкова атака. Ми намагалися зв'язатися з артилерією, яка мала нас прикривати, – а її немає, з міліціонерами між Вергункою і Красним Яром – їх теж. Нікого нема. І ми зрозуміли, що сидимо проти танків з автоматами. Відтак мусили передислокуватись, бо не було чим зустрічати стількох гостей. Не мали нормальної техніки, а тільки мобілізовані «Богдани» 475-го маршруту – всі заліплені скотчем, бо дуло. Вийждали вже під обстрілом. Взяли що могли, а решту залишили. Ідеши, а довкола вибухають соняшники. А тобі вже байдуже, бо куди ти встигнеш утекти з цього Богдана? А могли визволити Луганськ. Ні, «спостерігайте». Ненавиджу те «спостерігайте». Перший «гумконвой» вирішив усе».

## Звільнення Дзержинська

**21 липня 2014 року над звільненим Дзержинськом знову замайорів український прапор. Успішну операцію провів штурмовий загін Сил спеціальних операцій ЗСУ за подальшої підтримки Національної гвардії. Ось що розповів про звільнення Дзержинська безпосередній його учасник, військовий журналіст підполковник Петро Гасай.**

«Ми під'їхали до міста близько шостої ранку. Хлопці розосередилися й почали квартал за кварталом підступати до міськкадміністрації, де, за даними розвідки, містився штаб сепаратистів. Дорогою зустрічалися місцеві мешканці, поодинокі автомобілі. Два не відреагували на команду зупинитися, тож ми стріляли по колесах. Як виявилось, недарма. Це



# Попасна: без жодного пострілу

Місто Попасну, залізничний вузол за 90 км від Луганська, сили АТО взяли під контроль 22 липня 2014 року. Того самого дня, до речі, було визволено й Сєвєродонецьк Луганської області. Як підкреслив тоді радник міністра внутрішніх справ України Антон Герашченко, Попасну звільнили частини ЗСУ та Нацгвардії, але «основною ударною силою при тому був 3-й батальйон Нацгвардії «Донбас».

«Попасну ми брали тричі. І третього разу зайшли без бою, – розповідає Тижню Дмитро «Тайлер» Різниченко, боєць батальйону ЗСУ «Донбас-Україна», який тоді воював у лавах підконтрольного Нацгвардії батальйону «Донбас». – Я приїхав на базу в Артемівськ, коли наші саме поверталися з чергового бою за Попасну. Були втрати. Тоді я був у навчальній роті, якій зброю ще не видали, тому випросив у друга автомат, сів у автобус і за особистою ініціативою разом зі штурмовиками поїхав брати місто...» Тайлер так і не дізнався, хто саме з арміяців допоміг тоді добровольцям, але підкреслює, що підтримка ЗСУ була. «Був танк – не наш, це точно. Ймовірно, армійський. Решта колони наша. Ми висадилися неподалік Попасної, довго стирчали в полі, потім під'їжджали ближче й знову стирчали... Спека, пити хочеться, але ми чекаємо. Згодом танк поїхав уперед, але не стріляв. Ми вирушили туди, де був попередній бій. Побачили землю, виспану гілками, але тіл наших не знайшли. Потім натрапили на накритий нашою артилерією блокпост сепаратистів – там не було нікого. Підійшли до напису «Попасна» – теж нікого! Уже в місті наші штурмовики почали зачищати будівлі, а я пішов уздовж дороги в центр. Невтямки було: у місті справді немає бойовиків чи нас заманюють? Але я зрозумів: якщо розвернуся, то наші й стрілятимуть по мені з переляку, тому кроку-



вав уперед. Місто було пусте: ані собак, ані котів, ані птахів, ані людей... І тут підлітає джип із комбатом Семенченком, він махає мені рукою, я застрибую на підніжку і мчимо до центру. А там уже люди з прапорами українськими... Так із третьої спроби ми й узяти місто – без жодного пострілу».

в тій кулеметний вогонь. Ми зайняли позиції на поверхах і на виходах, а сепари стали стягувати резерви й стріляти. Їм на підкріплення під'їхала бронетехніка: БТР 70, БМД і два танки. Нас оточили й почали по нас працювати: сидиш у коридорі між кабінетами й тільки чуєш гурк, незрозуміло, з якого боку заїде. Танки по нас стріляли більш як 20 разів. Коли влучає в зовнішню стіну будівлі – нормально, а коли у вікно чи внутрішню стіну – гірше. Один поцілів у наш поверх, метрів за три, то ми з командиром аж відлетіли. Хлопці не вказували найменшого сумніву і страху, давали гідну відсіч. Так ми трималися близько шести годин. Коли сепари зрозуміли, що нас не викурити, підпалили другий поверх. Тоді найбойовіші з наших залишилися тримати будівлю, щоб не впустити їх, а решта зі звільненими заручниками спустилася в підвал за димовою завесою.

були озброєні сепаратисти. За кількості метрів до адміністрації нашу групу було виявлено, і сепаратисти відкрили вогонь із сусідніх будинків. Ми дали відповідь, швиденько зачистили їх, кількох взяли в полон і миттєво захопили міськадміністрацію. Від моменту, коли заїхали в місто, до її захоплення минуло не більш як 20 хвилин. Діяв штурмовий загін Сил спеціальних операцій. Хлопці справді аси. Злагоджень повна...

У міськадміністрації звільнили заручників – до 10 осіб. Жінки, люди похилого віку й зовсім молоді хлопці. Зайняли вогневі позиції, виставили прикриття і почали перевіряти саме приміщення на наявність сепаратистів та вибухових предметів. Поверх за поверхом, кімната за кімнатою. Щойно вилізли на дах піднімати стяг – кулеметник підійшов до флагштоку, щоб зняти деенергійський, і по ньому з багатоповерхівки навпроти відкрили снайперський, а по-

Ми чекали підкріплення. Але сепари також не сиділи склавши руки: перекривали дорогу, влаштовували засідки, заблокували залізничний переїзд. Поки його зачистили, час ішов. Так ми вистояли вісім годин. Нас було 30 проти їхнього угруповання з більш ніж 150 осіб із бронетехнікою. За цей час поміж наших було лише три неважких «треохсотих» і жодного «двохсотого». Завдання штабу захопити адмінбудівлю, втримати її і звільнити заручників виконали без втрат. Ще й підбили БТР і один танк. Коли ми тримали оборону, Гіркин на своїй сторінці писав: «Тридцять наглих укров хотіли взяти горадміністрацію в Дзержинське і заживо сгоріли в підвалі». Де там. Коли підійшло підкріплення, сепари зрозуміли, що їм вже закривають тили і, якщо візьмуть у кільце, ми також вдаримо. Вони кинули техніку і втекли в Горлівку. Фактично це вже був повноцінний наступ. З цього й почалося».

# Мар'їнка: «всім операціям операція»

Мар'їнку – стратегічне місто, майже впритул прилегло до Петровського району Донецька, потенційний плацдарм для звільнення обласного центру – сили АТО звільнили 5 серпня 2014-го. Перемога дісталася важко й не без утрат: один загиблий (боєць «Азова», громадянин Російської Федерації, позивний Балаган) та 14 поранених (9 із них – унаслідок підриву нашого танка на фугасі). Під час зачистки по Мар'їнці постійно працювали ворожі «Гради» та великокаліберні міномети. Артилерія противника, зокрема й під час операції зі знищення ворожого блокпосту, біля якого сепаратисти влаштували засідку, працювала не тільки по силах АТО, а й по своїх.

«Тоді ми приїхали до Оленівки (Волноваський район Донецької області. – Ред.), де зустрілись із 51-ю механізованою бригадою. У них був комбат із позивним Фазан – дуже крутий дядько! – розповів **Тижню** «азовець» Байда. – Звільнення Мар'їнки тоді зайняло весь світловий день. Бої точились і в темряві: уже майже вночі ми потрапили в засідку в передмісті Донецька».

«Для нас це були супербої, – каже хлопець. – Ми, звісно, вже мали якийсь досвід, якусь підготовку... Але на той момент це була всім операціям операція. Взяли ми Мар'їнку, відверто кажучи, завдяки характерові та ентузіазму. Планування дій, безперечно, було. І, коли Фазан з Андрієм Білецьким стояли й дивилися на мапу, все



мало чіткий вигляд. Утім, під час боїв у радіофері зчинився страшний хаос, була погана координація... Але ми все-таки дійшли до межі Донецька, зайняли блокпост. Наступного дня 51-ша бригада вже виставила там власні блокпости. На жаль, у нас був перший «двохсотий» – Балаган...»

На відміну від Маріуполя у цьому звільненому місті «Азов» не затримався. «Наша головна відповідальність – південний фронт, Сектор М, – підкреслює Байда. – Розгорнувши наприкінці зими поточного

року широку наступальну операцію, ми звільнили Павлопіль, Комінтернове, Широкине, відсунули лінію «комфорт» ближче до Новоазовська й після того сконцентрувались у Широкиному, де зараз відбуваються найактивніші бої в секторі протистояння».

А Мар'їнку в украї складній ситуації вже влітку 2015 року вдалося втримати відважним бійцям 28-ї бригади ЗСУ. За оцінками журналіста ВВС, ця червнева баталія стала наймасштабнішою від моменту підписання Мінська-2.

# Піски: штурм за власним бажанням

Селище Піски – передмістя Донецька – переходило з рук у руки багато разів. Остаточно контроль українських сил над ним установлено в липні 2014 року. Офіційно Прес-центр АТО повідомив про це 21-го числа, не уточнюючи, хто штурмував населений пункт. На той час Піски забезпечували надійний тил для оборонців Донецького аеропорту, однак залишилися доволі важливим плацдармом і сьогодні: тамтешні позиції прикривають підхід до Карлівського водосховища.

Як розповів **Тижню** на правах анонімності боєць 5-ї роти «Дніпра-1», хлопці з його батальйону взяли Піски... за власним бажанням. Потім до селища зайшли бійці «Правого сектору» та 93-ї бригади.

«Нам пощастило за підтримки танків узяти лінію мосту (мова про «Республіку Міст»), що між Пісками та Первомайським. – Ред.). А потім ми фактично із

власної ініціативи пішли на Піски. Сепарів тоді погнали до терикона, на якому зараз ворожий укріпрайон. Там ми й почали окопуватись, але дістали наказ повернутися. Отже, ми закріпилися в селищі, – розповідає боєць. – Наскільки мені відомо, офіційно наш батальйон туди не направляли. Свої позиції в за-



йнятих Пісках ми утримували кілька місяців без ротації».

Боєць не може підтвердити чи спростувати інформацію, яку наприкінці липня 2014 року озвучував у спілкуванні з медіа командир 5-ї роти «Дніпра-1» Володимир Шилов. Тоді він розповів, що бійцям наказали взагалі покинути вже взяті Піски...

Але Шилов відмовився це робити. «Я сказав, що не збираюся бігати туди-сюди, що ми стоятимемо до кінця», – зазначив командир. Варто зауважити, що більшість бійців 5-ї роти з Донецької області. Однак зараз «Дніпро-1» із селища вивели, як і ще один батальйон МВС – «Січ». Через ситуацію з легалізацією добровольців змушені були відійти «Правий сектор» та «ОУН». Сьогодні селище, яке перебуває під щоденними обстрілами, утримує 93-тя бригада, до складу якої ввійшла й колись партизанська рота «Карпатська Січ», що з осені 2014 року займала позиції в Пісках.



# Як перемогти у війні? Засвоїти уроки історії

Історія містить відповіді практично на всі запитання, які ми ставимо собі, вдивляючись у розпливчасту картину майбутнього. Все, що намагаємося там розгледіти, вже колись було, причому не раз і не два. Кількість цих разів залежить від нашої готовності засвоїти уроки, надані історією. Український досвід дає нам кілька таких цінних уроків.

**Урок перший: разом ми непереможні.** Ніколи українці не зазнавали поразок, якщо стояли пліч-о-пліч. На війні перед об'єднаною силою наших воїнів не могли встояти ні половці, ні могутня Річ Посполита, ні московські полчища. Наше військо перемагало ординців під Луцьком і на Синіх Водах, брало гору над німецькими лицарями під Дорогичином, над угорцями – під Ярославом, над поляками – на Жовтих Водах, під Корсунем, Пилявцями й Батогом, над турками – у Варні, Синопі й Кафі, під Хотиним і на Босфорі, над московитами – під час Смути, у Московському поході, під Смоленськом і біля Конотопа. Головне було триматися разом, і тоді перемога була наша. І сьогодні, якщо ми боротимемося всі разом, жодному путіню нас не перемогти.

**Урок другий: розділимося – загинемо.** А перемагали нас саме тоді, коли вдавалося нас розділити. Монголи завоювали раніше могутню Русь лише тому, що імперія вже розкололася на окремі князівства. Московія та Польща змогли підійняти Козацьку Україну тільки тому, що вона розділилася на Правобережну й Лівобережну. Більшовики перемогли УНР лише тому, що Петлюра, Махно, галичани й отамани так і не об'єдналися. А вічні чвари між гетьманами й Січчю? А ворожнеча між мельниківцями й бандерівцями? І теперішня війна прийшла в Україну й триває досі тільки тому, що ворогові вдалося вбити клин між Донбасом і рештою країни.

**Урок третій: «моя хата скраю» – шлях до поразки.** Щоразу, коли ми розраховували відсидітися («може, пронесе» і таке інше) або коли, уникаючи відкритого бою, намагалися домовитися і грати в поступки, все закінчувалося поразкою. І в часи Данила Галицького, коли зносили перед Бурундаєм укріплення своїх міст, і в епоху Хмельницького, коли зупинилися під Замостям або під Зборовом та спробували миритися з поляками, і пізніше, коли без бою здавали росіянам Січ, сподіваючись на «православне милосердя», і вже у XX столітті, коли намагалися домовитися з більшовиками або вірили Хрущову з його амністією бандерівцям... Щоразу все це закінчувалося ганьбою і пеклом на довгі десятиліття. І навіть просто захист був для нас небезпечним.

**Урок четвертий: найкращий захист – рішучий наступ.** Зате коли ми переходили в наступ, то все змінювалося. Святослав атакував головні міста Хозарського каганату – і хозари назавжди зійшли з політичної арени. Володимир Мономах ішов у саме серце половецьких кочовищ – і половецька загроза відступала від наших земель. Запорожці ходили на Москву (1618), Стамбул (1620), Бахчисарай (1628), Краків і Варшаву (1657) – і після цих походів на якийсь час ворог відступав.

А якщо вже хтось воює проти нашого споконвічного ворога, то чому б і нам не доєднатися до того наступу? Коли поляки йшли в похід на Московію, наші козаки брали довколишні міста й становили частину московського гарнізону. І в XX столітті, якби об'єднані українські сили вміло грали на ворожнечі червоних і білих, червона Росія не постала б. Цілком імовірно, що сьогоднішня Росія мала б зовсім іншу конфігурацію. Сьогодні, якщо ми хочемо раз і назавжди припинити війну й забезпечити собі мирне майбутнє, це слід робити над переможеним ворогом у його столиці. А інакше це все одно доведеться робити нашим дітям.

**Урок п'ятий: краще відкритий ворог, ніж ненадійний союзник.** У Біблії є слова про ненадійного союзника (там це єгиптяни): «Ось ти надіявся опертися на Єгипет, на оту поламану очеретину, яка, якщо хто спирається на неї, увійде йому в руку і проколе її. Отакий фараон, цар єгипетський, для всіх, хто надіється на нього».

Протягом століть щоразу, коли ми покладалися на когось, крім себе самих, це нам вилазило боком. Через панікерів-половців програли битву на Калці.

Через ординців-ренегатів – битву на Ворсклі. Зрада кримців принесла поразку під Берестечком та упушену перемогу під Жванцем. Росіяни по жертвували нами під час вторгнення Карла XII, а поляки – у війні 1920 року. А сподівання на допомогу Заходу? Уперше це сталося ще з Данилом Галицьким, який так і не дочекався обіцяного папою хрестового походу проти монголів. Потім Європа регулярно нас «кидала» перед лицем ординців, турків, московитів, більшовиків. Сьогодні ми вже півтора року сам на сам відбиваємося від Росії, а Захід допомагає «глибокою стурбованістю». То, може, вже розслабимося щодо союзників? І налаштуємося на боротьбу своїми силами? Все одно ніхто, крім нас, ці авгієві стайні, звані «русским міром», розгрібати не буде.

І не забуваймо уроків історії, за які заплачено так дорого, що ігнорувати їх – неспокутуваний, смертний гріх... ❏



Автор:  
Валерій  
Примост

**НІХТО, КРІМ НАС,  
ЦІ АВГІЄВІ СТАЙНІ, ЗВАНІ  
«РУССКИМ МІРОМ»,  
РОЗГРІБАТИ НЕ БУДЕ**

# Іван Любиш-Кірдей: «Ця війна – наша, тому ми переможемо»

Спілкувалась  
Ірина Троскот

**Т**орік у серпні молодий український фотограф і оператор, якого знають усі, хто стежив за подіями Євромайдану, опинився разом з іншими журналістами: Маркіяном Лисейком, Георгієм Тихим та Максом Левіним в Львовському котлі. Зйомки, привезені звідти, зрештою постали як документальний фільм «Кривава війна в Україні – Втеча з Львова», який нещодавно було номіновано на 55-му Фестивалі телебачення в Монте-Карло. А 20 червня цього року Іван отримав щорічну німецьку премію для теле- та кінооператорів Deutscher Kamerapreis у номінації «найкращий новинний сюжет із зони воєнних дій» за операторську роботу. **Тиждень** спілкувався з журналістом про Майдан, Львів, майбутнє документалістики й нашу перемогу.

**У. Т.:** Іване, ти був одним із активних учасників Майдану, а ще багато працював тоді як журналіст, викладаючи в інтернет свої відеорепортажі. Які події стали для тебе точкою неповернення?

– Водохреща, 19 січня, коли почалося «коктейль-паті»: міліція стріляла й кидала шумові гранати в мітингувальників. Я все бачив на власні очі й розумів, що пробачити, залишити все по-старому – то для мене як громадянина України й журналіста абсолютно неможлива річ. Тоді найгостріше відчув: ані мене, ані народ уже не зупинити; це була точка, за якою ходу назад не існувало, тільки шлях до перемоги. Врешті, ще 18-го я зрозумів, що просто так звідти не вийду, бо потрапив у оточення в готелі «Україна».

**У. Т.:** Ти з тих операторів, які часто перебували в гуцті подій. Признаюся: переглядаючи тоді твої відео, часто ловила себе на думці, що мені страшно за оператора. Як нині згадуєш ті зйомки?



– Вони не завжди були екстремальними. Я не щоразу рвався туди, де все летить і палає. Нерозумно бути на лінії вогню між міліцією та мітингувальниками, хоча часто багато що відбувається просто інстинктивно. Розстріли я переважно знімав із вікна готелю

«Україна», зверху, потім спускався вниз і продовжував біля його стіни. Але не перебігав через вулицю. А як нині згадують ті дні? Тодішні відчуття навіть зараз дуже сильні. Взагалі весь Майдан був дуже сильний емоційно. І ті враження окремі від війни... Ві-

део з революції досі не переглядаю. Не можу сісти, поставити все відзняте на тайм-лінію у своїй програмі й передивитися. Робив це тільки по гарячих слідах, коли монтував, але кадри й спогади дуже міцно засіли в мені й без того.

### **У. Т.: У тебе назбирався величезний архів різних подій із Майдану...**

– І ним я ділився з усіма, хто мене просив: із родичами загиблих під час революції, коли вони шукали своїх; із людьми, яким потрібне було відео для власних фільмів; із медиками з Майдану, які шукали в тих зйомках щось для себе; із правозахисниками й адвокатами активістів... Є там і одне відео, яке я не оприлюднював, але воно може стати в пригоді правозахисникам. 21 лютого знімав наслідки пожежі в Будинку профспілок. Пішов туди з медиками-волонтерами, які шукали тіла. Гнітюче враження... Випалена зсередини будівля, вона довго тліла, тож важко було щось розібрати. Але ми знайшли обвуглений скелет. Це хтось, хто разом із нами був на Майдані, кого шукали, чекали й за кого молилися. У такі моменти трапляється якийсь збій у твоїй власній системі, але усвідомлення всього приходить значно пізніше. Досі не певен, чи осягнув масштаби того, що пережила Україна під час Революції гідності, що пережив особисто я. Може, це банальність, але Майдан розкрив усе як найкраще, так і найгірше, і наслідки цих відкриттів ми відчуватимемо ще не один рік...

Якщо до мене хтось звертається і просить відео – для документального фільму, судових засідань або тому, що побачив на котромусь кадрі близьких, – я ділюся. Може, з погляду менеджменту й заробітку це не зовсім правильно, бо я живу з операторської роботи, але водночас воно мені вже не належить. Це зафіксована історія, вона для всіх нас, а тому не має лежати мертвим вантажем на моєму вінчестері.

### **У. Т.: Чи думав ти колись повернутися до цього матеріалу, щоб самому створити фільм?**

– Багато хто радить мені це зробити, але не ризикує з кількох причин. Я знімав не фільм, а хроніку революції. Намагався бути в

центрі ключових подій на Майдані й фіксувати камерою максимально багато всього. У мене немає героїв, яких я вів би крізь усі зйомки, я не думав над структурою, над сюжетом, просто намагався максимально відзняти все, що відбувалося. Якщо колись знайдеться добрий режисер, який побачить у цьому масиві відео якусь історію і зробить із цього кінострічку, я буду лише «за».

### **У. Т.: Зате ліричний герой є у фільмі про Іловайськ, де події починаються й завершуються тим самим військовим...**

– Той фільм робив професійний режисер, я тільки знімав кадри. Він був незаангажований і підходив до відзнятого матеріалу спокійно й фахово. Там усе просто склалося. А щоб зробити стрічку про Майдан, треба не тільки уважно багато разів переглянути відзняте, а й осмислити все це. Має минути час, щоб поглянути на кадри бодай трішки відсторонено. Хоча вже чимало людей зробили власні фільми. Чи скажу я щось нове зараз, коли про ті дні взагалі важко говорити?

### **У. Т.: Чи зверталася до тебе як до свідка розстрілів на Майдані міліція?**

– Ні. Жодного офіційного запиту не було. Можливо, вони якимись своїми загадковими способами переглядали моє відео, але офіційно мене ніхто не просив. Власне, як розгортається нині слідство у справі Небесної сотні, – це просто без коментарів; уся країна бачить, наскільки ганебно все відбувається. Мені як громадянину України на це боляче нині дивитися. А як бути тим, хто втратив рідних чи близьких? Але іноді ловлю себе на думці: навіть якщо зараз винних не буде знайдено й покарано, то колись правда все одно стане відомою. Бо такого не може бути, щоб групка самотійно вирішила розстріляти сотню й після того просто розчинилася в повітрі.

Але знаю, що в цьому напрямку багато роблять громадські активісти, правозахисники й адвокати. Якщо правоохоронні органи до мене жодного разу не зверталися, то із правозахисниками все навпаки. Не так давно передав відео Євгені Закревській, адвокатів родичів загиблих на Майдані активістів. Очевидно, що

ми маємо всі разом довести цю справу до кінця.

### **У. Т.: Після Майдану ти активно займався волонтерською діяльністю, їздив на Донбас як журналіст і зрештою опинився в Іловайському котлі. Як це сталося?**

– До Іловайська приїхав випадково. Ми знімали для німецького телеканалу ARD серію спеціальних репортажів зі звільнених міст про те, як відроджується життя на Донбасі, що принесла цим землям війна і як люди після всього повертаються до звичного побуту. У нас не було завдання фільмувати воєнні дії, їхати на передову, під обстріли. Проте під час зйомок познайомилися з батальйоном «Миротворець» – міліцією, яка власне й займалася тим, що організувала порядок на звільнених територіях. Кілька днів ми провели з ними в Дзержинську, і там нічого не відбувалося: хлопці стояли на посту, ми знімали їхній побут, якісь дрібні точкові проблеми тощо. Тож ми з колегою Георгієм Тихим сказали, що хотіли б зафіксувати їхню активнішу роботу. І комбат «Миротворця» Андрій Тетерук, нині депутат, відповів, що є можливість

## **«МАЙДАН РОЗКРИВ УСЕ ЯК НАЙКРАЩЕ, ТАК І НАЙГІРШЕ, І НАСЛІДКИ ЦИХ ВІДКРИТТІВ МИ ВІДЧУВАТИМЕМО ЩЕ НЕ ОДИН РІК»**

поїхати з ними в одне місце. Ми мали пробути там один день. Так опинилися в Іловайську. У нас навіть думки тоді не виникло, що їдемо в оточення. Звичайно, повелися досить легковажно. Про те, що кільце замкнулося, нам повідомили бійці. Комбат був із нами весь час. Хай там що зараз говорять про військових у політиці, я про Тетерука скажу єдине: це реально класний, потужний офіцер із нервами завтовшки як мій палець. Він швидко оцінює ситуацію і дає мудрі команди, принаймні так було в ті наші спільні дні. Нам одразу змалювали ситуацію і сказали, де можемо сховатися. Але оскільки ми люди не військові, то було очевидно, що треба звідти вибиратися. І Тетерук сказав: «Хлопці, з нами – ні. Бо це наш



обов'язок – стояти й охороняти цю територію, в нас наказ. А у вас є шанс вибратися: вам треба виїхати з пораненими». Зазвичай поранених не обстрілювали. Ми переїхали з депо у школу, де розташувалися батальйони «Дніпро», «Донбас» та ін., і пробули з ними чотири дні. Там зустріли колегу Макса Левіна й Маркіяна Лисейка, нас стало четверо. І там нас уперше накрит «Град» – лушили прямо по школі. Уперше було посправжньому страшно.

#### **У. Т.: А як вибратися з котла?**

– Сиділи до так званого перемир'я, короткого, локального, для вивезення поранених з обох сторін. Тоді ми з Іловайська поїхали в сусіднє село, де побачили двох полонених російських солдатів із зав'язаними очима та зв'язаними руками-ногами. Як сказали українські військові, однією з умов утворення коридору було те, що ми віддаємо бійців супротивника, не воюємо, відходимо – і все о'кей. Наступного ранку ми вишикувались у дві колони, щоб їхати. Проте, коли виїхали із села, нас почали обстрілювати – на дорогу інтенсивно лягали міни. І що далі відїжджали, то інтенсивнішим ставав вогонь. Били з обох боків дороги. Було дуже дивно, що українські військові одразу не почали стріляти у відповідь.

#### **У. Т.: Ви їхали не із солдатами?**

– Ми вибратися джипом Макса Левіна, який був за кермом. Рухалися ривками: розгін –

«Намагався фіксувати камерою максимально багато всього»: фото Любиша-Кірдея з фронту і розстрілів протестувальників на Інститутській

різке гальмування, знову розгін – різке гальмування, й так усю дорогу. Ця манера водіння нас урятувала. Було видно, як із горизонту летів снаряд, така вогняна куля; він летів – Максим гальмував, і снаряд за кілька метрів до машини торкався дороги й рикочетив у посадку. Ми заховаалися за танк, але його підбили. І ми рвонули далі. Летіли як скажені.

#### **У. Т.: Судячи із твоїх дописів у соцмережах, ти великий оптиміст і не сумніваєшся в нашій перемозі. Звідки така впевненість?**

– У мене є на це кілька причин. По-перше, не всі командири (незалежно від рангу) тупі й не тямлять у військовій справі, як нині часто вважають розумники в соцмережах. Є чудові командири

## **«ВАЖЛИВО НЕ ЛИШЕ ПОКАЗАТИ ХРОНІКУ ПОДІЙ ТУТ І ЗАРАЗ, А Й СПРОБУВАТИ ОСЯГНУТИ НИНІШНІ ПРОЦЕСИ»**

на місцях, на передовій, які віддають правильні накази й піклуються про життя своїх бійців. Я таких знаю особисто й не сумніваюсь у їхньому професіоналізмі та патріотизмі. По-друге, дух і добровольчих батальйонів, і регулярних військ – він усюди сильний. По-третє, є волонтери, за якими чи не найбільша частина нашої перемоги. Волонтерські організації, з якими зараз товаришую, – «Повернись живим»



(скільки вони закупили тепловізорів та іншого обладнання!), «Дотик долонь» (скільки аптечок відправили на фронт!) і багато інших. Та найбільший волонтер – український народ. Бо ж існування цих груп та їхня допомога армії неможливі без величезної кількості людей. Ця війна – наша, тому ми переможемо, я в тому більш ніж упевнений. А щодо нечесних командирів чи бійців, як і псевдоволонтерів, то ми в цьому не унікальні. Це війна, і неприємні речі трапляються в армії кожної країни. Однак, за моїми скромними спостереженнями, їх у нас таки меншість.

#### **У. Т.: Нині, з початком нової хвилі мобілізації, поширеним є не тільки невдоволення, а й намагання ухилитися від служби...**

– Я можу сказати тільки про сильний солдатський дух, коли хлопці кажуть, мовляв, хоч трава не росте, але окупанта в Україні не буде. І коли ти чуєш таке від одного бійця, від другого, третього... Так, не заперечуватиму, що зустрічав солдатів, які казали, що треба валити звідси, але це, мабуть, теж нормально, бо всі ми люди. І маємо свої емоції, страхи, своє ставлення до різних речей... Звісно, трапляється й мародерство, але, друзі, це війна. Тут опиняються дуже різні люди. Вона розкриває в них найкраще й найгірше.

Всяляє віру й те, що солдати зараз багато вчаться. Мій товариш інженер Олександр Остащенко (один із тих, кого затри-



мали на Банковій 1 грудня й жорстоко побили) каже, мовляв, так, не вміємо; так, не знаємо, але вчимося. БТР на Яворівському полігоні, де він зараз перебуває, катаються день і ніч. Хлопці вивчають тактику, бо розуміють: усе в їхніх руках. А ще нині дуже багато спеціалізованих курсів. Нещодавно читав про зарахування на снайперські. Там на першому етапі – психологічного відбору – відсіяли більшість охочих, потім ще раз відсіяли... Колишні спецназівці проводять тактичні навчання для всіх охочих киян: боротьба, атака, наступ, бо хтозна, що буде завтра. Не казатиму навіть про популярність медичних курсів. Це означає єдине: Україна мобілізувалася, байдужих майже немає.

#### **У. Т.: Як твій Іловайськ зрештою став фільмом?**

– Ми працювали для каналу ARD, відзняли багато матеріалу, й режисер Удо Лішкіс, коли все переглянув, сказав: «Треба робити щось більше, ніж просто новинний сюжет. Потрібен фільм». У Удо великий досвід роботи в журналістиці, зокрема й у створенні документальних стрічок. Вони з Георгієм Тихим є постановниками фільму.

#### **У. Т.: Ти щойно повернувся з Німеччини, де отримав нагороду за операторську роботу. А перед цим було номінування фільму на фестивалі в Монте-Карло...**

– Так, ця нагорода в Кельні була саме за операторську роботу.

У Монте-Карло наш фільм, на жаль, не переміг. У Німеччині було до десятка категорій для номінування, і на кожну по три роботи, з яких перемагала одна. Просуванням стрічки займалися німці, я до цього стосунку вже не мав. Моя робота як оператора закінчилася після того, як я приїхав з Іловайська й віддав матеріал. Трохи був присутній під час монтажу, але в процес особливо не втручався, за винятком окремих побажань і уточнень.

#### **У. Т.: Письменник Віктор Неборак колись висловив думку, що «маленькі» українці дуже бояться бути успішними...**

– Гадаю, українцям зараз не до того, щоб займатися самопросуванням, у нас нині інші проблеми. Хоча... А втім, саме час заявити про себе. До України сьогодні прикута увага світу, хоч і у зв'язку з такими подіями. Це для нас шанс розповісти більше: і про війну на Сході, і про Майдан, і загалом про себе, власну історію та культуру. Сьогодні нас асоціюють з війною, переселенцями, політичними проблемами, корупцією, олігархами, але ми маємо що презентувати світові. Зокрема, в культурній царині.

Максима Дондюка світ знає, починаючи від його фотоісторії, присвяченої проблемі туберкульозу в Україні, опісля була серія світлин про Майдан. Окрім того, він знімав у Іловайську, буквально перед нами. Зараз активний на багатьох фестивалях. Можливо, активності боїться

старше покоління, бо ми – ні. А щодо фільму, то не вважаю кадри з Іловайська настільки вражаючими, як зйомка Левка Степа чи Саші Данилова. Страшнішого й більш шокуючого відео за наше іловайське є багато. Але світ його не бачить, бо з нього не роблять фільмів і не відправляють на міжнародні конкурси. Поки що. Але це хибне переконання, ніби бути успішним в Україні неможливо.

#### **У. Т.: У літературі зараз є велике очікування нової молодого хвилі. А як оцінюєш із цього погляду документалістику?**

– Нинішні події сприяють розвитку якісно нового документального кіно. Майдан, анексія Криму й війна на Сході дали потужний поштовх для цього. Знімають у різних жанрах і форма-

## **«ДО УКРАЇНИ СЬОГОДНІ ПРИКУТА УВАГА СВІТУ. ЦЕ ДЛЯ НАС ШАНС РОЗПОВІСТИ БІЛЬШЕ»**

тах, але переважно цікаві речі. Це й теледокументалістика, й фільми, які подають на міжнародні кінофестивалі... Дедалі частіше йдеться про осмислення. Це важливо. Не лише показати хроніку подій тут і зараз, а й спробувати осягнути нинішні процеси.

#### **У. Т.: Чи бачиш себе в цьому жанрі?**

– Більше ніж бачу. Але потрібно багато працювати. ■

# Стрибок тигра: від Харкова до Бахчисарая

Українці мають прикру тенденцію докладно висвітлювати свої поразки й побіжно говорити про перемоги. Тому інколи складається враження, що таких начебто й не було

Автор:  
Ігор Лосєв

Така тенденція сприяє поширенню в українському соціумі капітулянтських настроїв, яке підтримують політики певної орієнтації та зовнішній супротивник, що зацікавлений у формуванні в національній свідомості українців комплексу лузерства, безнадії, вічного невдахи. Мінорний стиль вітчизняної історіографії аж ніяк не відповідає статусу суверенної держави, який має нині Україна. Тим більше під час війни за незалежність, коли народ потребує позитивних зразків у минулому. Хоча такі, безперечно, є, однак і досі найбільш популяризовані в Україні події воєнної історії – це поразки під Берестечком і Крутами. А величні перемоги залишаються напівзабутими. Між тим багато європейських націй гордилися б такими битвами, як, приміром, славетна Конотопська 1659 року, коли було вщент розбито 100-тисячне московське військо, а десятки воевод потрапили в український полон. Видатний російський історик XIX століття Сергій Соловйов писав про цю подію: «Цвіт московської кавалерії загинув за один день. Ніколи більше Росія не зможе вивести в поле таке блискуче військо... Московський цар у жалобному одязі від'їхав за Волгу, побоюючись, що український гетьман зі своїм військом піде просто на Москву...»

Незалежна Україна не святкувала 350-ї річниці цієї перемоги в 2009-му через неофіційні прохання Москви того не робити. Хоча сама Російська Федерація гучно відсвяткувала 300-ліття Полтавської битви, тієї, де загинула українська воля...



Полковник Армії УНР Петро Болбочан командував Кримською групою, перед якою поставили завдання звільнити Крим від більшовицьких військ і завладіти базами Чорноморського військового флоту – багато кораблів там підняли на щоглах прапори Української держави

Щодо воєнної історії ми постійно бачимо нездатність української влади і, на жаль, громадянського суспільства віддавати належне своїм великим звершенням, справжнім заслугам і досягненням. Як кажуть у народі, вміли готувати, та не вміли подавати...

Інша річ, що державні діячі й політики України надто часто демонстрували невміння правильно використовувати ті блискучі воєнні перемоги.

Коли нинішні провідники (Порошенко, Турчинов, Яценюк, Парубій, Пашинський та інші) заявляють, що Крим у 2014 році здали через відсутність війська, то це спроби виправдати власне

боагузтво, нерішучість і неспроможність (рік, що минув після Майдану, показав усі їхні «здібності»). Це не армії не було, а адекватної влади, яка здатна діяти в екстремальних умовах і брати на себе відповідальність.

У цьому контексті є дуже показовим похід Кримської групи армії Лівобережної України в березні – квітні 1918 року. Тоді теж були проблеми з військом, із постачанням, з організацією, бо молода Українська держава переживала всі природні труднощі становлення. Але був талановитий, сміливий і рішучий полководець, який мав повноваження і вмів їх використовувати в інтересах перемоги, – український полковник Петро Федорович Болбочан (1883–1919).

Перед Кримською групою ставилося завдання звільнити Крим від більшовицьких військ і завладіти базами Чорноморського військового флоту, на яких тоді відбувалися бурхливі події. Багато військових кораблів підняли на щоглах прапори Української держави.

До складу Кримської групи входили другий Запорозький піхотний полк, перший Запорозький імені кошового Костя Гордієнка полк кінних гайдамаків, Запорозький кінно-гірський гарматний дивізіон, інженерний курінь, чотири артилерійські батареї, автопанцерний дивізіон і два бронепоезди. 11 березня 1918 року частини Кримської групи розпочали наступ із району Харкова. Це було компактне й високомобільне військове з'єднання під вмілим і рішучим керівництвом.

Після розгрому більшовицьких частин під Лозовою українські війська зайняли станцію Синельникове і вже 14 квітня спільно з Легіоном січових стрільців

під командування Василя Вишиваного (Габсбурга) взяли Запоріжжя. 18 квітня частини Кримської групи вели бої за Мелітополь та заволідали містом. Кримська Червона армія була розбита на північ від Перекопа. У ніч із 21 на 22 квітня другий Запорозький полк прорвав лінію укріплень супротивника на Сиваші й вийшов у тил більшовицьких військ, що оборонялися на перешийку. Треба сказати, що в історії російської армії є кілька невдалих походів на Перекоп у XVII – XVIII століттях, а відносно тривалий і надзвичайно кривавий його штурм у 1920 році став «перлиною» радянської воєнної міфології. Кримська група Болбочана взяла Перекоп за кілька годин... Наступного дня запорожці взяли місто Джанкою. 25 квітня перший Запорозький гордієнківський полк під командуванням генерала Всеволода Петрова визволив Сімферополь і тоді ж за підтримки татарських добровольців Бахчисарай.

Як писав у своїх спогадах учасник тих славетних подій поручник Монкевич: «Ніде українську армію не зустрічали з таким захопленням, як у містах Криму...» Річ у тім, що кримчани на той момент уже встигли відчутити всі «принади» червоного терору (потім їм доведеться пережити терор денікінської контррозвідки): масові розстріли, взяття заручників стали звичайною практикою. Більшовицький «прокуратор» Севастополя Юрій Гавен дуже пишався там, що розстріляв 600 «контрреволюціонерів». Українська армія, на відміну від своїх супротивників, нікого не вшала й не розстрілювала, виступаючи носієм цивілізованого державного порядку.

Кримській групі залишався один кидок до Севастополя, де комендант Севастопольської морської фортеці Михайло Остроградський (нащадок гетьмана Данила Апостола) вже заявив, що кораблі та військові частини, які стоять під українськими прапорами, підпорядковуватимуться законному уряду незалежної України. Проте «європейські союзники» в особі кайзерівської Німеччини зажадали, щоб вони припинили наступ на Севастополь і відійшли з Криму на материк. Українські провідники надто часто запопадливо

виконували всі забаганки союзників, виконали й цього разу. Щоправда, в Джанкої українці, обурені діями союзників, роззброїли німецьку дивізію. Звісно, німці мали підстави не довіряти гетьману Павлові Скоропадському й підозрювати його в проросійських симпатіях, що цілком виправдалося пізніше, коли гетьман видав декларацію про можливість федерації України з небільшовицькою Росією. Німці побоювалися, що український Чорноморський флот потрапить під контроль Антанти. Якби ж влада в Києві зуміла в перемовинах із Німеччиною наполягти на інтересах української сторони, то результатами блискучих перемог групи Болбочана можна було б скористатися для посилення нашої держави, її позицій на півдні.

Незважаючи на ці не дуже втішні політичні аспекти, Кримський похід полковника Болбочана, що, до речі, нагадує регулярні колись південні походи запорожців, залишається однією з найгероїчніших сторінок української воєнної історії і зразком воєнного мистецтва. Той похід дав чимало повчального українським військовим. Зокрема, привертає увагу швидкість просування Кримської групи армії УНР (за мірками того часу): за місяць із важкими боями здолали велику відстань від Харкова до Бахчисарая, завдаючи нищівних поразок супротивникові. То було феноменальне поєднання швидкості й маневру, справжній блицкриг тоді, коли це поняття ще не побутувало в лексичі військових теоретиків...

Полковник Болбочан здійснював чіткий контроль над військами і вмів ними керувати, вчасно реагуючи на зміни бойової обстановки. Він демонстрував прогресивне воєнне мистецтво, використовуючи весь спектр дій у наступальній операції: прориви, охоплення й оточення військ ворога, вихід у тил супротивника і швидке його знищення тощо. Болбочан не намагався тупо штурмувати вузли опору, а обминав їх, щоб не сповільнювати темп наступу. Вся група його військ діяла як єдиний згуртований організм, що пояснюється високою вмотивованістю офіцерів і солдатів, адже


значна частина її підрозділів формувалася на добровольчій основі. Успішність походу пояснюється також самостійністю командувача, бо його рішення і дії не гальмувалися вищими штабами та іншими численними бюрократично-управлінськими структурами.

Є ще одна цікава обставина. Майже всі полководці, які брали Перекоп із його як штучними, так і природними укріпленнями, витрачали на це багато часу (від Міхаїла Фрунзе до Еріха фон Манштейна) й крові. Та лише Петро Болбочан захопив Перекоп блискавичним ударом і практично без утрат.

Полковник зумів уже в Криму налагодити дієвий контакт, союз та співпрацю з кримськотатарськими добровольцями для спільної боротьби проти більшовиків і білогвардійців.

Солдати Болбочана в Криму продемонстрували залізну дисципліну й порядок, що завжди викликає симпатію в місцевого населення, проявляли повагу й стриманість у ставленні до цивільних людей.

Цей Кримський похід треба ретельно вивчати нинішнім військовим діячам України. Хоча



## У КРИМУ БОЛБОЧАН НАЛАГОДИВ СПІВПРАЦЮ З КРИМСЬКОТАТАРСЬКИМИ ДОБРОВОЛЬЦЯМИ ДЛЯ СПІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПРОТИ БІЛЬШОВИКІВ І БІЛОГВАРДІЙЦІВ

умови боротьби на початку ХХІ століття суттєво інші, ніж на початку ХХ століття, але чимало фундаментальних засад залишаються незмінними, зокрема особлива роль швидкості й маневру в наступі.

Справді, війну не можна виграти, сидючи в обороні, рахуючи втрати після ударів ворожої артилерії. Приклад Болбочана показує, що українська армія здатна бути однією з найбільш наступальних армій світу.

І ще дещо актуальне: треба добре пам'ятати дорогу на Перекоп і південніше від нього. Знадобиться... ■

# Широкине: плівка з видом на море

Як живе село, що стало епіцентром бойових сутичок



Автор:  
Олена  
Максименко

Фото автора

Саме так, не з вікнами, а з плівкою (фанерою, грубезною тканиною чи мішками землі – як пощастить), бо скло в Широкиному та його околицях – селах Сопиному й Бердянському – розкіш малодозволена. При черговому залпі танка чи «саушки» (так лагідно називають самохідну артилерійську установку, що стріляє снарядами 150-го калібру) воно посиплеться від ударної хвилі й завдасть зайвого клопоту медикам, що вартують на передку та у прифронтовій зоні. Але плівка з видом на море – це також гарно. Можна уявляти себе безтурботним мешканцем розкішного особняка: якщо, звісно, прокидаєшся природним способом, а не від пострілів, що трясуть гіпсокартонні стінки казкового палацу. Та й до самих морських вод від певного часу ходити зась. Нерозірвані снаряди на узбережжі та в самому морі потішають хіба що адреналінових наркоманів, решті лишається милуватися безкраїми просторами звіддала.

## ПЕРШОПРОХІДЦІ

Ці землі – частина Широкиного, а також Сопине й Бердянське – були відвоювані українськими бійцями в терористів іще в лютому 2015 року. Першим зайшов сюди батальйон «Азов». Окупанти панували тут від вересня до кінця січня.

Ворожа артилерія потроху рівняє цей район із землею, заганяючи людей у підвали. Усі воїни ніби в передчутті ошуканства: «Хай тільки Порошенко зілє Маріуполь... цього йому точно не подарують. Тоді реально розвернемося на Київ!» – так можна охарактеризувати загальний настрій.

Широкине сьогодні українське лише частково: добрячий шматок території лишається під контролем ворога. За словами хлопців, зачистити решту села можна було б менш ніж за день, ресурси й завзяття для цього є. Проте взяти «висоту» – верхню точку поза Широкиним із боку Новоазовська – практично нерально: її охороняє сила-силенна

важкої артилерії. А без неї відвоювати село немає сенсу, бо звідти воно повністю прострілюється.

«Ми можемо наявними силами відбити Широкине будь-якої миті, але потрібно буде просуватися далі, – каже сотник Кирт, боєць батальйону «Азов», один із героїв, що рік тому відвоювали ці землі. – Однак, узявши село, ми опинимося, як зараз армія сепаратистів, в уловині. Будемо постійно вразливі перед артилерією, і це призведе до великих жертв. Нині, за статистикою, на кожного нашого пораненого та вбитого у супротивника припадає по сім-десять осіб. Якщо опинимось у ямі, то перевага перейде до них».

По українських позиціях працюють міномети, гранатомети, танки, САУ. Лушлять зазвичай із Саханської дуги. Часом доходить до боїв із використанням стрілецької зброї: відстань до крайніх постів метрів 300... Обстрілам зазвичай передує політ ворожого безпілотника. Прикметно, що цілять не лише по будівлях чи бліндажах, а й по дорозі, роблячи її неможливою для проїзду. Евакуювати пораненого в такому разі шансів не буде жодних.

## ВІДСТУП ЧИ ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ?

Три місяці тому азовці зайняли села Павлопіль та Пищевик, що лежать поруч, але залишили їх за наказом командування. Тема ймовірної демілітаризації Широкиного висить у повітрі.

«У Павлополі наразі українські війська і війська ворога відсутні, – повідомляє фронтовий часопис полку «Азов» під назвою «Чорне сонце». – Цей населений пункт постійно атакують терористи, але ці факти не отримують належної уваги і питання ніяк не вирішується політичним керівництвом та міжнародними місіями. Терористи не займають позицій у Павлополі, оскільки це утворить виступ у їхній лінії оборони і їхні позиції будуть українськими вразливими. Українські війська не займають Павлопіль, попри вигідність такої акції у воєнному плані, через неможливість отримати такий наказ. У випадку здачі Широкиного у ворога з'явиться можливість зайняти Павлопіль і здійснити перехід через тамтешню річку. З'явиться пряма за-



гроза утворення цілісного наступального фронту ворога. Маріуполь опиниться під прямим ударом».

«Зараз єдина велика проблема в нашому режимі припинення вогню, – запевняє сотник Кирт. – Адже потрібен постійний рух, маневр. Те, чим нині займаємося ми, – це нонсенс: у XXI столітті вести, як під час Першої світової, позиційну війну, стоячи на місці».

Тривалий обстріл ворожої артилерії без дозволу на «ответку» видається знуцанням. Навряд чи тут доречно говорити про «зраду» або ж «договорняк», ідеться швидше про проблеми логістики: після 30–40 хв роботи САУ жадааний наказ урешті надходить... Проте ворожий вогонь від того пече не менше.

«Якщо Росія не втручатиметься, то в нас вистачить сил відновити контроль над захопленими територіями, – запевняє сотник «Азова». – Але втручання відбувається досі, постійний потік через кордон, відчувається рука нерегулярної армії сусіда... По той бік – кадрові військові, але вони воюють без шевронів РФ. А місцевих використовують тільки як піхоту, м'ясо».

Після особливо запеклих обстрілів «із того боку» надходить прохання про «режим тиші». Він може тривати від двох годин до двох днів. «Ім підвозять БК!» – глузують бійці. І ця тягуча невизначеність, це чекання б'є по нервах та виснажує, певно, сильніше за снаряди 150-го калібру...

«Складність ось у чому: Генеральний штаб Сектору М обробляє інформацію про те, що нас атакують із ворожої артилерії, і дає наказ про удар у відповідь дуже запізно, – розповідає Кирт. – У нас є чим відповісти, але вся ця процедура відкриття вогню настільки абсурдна... Сепаратисти стріляють і відступають на позиції, бо використовують самохідну артилерію, яка дуже швидко маневрує, і ми не можемо протидіяти їм ефективно».

## ВІЙНА І ЛЮДИ

Місцевого населення у прифронтових селах лишилося не більш ніж півсотні. Із самого Широкиного (як повідомляють джерела бойовиків) усі цивільні нещодавно були евакуйовані. Однак цій імовірній евакуації передувало



чимало смертей: Червоний Хрест спеціально запрошував «режим тиші», аби вивезти тіла жителів, які загинули впродовж кількох тижнів.

Як і ведеться на приморських територіях, свого часу люди жили тут туристичним бізнесом: дитячі табори, оздоровчі комплекси, санаторії, що вже другий рік відлякують порожніми зніцями вікон. У кращі часи «аборигени» здавали кімнати й будинки приїжджим, торгували фруктами, ягодами. Нині в селах залишилися здебільшого ті, кому нікуди тікати. Люди живають завдяки власним городам, а ягодами діляться з бійцями та медиками. Ті, своєю чергою, підтримують нужденних продуктами й ліками.

10-річна Даша прикута до інвалідного візочка. Її батьки отримують мізерні заробітки й соціальні виплати. Живуть здебільшого з натурального господарства. Старший син навчається на кухаря. Із неабияким, до слова, ентузіазмом. «А де Женя? З ним усе гаразд? Бо щось давно не заходить у гості...» – жваво цікавиться господаря, коли група бійців привозить гуманітарку (дитячі книжки, іграшки, продукти). Женя на ротації, жінка запевняє, що, коли їхній улюбленець тут, їм спокійніше. На ґанку колекція осколків від мін: долітає і сюди. Підвалу в домі немає, тож під час обстрілів дівчинку обкладають подушками, поють заспокійливим і моляться – а що ще лишається?!

На вустах у всіх місцевих два запитання: коли все закінчиться

й кому це потрібно. Ми не можемо відповісти. Лише запевняємо, що все буде добре.

Трохи далі – розкішні котеджі. Точніше колись розкішні, а нині побиті мінами й кількаразово пограбовані. Пишні ружі видаються дещо сюрреалістичними на тлі руїн, як і гільзи різного калібру, що всуміш із мушлями рясно вкривають узбережжя. Колись тут мешкали VIP-персони. Будинки умовно називаються на честь власників: «дім прокурора», «дім футболіста», «дім архітектора»... тепер це позиції батальйонів. Осиротілі речі – іграшки, журнали, мольберти, сімейні альбоми, картини й статуєтки – розповідають про чийсь недосяжно-красиві світи, де панує «свято, що завжди з тобою».

## БІЙЦІ ПЕРЕКОНАНІ, ЩО ШИРОКИНЕ СТАЛО ТАКОЮ СИМВОЛІЧНОЮ ЛІНІЄЮ РОЗМЕЖУВАННЯ, ЯК ДОТИ БУВ ДОНЕЦЬКИЙ АЕРОПОРТ

Бійці переконані, що Широкине стало такою символічною лінією розмежування, як доти був Донецький аеропорт. Чи вдасться цьому символі уникнути долі попереднього і чи повернеться на прибережні землі втрачений рай? Хотілося б вірити, дарма що не видно перспектив. Адже, як сказав один із бійців, «ми всі тут схиблені оптичними!» ■

# Не стати на граблї насильства

Записав  
Станіслав  
Козлюк

**М**айже 10 днів у Вірменії тривають протести, викликані подорожчанням електроенергії. Влада країни намагалася розігнати людей силою, однак це лише збільшило кількість незадоволених на вулицях. **Тижень** поспілкувався з вірменським журналістом Емілем Даніеляном, який розповів про аполітичність мітингу, можливість радикалізації протестів та вплив майбутніх виборів на вуличні акції.

## НЕПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ

Протест у Вірменії – це соціально-економічна акція. Головна вимога – зміни в питанні енергопостачання. Крім того, активісти вимагають, щоб покарали поліцейських, які під час розгону акції 23 червня діяли жорстоко. Але це нині другорядне. На вулицю вийшли молоді люди із прогресивними поглядами, які не часто брали участь у політичних акціях, мітингах партій. Останніми роками такі протести дедалі частіші. Скажімо, три роки тому сотні молодих людей таким чином урятували в центрі Єревана парк, де було заплановано будівництво. Два роки тому намагалися підняти ціни на проїзд у громадському транспорті – знову виступила молодь. У результаті рішення скасували. Але, безумовно, нинішня акція безпрецедентна за кількістю людей. Це дуже важливий феномен у суспільно-політичному житті Вірменії. Адже населення країни понад 3 млн осіб. Найбільше – орієнтовно 20 тис. громадян – зібралось на проспекті Баграмяна в Єревані. Та й в інших містах відбувалися протести. Скажімо, у Гюмрі, де мешкає близько 100 тис., кількості жителів провели на вулиці кілька днів. Для маленької країни це досить чимало. До того ж важлива не лише кількість, а і якість. На акції вийшло нове покоління, яке не хоче жити з олігархічною сис-

темою. Це в майбутньому може відіграти вирішальну роль у трансформації політичної моделі Вірменії.

Що буде через кілька місяців? Складно сказати. Влада оголосила про міжнародний аудит в енергорозподільчій мережі країни. Більшість вважає, що в цій галузі процвітає корупція. Влада визнає, що зловживання існують. Але, за словами її представників, це не впливає на тарифи. Основний аргумент такий: держкомісія, що вирішує, якими мають бути ціни на електроенергію, не включала можливих зловживань у тарифні розрахунки. Але протестувальники вимагають дій, і уряд погодився організувати аудит, запропонував активістам узяти в ньому участь. Процес займе чотири-п'ять місяців. Що станеться з тарифами потім, можна лише здогадуватись. Багато залежить від референдуму про поправки до Конституції, через які Вірменію хочуть зробити парламентсько-президентською республікою. Багато хто вважає, що мета цієї реформи – дозволити президентові залишитися при владі, скажімо, обійнявши посаду керівника парламенту. Плебісцит повинні провести наприкінці 2015-го – на початку 2016 року. Важко уявити, що за місяць-два до волевиявлення влада підніматиме тарифи. Адже з'явиться ризик повторних протестів. А в травні 2017 року парламентські вибори. І з огляду на референдум вони будуть найважливіші в країні. Чи піде уряд на підвищення цін перед ними, сказати складно.

Зауважу, що керівництво не вперше йде на поступки суспільству. Це відбувається останні три-чотири роки. Рік тому були великі протести молоді проти неоднозначної пенсійної реформи. Її заморозили до літа 2017-го. Не здивуюся, якщо проблему з тарифами заморозять так само. До того ж президент натякнув, що енергосистеми можуть націона-



лізувати. Ними зараз володіє російська «Интер РАО». До протестів, згідно з публікаціями у вірменській пресі, компанія була не проти продати мережі іншим інвесторам. У цій галузі плачевна фінансова ситуація: великі борги, збитки. І становище, попри зростання тарифів, ускладнюється. Це вже третє підвищення цін за два роки. Останнє було на 17%, у 2013-му – на 27%, торік – на 10%, до цього теж було зростання. Можна сказати, що у Вірменії зараз електрика коштує на 70% більше, ніж 2010 року. Як бачимо, подорожчання значне.

Логічно, що в населення велика недовіра до влади. Люди не сприймають запевнень уряду, що тарифи підвищують не через корупцію, а через об'єктивні економічні чинники. Така сама недовіра й до поліції. Особливо після застосування сили 23 червня. Цьому сприяють і кардинально різні заяви правоохоронців. То вони погрожують розігнати акцію, то намагаються заспокоїти людей і заявляють про незастосування сили. Водночас кримінального переслідування протестувальників немає. Під час розгону затримали більш ніж 230 людей, але їх швидко відпустили.



ФОТО: AP

## РОЗКОЛ ПОМІЖ АКТИВІСТІВ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЯ

Із початком цього тижня можна говорити про розкол у лавах активістів. Мова про ініціативну групу «Ні – грабунку!», яка ініціювала протест. Її члени оголосили, що надалі стояти на проспекті Баграмяна немає сенсу, потрібно йти на площу Свободи, яка недалеко від центру Єревана, і продовжувати мітинг там. Такі заяви пролунали після поступок, які зробив президент: фактично після замороження підвищення ціни електроенергії на кілька місяців. Утім, більшість мітингарів не сприйняла цього рішення. З'явилися нові лідери. Протестувальники залишаються на проспекті. Уночі чисельність громадян там помітно зменшується – до кількох сотень осіб. Переважно люд іде туди після 18:00–19:00. Хоча загалом лави протестувальників поріділи й ентузіазм упав.

На початку тижня поліція обіцяла розібрати барикади. Це два ряди зв'язаних до купи пластикових контейнерів. Було оголошено, що вони належать приватній компанії, яка прибирає сміття, й порушено кримінальну справу. Поліція намагалася переконати організаторів у тому, що

баки конфіскують. Але реальних спроб не було. Можна припустити, що влада наразі не має наміру розганяти людей. Хоча я не виключав би силового варіанта. Водночас важко сказати, скільки триватиме протест. За останні два дні ми бачимо спад динаміки.

Радикалізація людей можлива насамперед у разі спроби застосувати жорстоку силу, масових арештів. Але влада, схоже, поки що це розуміє і намагається діяти раціонально. Є і стримувальні факти: це, зокрема, реакція США та ЄС. Після розгону вона була різка. Крім того, акцію підтримала діаспора. Так, у Сполучених Штатах оприлюднила свої заяви зі схваленням протестного руху одна із впливових вірменських структур. З аналогічними відозвами виступили деякі відомі американці вірменського походження. Серж Танкян, вокаліст групи System of a Down, активно коментує ситуацію у Вірменії. Він висловив свою підтримку молоді. У Франції основний новинний портал місцевих вірменів теж симпатизує протестові. У Росії ситуація дещо інша. Спілку вірменів РФ очолює прокремлівська людина – Ара Абрамян. Але він висловлювався обережно й

говорив, що потрібно знайти взаємовигідне рішення. Водночас політичних заяв від діаспори не було.

## \$200 МЛН НА АРМІЮ ВІД МОСКВИ

Щодо виділення \$200 млн на озброєння від Росії (про яке сказав президент Вірменії Серж Саргсян) офіційна Москва мовчить. Судячи з усього, що заяву зроблено спеціально для мітингувальників. Зауважу, що 15–16 червня делегація Мініборони Вірменії на чолі з керівником Департаменту матеріально-технічного забезпечення Збройних сил здійснила візит до Росії. Це було до протестів. Можливо, рішення виділити цей кредит у \$200 млн було прийнято ще тоді. Але те, що вірменська влада оголошує про це публічно, навряд чи випадковість. Зазвичай постачання російського озброєння до Вірменії відбувається таємно, інформація про це тільки подеколи трапляється у ЗМІ. Не виключено, такими промовама намагаються вплинути на активність мітингувальників. Згадаймо й заяву влади про передачу вірменським правоохоронцям справи Валерія Пермякова, котрий, як ви пам'ятаєте, убив сім'ю із семи осіб у місті Гюмрі. Цілком імовірно, цим солдатом займатиметься вірменський суд. Раніше влада РФ на таке не йшла.

Думаю, в Москві побоюються розростання протесту. У Кремлі крім параної на ґрунті «майданів» і «підступних планів західних держав» є розуміння, що соціально-економічні проб-

## ВЛАДА ВІРМЕНІЇ РОЗУМІЄ РИЗИК РАДИКАЛІЗАЦІЇ ПРОТЕСТІВ, ТОЖ ПОКИ ЩО ДІЄ РАЦІОНАЛЬНО

леми у Вірменії справді існують. І це сильний фактор для протестів. Необхідно йти на поступки. Так, кілька днів тому заступник міністра закордонних справ Росії закликав офіційний Єреван шукати компроміс із протестувальниками. Це безпрецедентний крок. Не пам'ятаю, щоб російська влада закликала уряди пострадянських країн робити поступки мітингарям. Цікава подія. ■

# Зобов'язані законом

Кремлю байдуже до закону в себе вдома. Але західним судам ні



**Р**осія чи не найбільший головний біль Заходу. Путінський Кремль створює таку серйозну загрозу для своїх сусідів, що змушує НАТО зміцнювати оборону держав Балтії. Європейський Союз щойно продовжив економічні санкції, накладені після російського нападу на Україну. Але не так політики демонструють московському режиму наслідки його дій, як західні суди, у яких РФ бомблять позовами від інвесторів, чий активи вона експропріювала.

Зневагу Кремля до верховенства права в Росії добре ілюструє «віджим» «ЮКОСа», колишньої найбільшої та найефективнішої нафтової компанії в країні. Її вільнодумний керівник олігарх Міхаїл Ходорковський був не просто дуже можливою людиною, а ще й політичним подразником. Тож через низку сфабрикованих судів «ЮКОС» розділили на частини. Після сумнівного аукціону 2004 року його найкращі активи потрапили в «Роснефть» – державну нафтову компанію під управлінням близького соратника Путіна.

Тоді це було схоже на чисту перемогу Кремля. Але через 10

з лишком років акціонери «ЮКОСа», кишені яких полегшали тоді на кілька мільярдів доларів, почали досягати разючих успіхів у пошуках правди в іноземних судах. Російська сторона прогала кілька великих справ у трибуналах Страсбурга, Стокгольма й Гааги – останній присудив РФ виплатити акціонерам рекордну компенсацію в розмірі \$50 млрд за те, що не змогла захистити іноземних інвесторів. Тепер позивачі намагаються отримати свої гроші, полюючи за російськими державними активами по всьому світу.

Перші залпи цієї битви прозвучали вражаюче. Суди Бельгії і Франції заморозили банківські рахунки російської держави (дипломатичне майно захищене імунітетом від конфіскації, але інші активи – ні). РФ відреагувала різко, заявивши, що ці рішення продиктовані політичними мотивами. Вона пригрозила відповісти західним країнам аналогічними діями.

Путін і його поплічники на власному досвіді знають, що більшість судів і суддів у РФ – слухняні маріонетки своїх політичних хазяїв. Вони ж помил-

ково вважають, що західна система працює за таким самим принципом і тільки прикривається грубішою ширмою лицемірства й брехні. Нинішні правові гризоти в їхніх очах – це лиш частина постійних намагань іноземців оточити, підірвати й остаточно знищити Росію.

Але чужинці не переслідують Росію. Вони реагують на її поведінку. Якщо РФ порушить закон, то неминуче програє в суді. Вона добровільно підписала міжнародні конвенції, згідно з якими інвестори подають на неї до суду. Тому не варто скаржитися, коли правила починають діяти. Також не треба звинувачувати держави Заходу в тому, як саме карає правова система. У країні, де керує закон, держава не диктує судам, що їм робити.

Позивачам у справі «ЮКОСа» буде дуже важко отримати реальну компенсацію в межах підписаної Росією конвенції. Заходу це теж може обійтися в якусь копійку. Очевидно, що і з практичного, і з морального погляду потрібно шукати для конфіскації активи, які належать російським

**ПУТІН І ЙОГО ПОПЛІЧНИКИ ПОМИЛКОВО ВВАЖАЮТЬ, ЩО ЗАХІДНА ПРАВОВА СИСТЕМА ПРАЦЮЄ ЗА РОСІЙСЬКИМ МАРІОНЕТКОВИМ ПРИНЦИПОМ**

державним енергетичним гігантам: «Газпрому» й особливо «Роснефти», які поглинули велику частину «ЮКОСа». При цьому здіймуть гвалт західні міноритарні акціонери «Роснефти» (зокрема, British Petroleum, якій належить 20% акцій). Але конфіскація активів «Роснефти» стала б вершиною справедливості: ВР повинна була знати, що російський монополіст виріє на кріденому. Набагато важливіше, щоб на це була воля судів: тоді візьме гору закон. ■

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

# Удар із минулого

## Акціонери колись найбільшої російської нафтової компанії почули запах перемоги

**К**олись «ЮКОС» уособлював перехід російського бізнесу з хаотичного, бандитського стану 1990-х до структури, що більш-менш уписується в міжнародні норми. Але крах цієї найбільшої та найефективнішої нафтової компанії РФ у 2003 році засвідчив розворот у протилежному напрямку: Кремль підминав під себе командні висоти економіки. «ЮКОС» розорили й розчленували низкою сумнівних судових процесів та аукціонів. Очільник компанії Міхаїл Ходорковський опинився за ґратами, а більшість інших директорів утекли за кордон.

Акціонери компанії залишилися пограбованими та обуреними. Але після десяти років судової тяганини, що мала встановити юрисдикцію, під яку підпадала б справа, й визначити, чи можна до неї застосувати міжнародне законодавство, вони починають отримувати відшкодування. Найбільшою перемогою стало присудження виплати їм \$50 млрд компенсації від РФ. Рішення винесла Постійна палата третейського суду в Гаазі. Річ у тому, що Росія підписала міжнародну Енергетичну хартію, яка захищає транскордонні інвестиції, і, хоч вона так і не ратифікувала свого членства у договорі, а раз вийшла з нього, судді (зокрема, й від неї самої) одноставно постановили, що держава порушила умови хартії і повинна виплатити інвесторам відшкодування.

Москва відмовилася платити (і все ще намагається оскаржити рішення, посилаючись на технічні деталі). Але за умовами міжнародної конвенції про арбітражні рішення, укладеної в 1958 році, останні можуть виконуватися на території будь-якої країни-підписанта. Тож інвестори вимагають судових рішень про замороження, а

### Крок за кроком до компенсації

Хронологія справи «ЮКОСа»

2003 рік	Арешт Міхаїла Ходорковського
2004 рік	«ЮКОС» паралізований вимогою сплатити \$27 млрд податків; основні активи купує «Роснефть»
2007 рік	Акціонери «ЮКОСа» подають скаргу до Постійної палати третейського суду (ППТС) (Permanent Court of Arbitration)
2009 рік	Арбітри ППТС і Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) погоджуються розглянути справи, пов'язані з «ЮКОСом»
2011 рік	ЄСПЛ виносить рішення про порушення прав людини Росією у справі «ЮКОСа»
2012 рік	Стокгольмський арбітраж виносить рішення на користь іспанських акціонерів «ЮКОСа»
2014 рік	ППТС присуджує акціонерам «ЮКОСа» компенсацію обсягом \$50 млрд; ЄСПЛ – €1,9 млрд
Січень 2015 рік	Росія порушує крайній термін, визначений ЄСПЛ для подання плану виплати компенсації
Лютий 2015 рік	Нідерландський суд приймає рішення не на користь «Роснефти» у справі, порушеній філією «ЮКОСа»
Червень 2015 рік	Суди Франції та Бельгії заморожують російські державні активи

За даними The Economist

відтак конфіскацію російських державних активів у всьому світі. За словами Тіма Осборна, адвоката позивачів, його команда починає з «найдоступнішого», як-от банківські рахунки та майно, безпосередньо належні державі. Але в майбутньому він зосередиться на державних компаніях на кшталт «Роснефти» – нафтового гіганта, який прибрав до рук велику частину активів «ЮКОСа».

Росію це розлютило. Після того, як суд у Брюсселі заморо-

жив цього місяця кілька банківських рахунків, бельгійського посла в Москві насварили за «відверто недружній акт» і «грубе порушення загальнозвизнаних норм міжнародного права», пригрозивши «заходами у відповідь». Згодом суд розморозив рахунки, визнавши, що на них поширюється дипломатичний імунітет. Також цього місяця у Франції заморозили кошти в місцевому філіалі ВТБ, одного з найбільших російських банків, та інших компаніях РФ. Із подібними поданнями команда Осборна звернулася до Британії та США, а через кілька тижнів, за його словами, апелюватимуть до Німеччини.

Але гірше для Кремля, що рішення Гаазького суду – це тільки один у низці позовів, виграє пов'язаною з «ЮКОСом» стороною. Іншу справу розглядав Європейський суд з прав людини в Страсбурзі: відповідно до його вердикту Росія повинна виплатити позивачам €1,9 млрд (\$2,1 млрд). Вона відмовляється зробити це й тут.

Активи, що підлягають конфіскації, легше знайти й не дати вивезти за межі країн, де вони нині перебувають, ніж власне вилучити. Росія має багатий досвід боротьби з кредитором: німець Франк Зедельмайер, чий бізнес у РФ було націоналізовано, витратив 20 років на 140 судових справ. Зрештою він отримав свої гроші, конфіскувавши майно, що належало торговим підприємствам Росії. Виконання судового рішення у справах «ЮКОСа» також відбуватиметься, очевидно, повільно. «Перед нами довга дорога», – каже Осборн.

Проте, на думку Андерса Ослунда, експерта з російської економіки при Атлантичній раді, юридичні бої матимуть серйозні наслідки для Росії: її державні банки не зможуть нормально працювати за кордоном. Критики режиму Владіміра Путіна торжествують. Юристи також, причому з обох сторін. За оцінками втаємничених, видатки позивачів на юридичний супровід наразі сягнули \$100 млн, а Росії – \$200 млн. Ця прибуткова для правників тяганина триватиме ще багато років. ■

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

# Уроки стагнації

Спогади про шалені темпи зростання доби сировинного буму блякнуть, і саме час добре задуматися над майбутнім

У червні 2006 року Інасіу Лула да Сілва, на той час президент Бразилії, прибув до сонного фермерського містечка Ітаборай, що тулиться між рівнинами і прибережним пасмом гір біля бухти Гуанабара. Там він анонсував будівництво велетенського нафтохімічного комплексу Comperj, куди мали ввійти два переробні заводи й ціла низка нафтохімічних підприємств. Ітаборай приготувався до буму, адже місту зі 150-тисячним населенням пообіцяли 220 тис. нових робочих місць.

Сьогодні воно більше нагадує місто-привид. Звивиста головна вулиця тягнеться повз торговий центр, що так і не відкрився. Тут і там розкидано з десяток багатоквартирних будинків та офісних комплексів (на даху одного навіть є вертолітний майданчик), квапливо побудованих за останніх кілька місяців і тепер густо заліплених вивісками «Продається». «Багато хто зробив ставку на це нове Ельдорадо в Ітаборай – а нічого не вийшло», – каже Вагнер Салес, представник профспілки робітників, які будували Comperj.

Що ж трапилося? Приватні фірми, які мали інвестувати в нафтохімічний комплекс разом із державним нафтовим гігантом Petrobras, налякав сланцевий бум у Сполучених Штатах, через який витрати американських конкурентів на видобуток чорного золота різко впали. Лула та його наступниця Ділма Руссефф зобов'язали Petrobras як оператора-монополіста розробляти нові глибоководні родовища нафти й одночасно збудувати ще три нафтопереробні заводи. Тоді корупційний скандал навколо Petrobras і різке подешевшення нафти у світі завдали компанії болісного удару. У проєкті Comperj вирішили обмежитися одним невеликим нафтопереробним підприємством, відкриття якого відклали аж на середину 2016 року.

За оцінкою секретаря економічного розвитку в муніципальному управлінні Луїса Фернанду Гімарайнша, тепер у місті пустує 4 тис. офісів. Два роки тому мер спробував перепрофілювати Ітаборай у центр логістики. Але козир міста – положення поблизу перетину нової автостради, що огинає бухту Гуанабара, з головною узбережною автомагістраллю – змарновано, бо федеральний уряд «клятої донни Ділми» (так Гімарайнша називає президента) не спромігся добудувати останній відрізок дороги до міста.

Проблеми Ітаборая, хоч і в легших варіаціях, дублюються по всій Латинській Америці. Коли з початком стрімкої індустріалізації Китаю злетіли й ціни на сировину (нафту, інші корисні копалини, зерно), до південноамериканських країн, що й експортували, прийшло золоте десятиліття. У 2002–2012 роках середній темп зростання тамтешньої економіки становив 4,1%. Не забарилися й соціальні зміни: 60 млн населення вибралися з бідності, а середній клас різко зріс чисельно.

Але золота доба скінчилася. Економіка Латинської Америки зі скреготом гальмує і зупиняється; торік зростання сягнуло лише 1,3%. За підрахунками МВФ, цьогорічний показник становитиме якихось 0,9%, що означатиме сповільнення економіки п'ятий поспіль рік (див. «Стрімко вгору – стрімко вниз»). Це не просто здивувало більшість прогностиків (Латинська Америка загальмувала дужче, ніж будь-який інший регіон, що розвивається) – багато хто вважав, що тепер на неї чекає «нова норма» зростання: тільки 2–3% за рік. Під загрозою може виявитися прогрес останніх років у соціальному вимірі: зменшення прощарку бідних, наприклад, уже припинилося.

То що ж пішло не так? Невже Латинська Америка змарнувала період економічного буму? Найпростіше пояснити сповільнення, здається, зменшенням обсягу імпортованих товарів, які місцева економіка здатна купити за свій експорт. Торік ціни на сировинну продукцію різко впали після трикратного зростання у 2003–2011-му й певного зниження з 2011-го. Тоді ж такі сповільнилися інвестиції в країні регіону. На думку МВФ, це тісно пов'язано із ціновою кон'юнктурою на ринку сировини. Фінансові ринки відреагували здешевленням головних валют Латинської Америки від середини 2014 року в середньому на 20%, а ще спадом на більшості тамтешніх фондових ринків. До того ж після неминучого підняття відсоткових ставок Федеральною резервною системою США зросте вартість позикових коштів.

## КІНЕЦЬ РОЗШИРЕННЮ

У минулому такі різкі розвороти зазвичай викликали паніку й вплив капіталу. Цього разу події розвиваються бодай трохи інакше. Завдяки ефективнішій макроекономічній політиці, зокрема і плаваючому обмінному курсу та нижчому державному боргові, багато країн спокійно пристосувалися до зміни. У Чилі, Колумбії та Перу, які вели свої справи відповідально, зростання значно сповільнилось, але триває. Те саме стосується Болівії, де уряд лівих діяв відносно обачно. У Мексиці, центральноамериканських країнах і Домініканській Республіці, які є чистими імпортерами сиро-

## Стрімко вгору – стрімко вниз

Латинська Америка, зміна порівняно з попереднім роком, %



\*Співвідношення цін імпорту й експорту товарів та послуг

\*\*Прогноз

За даними МВФ

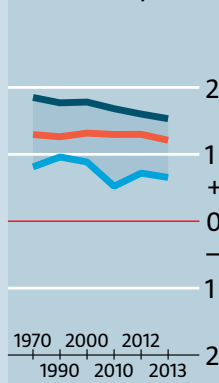
## Надто просто

Індекс економічної складності\*

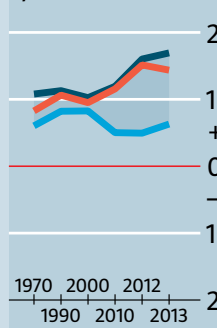
Країни в межах:

— верхнього квантилю — нижнього квантилю — медіани

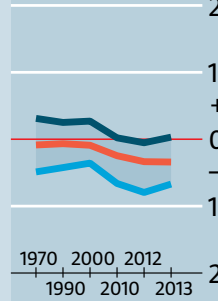
Розвинені країни



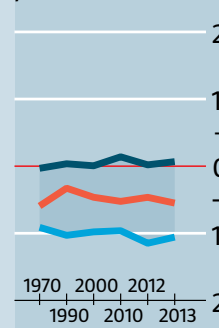
Нові індустріалізовані країни Азії



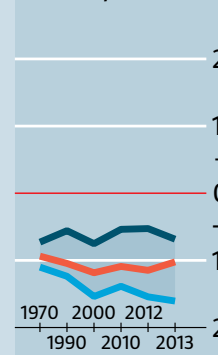
Латинська Америка і Карибський басейн



Нові ринки та країни, що розвиваються



Африка на південь від Сахари



За даними МВФ

\*Вимірює продуктивне знання країни за критеріями диверсифікованості та рівня розвитку її товарного експорту

вини, в наступні роки справи йти-муть краще середнього.

Найдуже постраждали країни, які більше чи менше напугали у своїй економічній політиці. Після бюджетного марнотратства, що вилилося в інфляцію, Бразилії неминуче необхідна корекція: за даними уряду, її економіка цього року стиснетесь на 1,2%; різко зростає безробіття. Аргентина переживає затяжну стагнацію та інфляцію, яка вимірюється двозначними числами. На Венесуелу цього року чекають болісне семивідсоткове падіння економіки та інфляція на рівні 95%, як повідомляє МВФ. Від січня її валюта на чорному ринку наполовину здешевіла відносно долара.

«Економічний підйом не те щоб змарнували, але й не використали на всі сто відсотків», – підсумовують у нещодавній статті економісти Андського університету в Боготі Гільєрмо Перрі й Алехандро Фореро. Більшу частину надходжень золотої доби з'їли імпортер і споживача лихоманка. В Азії, навпаки, підйом економіки був пов'язаний з експортом промислових товарів, інвестицій та видатків на інфраструктуру, що збільшило потенціал для майбутнього зростання.

Хоча традиційно низький для Латинської Америки рівень інвестицій теж зріс. Завдяки посиленню та помітнішій ефективності управління банками й державними фінансами, а також збільшенню золотовалютних резервів регіон пережив велику ре-

У 2002–2012 роках середній темп зростання бразильської економіки становив

**4,1%.**

Не забарилися й соціальні зміни:

**60 млн**

населення вибрався з бідності, а середній клас різко зріс чисельно. Але золота доба скінчилася

цесію 2008–2009 років із мінімальним спадом. Але цей успіх запаморочив голови політикам. Багато з них не поспішали припинити податково-бюджетне стимулювання, до якого вдалися для запобігання наслідкам кризи. Простіше кажучи, Латинська Америка надто мало експортує, заощаджує та інвестує, її економіка недостатньо диверсифікована, а надто багато компаній і працівників непродуктивні.

За останні 15 років деякі з цих проблем тільки поглибилися на тлі розквіту Китаю (та інших регіонів, що розвиваються, загалом) – такого висновку дійшов Світовий банк у травневому звіті. Його автори вважають, що через попит із Піднебесної Латинська Америка тільки дужче утвердилася в статусі експортера сировини, а відносна вага промисло-

сировини, стали неконкурентоспроможними.

У 1990-х Латинська Америка почала диверсифікувати експорт і продавати ширший асортимент продуктів. Але після 2000 року все змінилося з точністю до навпаки. «Складні», тобто наукомісткі, продукти становлять лише невеликий відсоток експорту із цього регіону, й цифра не перестає падати (див. «Надто просто»). Це важливо. Економіст із Гарварда, венесуелець Рікардо Гаусманн помітив тісну залежність між розмаїттям та складністю експорту й дальшим економічним зростанням. Він вважає, що проблема недалекого майбутнього Латинської Америки в тому, що вона «могла б створити, але не створила». Латиноамериканці «рідко говорять про технології та інновації, тож на зміну сировинним галузям не приходять нові».

Інакше кажучи, Латинська Америка не спромоглася інтегруватися у «глобальні виробничі мережі», хоча фактично їх масштаб здебільшого регіональний. Сучасна промисловість вимагає складних ланцюжків постачання, коли компоненти продукту створюються в кількох різних країнах. Але часто ці ланцюги зосереджуються в сусідніх державах. За даними Світового банку, близько 72% «іноземної доданої вартості» європейської експортної продукції внутрішньорегіональні, тобто вироблені в інших країнах Європи; відповідний показник для Східної Азії – 56%, а для Півден-

## ЗОЛОТЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ ДЛЯ ПІВДЕННОАМЕРИКАНСЬКИХ ЕКСПОРТЕРІВ СИРОВИНИ ПОЧАЛОСЯ З ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ КИТАЮ

вого вивозу в неї паралельно зменшилася (тепер вона становить до 20% ВВП проти 30% у Південно-Східній Азії). Весь цей час регіон активно залучає іноземні заощадження, через що місцеві валюти зросли в ціні під час буму більше, ніж могли б за інших обставин, і багато підприємств, не пов'язаних із експортом

ної Америки – лише 30% (див. «Ігноруй ближнього свого»). Тільки Мексика під'єднана до цих ланцюгів створення вартості завдяки її економічній інтеграції зі Сполученими Штатами.

### ЧАС ВІДМОВЛЯТИСЯ ВІД КУСТАРЩИНИ

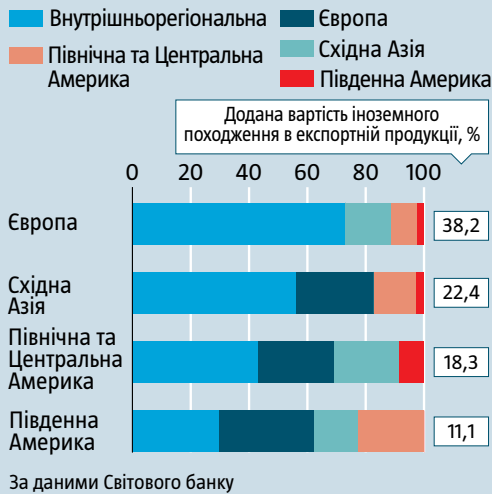
Розрив у продуктивності між Латинською Америкою та рештою світу зростає. За даними Міжамериканського банку розвитку (МАБР), у регіоні сукупна продуктивність факторів виробництва (продуктивність взаємодії праці й капіталу) ледь перевищувала половину відповідного показника США у 2010 році, хоча в 1960-му становила майже три його чверті. За той самий період Східна Азія зменшила цей розрив приблизно з половини до третини.

Чому ж латиноамериканські економіки порівняно непродуктивні? Погляньмо на бізнес Аляхандро Вальядареса, розташований на тихій вулиці в Уайкані – східному районі перуанської столиці Ліми. У великому приміщенні серед голих шлакоблокових стін на першому поверсі свого будинку підприємець поставив десятки в'язальних машин. За місяць він виготовляє близько 12 тис. пар шкарпеток для немовлят і продає їх на місці, а також до Панами. У цеху працюють четверо його дітей і ще два робітники. Цього вистачає на прожиття, але не більше. Що не дає зростати? «Конкуренція китайських товарів», – каже Берта, одна з доньок. За її словами, 15 років тому шкарпетки продавалися значно краще. Останнім часом кількість замовлень зросла, але лише тому, що родина погодилася на найнижчу маржу прибутку.

Вальядарес додає, що для розширення потрібен серйозніший капітал. Береже свої британські в'язальні машини Bentley Komet, куплені після вжитку на різних фабриках, але їх технологія ще довоєнна. Місця вдома теж більше не знайдеш. Коли він не міг сплатити кредит, то продав автомобілі, й тепер возить товар до ринку на таксі. Справ із банками вже не має. «Хочу жити спокійно», – каже Аляхандро. Його дочка мріє вивчати бізнес або знайти роботу, пов'язану з комп'ютеризованим виробництвом. Але їй доводиться і працювати, і виховувати двох дітей.

### Ігноруй ближнього свого

Додана вартість іноземного походження в експортній продукції 2011 рік, %



У Латинській Америці є великі сучасні компанії, а деякі з них стали успішними мультинаціональними корпораціями. Однак типовий латиноамериканський бізнес схожий на цех Вальядаресів: без розмаху, технологій і професійного менеджменту.

На заводі продуктивності тамтешніх фірм стоїть кілька факторів. Колишній міністр фінансів Чилі Андрес Веласко наголошує, що на досить невеликих національних ринках Латинської Америки (за винятком Бразилії та Мексики) бракує конкуренції. Для підвищення продуктивності критично важливо збільшувати масштаб виробництва, а це означає виходити за кордон. Але, попри всі численні розмови про інтеграцію, Латинська Америка зберігає державний протекціонізм. А враховуючи географію Південної Америки, зростати за межами регіону важко. Як підкреслює Веласко, експортери в Німеччині чи Китаї мають 20% світової економіки на відносно близькій відстані (менш ніж з тис. км); у їхніх чилійських колег такої переваги немає, тож глобальні ланцюги створення вартості можуть бути для них недосяжні. «В Азію потрібно продавати готовий продукт, а не частину», – каже він.

Ще одна за давня причина низької продуктивності – те, що половина латиноамериканців працює в неофіційному, незареєстрованому бізнесі, якому важко здобути доступ до технологій і ка-

піталу; такі фірми починають нечесну конкуренцію з легальними і збільшують на них податкове навантаження. Економіст МАБР Сантьяго Леві вважає, що деякі уряди заохочують нелегальне підприємництво, запроваджуючи пенсії, які виплачує власник без внесків працівника, та безкоштовне медичне страхування паралельно із традиційним соціальним, яке передбачає відрахування із задекларованих доходів персоналу і працевластців.

Наявність цього тіньового сегмента частково зумовлюється надзвичайно складним законодавством, дотримання якого вимагає додаткових витрат для бізнесу. Міністр виробництва Перу П'єро Гессі нарікає, що один із небагатьох промислових парків країни (у місті Такна на кордоні з Чилі) не має орендарів, хоча пропонує пільги з корпоративного податку на прибуток. А все через складність процедури реєстрації. Відтак за дорученням міністра регуляторні перепони усуватиме невеличка команда «дебюрократизаторів».

### ГЛУХИЙ КУТ

Ще більше гальмує продуктивність регіону брак шляхів, портів і т. ін. Якщо Китай інвестує в інфраструктуру 9% свого ВВП, а Індія – 6%, то, за даними банку розвитку САФ, Латинська Америка спромоглася лише на 3%. Нестача коштів перестала бути основною проблемою: країни на кшталт Чилі, Колумбії та Перу мобілізували для інфраструктури приватні фінанси. Проблема швидше полягає в труднощах будь-якого будівництва. Візьмімо для прикладу Перу, де за останні 10 років зростання економіки відбувається найшвидше серед усіх великих латиноамериканських країн. За 2005–2013 роки держава уклала контракти на 62 інфраструктурні проекти вартістю \$15 млрд. Але освоєно лише 55% цих коштів, як каже лобіст Гонсало Пріале.

Якщо рухатися з Ліми в південному напрямку, то автомагістраль закінчиться в кипучому й неупорядкованому фермерському місті Чинча. Проїзд через нього займе цілу годину. У 2005 році було підписано контракт на прокладення кільцевої дороги, але державі не вдалося провести відчуження необхідної під будівництво землі. А це перш ніж почати



залити бетон, необхідно отримати дозволи. Вивчення екологічних наслідків займає в середньому три роки, каже Пріале. Для прокладення газопроводу завдовжки 1100 км на півдні країни потрібні 4102 окремі ліцензії. У травні Конгрес Перу ухвалив закон для прискорення цього процесу, але поки що ефекту від нього не видно.

Третя традиційна причина малої продуктивності – низько-кваліфікована робоча сила. Латинська Америка зробила величезний прорив у охопленні населення освітою. Але якість навчання в школах незначна: вісім латиноамериканських країн, які взяли участь у міжнародних тестах PISA (перевірка рівня письменності та вмінн застосовувати здобуті знання на практиці серед учнів віком 15 років), потрапили в останню третину рейтингу. Деякі економісти застерігають, що освіта не панacea; доказів безпосереднього зв'язку між продуктивністю й освітнім рівнем небагато. Вони звертають увагу на небезпеку того, що дипломовані соціологи можуть стати таксистами, якщо держава не спробує стимулювати попит на кваліфікованих працівників (а також відповідну пропозицію).

## ПІСКО – СОЛОДКЕ Й ГРКЕ

Якщо вам усе-таки вдасться проїхатися через Чинчу, за 100 км буде місто Іка. У низькій будівлі на в'їзді до нього посеред винокурень розташувався Центр агроіндустріальних технологічних інновацій. Створений перуанським урядом за підтримки Іспанії та приватних інвесторів у 2000 році, він доклався до підвищення продуктивності виробництва винограду, вина й піско в Перу. За певну плату консультує фермерів і працює як невелика дослідна лабораторія та експериментальна винокурня.

Від 2000-го збір винограду з гектара в країні зріс удвічі з лишком. Сьогодні Перу – третій за обсягом експортер столового винограду до Китаю. За словами Педро Олачеа – винороба, який паралельно очолює раду правління центру, річне виробництво піско – різновиду виноградної горілки – збільшилося від 1,8 до 7,8 млн л. Сьогодні цей давній традиційний перуанський напій здобуває собі ім'я у світі. Міністр

виробництва Гессі планує відкрити ще кілька таких технологічних осередків – ті працюватимуть із виробниками шкіряної, лісної та молочної продукції.

Латинська Америка завжди відставала в царині інновацій. Інвестиції країн регіону в науково-дослідну діяльність (у % ВВП) не дотягують і до половини показників розвинутого світу. Чи не єдиним однозначно позитивним прикладом у цьому питанні є сільське господарство. У Бразилії, наприклад, воно «єдиний сектор, де серцем бізнесу стала технологія», – каже Жозе Роберту Мендонка де Баррос, економіст із Сан-Паулу. Одна з нещодавно впроваджених інновацій, яку першою випробувала компанія Enalta зі штату Сан-Паулу, називається «високоточне фермерство»: вона передбачає установку сенсорів на аграрному обладнанні для контролю розпилення насіння й добрив. Це підвищує урожайність. За словами Мендонки де Барроса, технологію вже перейняла майже половина фермерів у Мату-Гросу. Він сподівається, що цього року зростання у сільському господарстві становитиме 2,5% навіть на тлі скорочення решти бразильської економіки. Підвищення доданої вартості природних ресурсів завдяки технології – це запорука майбутнього Латинської Америки, але тільки частково. Крім того, регіон мусить розвивати нові напрями бізнесу як у виробництві, так і в сфері послуг.

Суворий поворотка промислової політики в Латинській Америці часто провалювалася. Яскравий приклад останнього часу – проект нафтопереробного комплексу Сомреї в Ітаборай. Новий підхід має бути легшим, але забезпечувати важливі компоненти: від навчання спеціалізації до будівництва нових доріг чи видачі грантів на інноваційні розробки, без чого приватних інвестицій годі чекати. До прикладу: інвестиційна агенція Коста-Рики посприяла розвитку індустрії виробництва хірургічного обладнання, бо переконала одну американську компанію побудувати в країні стерилізаційний завод. Бізнес-інкубатор Start-Up Chile пропонує гранти й візи майбутнім технопріємцям з усього світу. Йому вдалося пережити зміну уряду з мінімальними корекціями для себе. Нове керівництво країни ро-

Центр агроіндустріальних технологічних інновацій, створений перуанським урядом за підтримки Іспанії та приватних інвесторів у 2000 році, доклався до підвищення продуктивності виробництва винограду, вина й піско в Перу. За певну плату він консультує фермерів і працює як невелика дослідна лабораторія та експериментальна винокурня

зуміло, що це глобальний бренд, і хоча створювати бізнес на тривалу перспективу в Чилі прагне небагато іноземців, навіть у короткій місцеві підприємці вчаться у них працювати з ризиками. «Ми зрозуміли, що це надзвичайно потужний інструмент перетворень у культурі», – каже Едуарду Бітран із Corfo, агенції економічного розвитку Чилі.

За останні 15 років важливою ланкою в системі світової торгівлі стала тільки одна латиноамериканська країна, зазначає Аугусто де ла Торре, головний економіст Світового банку, що займається цим регіоном. Мексика інтегрувалась у всесвітні ланцюги виробництва, диверсифікувала експорт та перейшла до виготовлення складнішої продукції. І все-таки її економічне зростання (в середньому на 2,4% за рік упродовж останніх двох десятиліть), як і продуктивність, залишають бажати кращого.

Можливо, це пояснюється тим, що в Мексиці забагато монополій, особливо у сфері послуг: це можуть виправити реформи, ініційовані президентом Енріке Пенья Ньето. Хтось стверджує, що гальмом інвестицій є такі факто-

## МАЙБУТНЄ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ – ЗА ПІДВИЩЕННЯМ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ І РОЗВИТКОМ НОВОГО БІЗНЕСУ

ри, як нерозвинена правова культура й відсутність контролю за виконанням контрактних зобов'язань, а ще жорстока злочинність. Але фундаментальніша проблема – розрив між продуктивністю великих сучасних компаній здебільшого на півночі й малих тіньових виробників на півдні.

Аналогічні питання постають і в інших країнах. «Проблема Латинської Америки в тому, що вона не спромоглася відтворити модель своїх ефективніших держав у решті регіону», – каже Гаусманн. Для такого відтворення потрібні якісніше транспортне сполучення, покращення професійних навичок та поширення технологій. В епоху сировинного буму багато латиноамериканських урядів могли не зважати на цей виклик. Однак сьогодні знехтувати ним уже не вийде. ■

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

# Той, що залишився нероззброєним

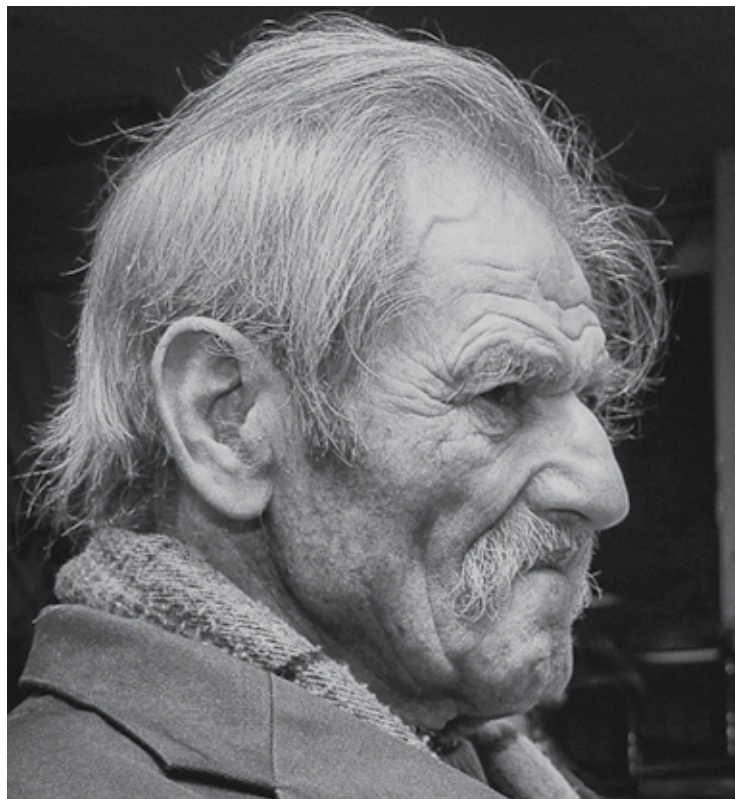


ФОТО: ОЛЕКСАНДРА ШУЛЕШКА

Спілкувався  
Володимир  
Панченко

Семен Сорока,  
грудень  
2014 року

86-літній кіровоградець Семен Климович Сорока – людина з легендарною біографією. У 15-річному віці він уже був зв'язковим в УПА, мав псевдонім Ясен. А в сталінській «зоні» від імені й псевдоніма залишився тільки табірний номер Б9965...

Я запримітив його ще наприкінці 1980-х, коли в Кіровограді «запахло» демократією і почалися перші мітинги. Семен Сорока, невисокий літній чоловік у військовому строї УПА, завжди виходив із «несанкціонованим» тоді ще українським прапором у руках.

Для кагебістів, які ніколи не спускали ока з колишнього упівця, Семен Сорока так і залишився «нерозоружившимся». Таким, що не здався і ніколи не розкаювався.

**У. Т.:** Семене Климовичу, відомий український дисидент Євген

**Сверстюк в одному інтерв'ю сказав, що його виховав декалог українських націоналістів. А вас?**

– Мене виховувала родина. Мої предки козацького кореня, що тягнеться аж до XVII століття. Бабуся Олена з гордістю розказувала, що один із її предків, Дмитро Гресько, служив у Івана Богуна. Я часто її згадую,

## ІЗ МЕМУАРНИХ НОТАТОК СЕМЕНА СОРОКИ:

«6 травня зранку розвідувальний загін військ НКВД у кількості 32 бійців вийшов із Городецького лісу і узліссям сваринського луку підтюпцем рушив до Борок-Ріхти Кричильської. Коли ворог порівнявся з оборонними позиціями боївки «Кучера», на них зненацька полився кулеметний вогонь. Тільки кільком щасливцям вдалося вислизнути з обіймів вічного спочинку. [...] У беззбройних вояків бійці УПА не стріляли... З часом у повітрі почали кружляти літаки і скидати на нас бомби. Частини НКВД, що знаходилися в другому ешелоні, відкрили шквальний вогонь із гармат і мінометів. Втрати з обох сторін були великі. Цілий тиждень бійці Червоної армії вивозили з Городецького лісу вбитих і поранених на станцію Антонівка і в місто Сарни...

Після цього енкаведисти змінили тактику: з'явилися їхні загоны, перевдягнені в однострої повстанців. Вони тотально знищували українське населення. Гвалтували, кидали людей у колодязі, палили на вогні живцем, закопували знівечених у лісі в землю... Вся Західна Україна горіла в огні і перетворилась у суцільний бойовий фронт...»

бо це ж вона прищепила мені з дитинства, що головне в житті – Бог, Україна, родина. Вона була грамотна, перечитала чимало книжок із бібліотеки «Просвіти» в нашому селі Кричильськ, що на Рівненщині. Було в тій бібліотеці близько 30 тисяч книжок! У 1952-му совети її спалили...

Дивовижна доля була і в мого батька. У 1916 році його мобілізували на фронт Першої світової у складі царської армії. А вже в березні 1917-го він повернувся додому. Був членом Компартії Західної України. У 1934-му влада Юзефа Пілсудського посадила батька в тюрму «Берега Картузька». Коли ж прийшли гітлерівські війська, то й вони його арештували. Батько пішов у ліс...

**У. Т.:** А коли почалася ваша боротьба?

– У червні 1943-го, коли УПА оголосила акцію знищення залізниць, щоб перешкодити німцям вивозити награбоване добро й молодь з України, а також не давати пересуватися каральним загонам СС і СД. Разом із братом Пантелеймоном до вояків УПА приєднався і я, ставши звідтоді зв'язковим Ясеном. У квітні 1944 року на наших землях з'явилися спецчастини НКВД, які мали винищити на Рівненщині підпілля УПА. Один із боїв з енкаведистами стався 6

травня. Я в боях рідко брав участь, проте цей пам'ятаю добре.

### У. Т.: І якою була ваша «географія» як зв'язкового УПА?

– Найбільше я походив Поліссям. Хоча бував і далеко від нього...

### У. Т.: Чи знали про ваше лісове життя батьки? Як реагували? Ви ж у 1943-му були ще підлітком...

– Є речі, про які батьки не мають знати... Коли збройна боротьба УПА закінчилася, я опинився в Дубні. Пішов здобувати освіту. А водночас створював там молодіжну організацію ОУН. 22 лютого 1952 року мене арештували й відвезли у внутрішню тюрму військ МГБ Прикарпатського військового округу в Рівному. Довелося пройти через катування... Особливо запам'яталося «купання» в'язнів. Нас випускали з карцеру й ошпарювали водою не менш як 60 градусів. А після того обливали льодовою... О 18-й годині починалося слідство: цілу ніч, аж до 6-ї ранку, прив'язані ланцюгом до металевої табуретки, з наручниками на руках, ми повинні були «бодрствувати»... Слідчих Семикоза, Заброду, Єрмакова я запам'ятав...

А 26 серпня дістав вирок «трійки» військового трибуналу за статтями 54-1а, 54-11, 20-54-8 за поширення націоналістичної літератури, участь у «бандитських» організаціях УПА та створення молодіжної організації ОУН. 25 років позбавлення волі...

24 жовтня 1952-го нас привезли на Північ, на станцію Інта. Там я потрапив на 6-й лагпункт, який обслуговував будівництво 11-ї і 12-ї шахт. Поселився в бараку № 8 на верхніх нарах. Через фізичне виснаження під час допитів мене зарахували до чорної сотні, яка прибирала територію шахт. «Довольствіє» звичайне: тарілка юшки з гнилої кільки, 200 грамів чорного, як земля, хліба й чашка окропу без цукру.

### У. Т.: Як ви дізналися про смерть Сталіна?

– По радіо. Дехто плакав: «Що тепер з нами буде?». А я вискочив на стіл і закричав: «Слава Богу, він здох!».

### ІЗ МЕМУАРНИХ НОТАТОК СЕМЕНА СОРОКИ:

«У бараці № 8 поруч із моїми нарами знизу розміщені нари Михайла Полянського, Володимира Слуцького та Віктора Солдатова. Полянський – колишній розвідник держбезпеки СРСР (ГРУ). У 1948 р. був відкликаний з Італії в Москву і засуджений «трійкою» за «ізмену Родина». На 25 років ув'язнення. Про УПА він знав усе досконало і дуже поважав упівців. Часто повторював, що біцям УПА місце не в кремлівських концтаборах, а на просторах України, де вони мають здобувати Волю для свого народу».

### У. Т.: Розкажіть, як вам вдалося втекти.

– Завдяки тому ж таки Михайлові Полянському. Такої людини, як цей Полянський, я більше не зустрічав. Він досконало володів англійською, французькою, італійською... Українською також. Ми з ним зблизилися. Він мені якось каже: «Ви нічого не боїтеся...» Й йому: «А що мені бо-

## ТУНЕЛЬ ДЛЯ ВТЕЧІ РИЛИ СІМ МІСЯЦІВ. ДОБИРАВСЯ ДОДОМУ П'ЯТЬ ІЗ ПОЛОВИНОЮ

ятися? Мені аби Україна...» «Мені теж», – відповів Полянський... Він допоміг мені влаштуватися на роботу в шахту. Там ми й почали готувати втечу. Нас було шестеро, ціла організація. Полянський хотів утікати на Захід, у Європу. Я ж був проти. Бо вважав, що повинен бути вдома, будувати Україну тут, а не «за бу-

### БІОГРАФІЧНА НОТА

**Семен Сорока** народився 3 серпня 1928 року в селі Кричильськ на Рівненщині в родині хліборобів. З червня 1943-го по 1948-й учасник національно-визвольної боротьби українського народу проти нацистів та більшовиків на території Північного Полісся. Був зв'язківцем боївки УПА під проводом Кучера (Данила Куліша), мав псевдонім Ясен. Учасник боїв із підрозділами ВВ НКВД у Городецькому лісі наприкінці травня 1944 року (Сарненський район Рівненської області).

У 1948–1952-му навчався в сільськогосподарському технікумі в місті Дубні.

Заарештований у 1952-му органами МГБ УРСР. Засуджений 26 серпня 1952-го військовим трибуналом Прикарпатського військового округу за ст. 54-1А, 54-8, 54-11, 54-20 КК УРСР до 25 років ВТТ. У 1954-му зумів організувати втечу з концтабору та повернутися до рідного села. Відвідував Донбас, де працювали колишні політв'язні. Влаштувався на роботу в Кіровограді, де 7 березня 1956 року був знову заарештований радянськими органами держбезпеки. Повторно відбував покарання в Інті та Воргуті. У грудні 1958-го вийшов на волю.

Із 1959-го Семен Сорока мешкає в Кіровограді. Працював на будівництві, навчався в Кіровоградському педінституті й Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка. 1988-го став членом Гельсінської спілки. 30 квітня 1990-го очолив обласний осередок Української республіканської партії. 1992 року разом з іншими колишніми політв'язнями (Дмитром Амброзьяком, Іваном Задорожним, Анастасією Кицько, Федором Уханем) започаткував обласне відділення Всеукраїнського братства воїнів УПА імені генерала Романа Шухевича (Тараса Чупринки), яке складається з двох частин комбатантів та братчиків. До перших належать безпосередні учасники руху Опору у складі Української повстанської армії, що діяла в 1941–1945 роках на терені степової Кіровоградської області, а до других – ті, хто не встиг повоювати за незалежність України зі зброєю в руках. У 1997-му Семен Сорока та репресовані повстанці заснували на Кіровоградщині Товариство політв'язнів та репресованих.

Сьогодні Семен Сорока займається правозахисною діяльністю

гром». Зрештою, коли дійшло до втечі, він не пішов із нами. Бо я відмовився йти на Захід.

### У. Т.: Як ви втікали з шахти – через підкоп?

– Так, підкоп ми зробили на глибині 70 метрів завдовжки метрів 130.

### У. Т.: А що робили з породою?

– Кидали її до вугілля. Рили тунель сім місяців. Відбійним молотком. Спочатку все йшло добре, а потім пішла мерзла глина. То було щось страшне... Але все ж прорили нору з виходом у тундру. Ползли в підкоп, я пробирався третім.

### У. Т.: І який у вас був план?

– Дістатися додому й далі вести боротьбу... Вибралися ми з нори, всі (а нас було п'ятеро) пішли в різні боки. Чотирьох, на жаль, таки впіймали. Їх питають: «А де Сорока?». «Ми його з'їли», – відповідають (я ж був малого зросту, худий)... Двох розстріляли. А інших трьох ні. Коли готувалися до втечі, Полянський дав мені зелену куфайку і шапку. Тепер я зовні був схожий на військового. Але він ще дав мені пістолет ТТ, 20 набоїв і ножаку. Де він усе це взяв?! Мабуть, він як геєрушник таки був пов'язаний із місцевими оперативниками.

### У. Т.: Ви вирвалися на волю – і що далі?

– Пішов на станцію Інта, заїшов у якусь чайну. А поруч опе- »



ративний відділ КГБ! Але мене в тій чайній ніхто не чіпав. Сидів і два дні пив пиво, хоч і ненавиджу його. Ніхто на мене не звернув уваги: мабуть, приймали за військового. Потім пішов пішки додому (поїздом проїхав лише кілометрів 20, не більше). У мене була карта, яку також дав Полянський. Добирався п'ять із половиною місяців. Усього пройшов три тисячі кілометрів. У дорозі траплялося всяке. На станції Котлас помітив за собою «хвіст». Але втік. Спав де випадало. У домівках вдалося поспати тільки дві ночі. Це було на станції Микунь (Комі АРСР). Я там зайшов у магазин, познайомився з жінкою, яка виявилася родом із Тернопільської області. Вона пропонувала влаштуватися в них на роботу. Але я пішов додому. Прийшов 17 квітня 1955 року.

#### У. Т.: І як вас зустріли?

– Мене там ніхто не чекав. До батьків часом заходив дільничний, заспокоював: «Не плачте. Якби його вже не було в живих, то кагебісти повідомили б».

Перший, кого я зустрів у селі, був Павло Бонацький. Побачив мене – і сів. «А ти знаєш, скільки за твою голову дають? – питає. – 20 тисяч. У газеті писали... Ти ж небезпечний злочинець...»

Поки не стемніло, пішов я на кладовище, там куці... Там моя бабуся похована. Ліг біля бабусі,

Олени Гресько, і вона мене охороняла до вечора. Десь о пів на дев'яту повернувся додому. Зайшов у хату – тато й мама вечеряють. Глянули на мене, мама в плач: «Ой, думала, що тебе вже не побачу...»

Заховали мене на горищі. А на другий день батько робить мені сховок між хатою і клуною...

Минуло кілька днів. «Що ж я тут лежу? – думаю. – Так я міг і в тюрмі лежати». Поїхав Львівською і Тернопільською областями шукати старі зв'язки. Але нічого не вийшло. Повернувся додому, побув ще з тиждень і все! Знову подався на Львівщину.

У поїзді випадково зустрів того самого капітана Заброду, який був слідчим у моїй справі. Кинувся я в тамбур. Вдалося вискочити з поїзда на ходу. Заброда наздоганяти не став. Вони, всі ці кагебісти, боягузи.

Через якийсь час подався на Кіровоградщину, я її вже знав. Потрапив у село Петрівка Хмельського району. Там мали бути свої люди: у 45-му мене туди послали...

Влаштувався на роботу, будував силосні ями. Роздобув паспорт. А через кілька місяців перебрався в Кіровоград. Почав працювати на заводі «Червона зірка» столяром. Жив у гуртожитку сільбуду...

#### У. Т.: А як вас «вирахували»?

Семен Сорока (Ясен) стоїть у центрі. Навколо бойові побратими, ліворуч від Ясена командир загону Явір. Сарненський район Рівненської області, 1945 рік.

– Дізналися, що приїхав із Західної України. Перетрусили всіх. Якось я поїхав додому, на Рівненщину, побачити батьків. А коли повернувся... Іду вулицею Карла Маркса. Бачу – шестеро людей стоять, чекають. Схопили мене, надягли наручники на розі вулиць Маркса й Шевченка. Привели в КГБ. Там, у камері № 3, я й провів якийсь час. А 7 березня 1956-го мене відправили до Києва. Деякі імена «своїх» кагебістів пам'ятаю досі. Наприклад, Чорноморця, справжнє прізвище якого Гнида. Він виявився недурною людиною, під час слідства навіть трохи виручав мене... Старшого лейтенанта Гузеєва також пам'ятаю... Ну а результат відомий: знову Воркута, тільки тепер уже не надовго, бо ж почалася «відлига», ГУЛАГ зменшувався. Так що в грудні 1959 року я вже був на волі.

#### У. Т.: Коли вам було страшно?

– Не пам'ятаю, щоб мені було колись страшно. Пригадую, як у жовтні 1954-го, коли я після втечі добирався додому, мене переслідували дві росомахи. Дійшли ми з ними разом до річки Уса. Вона саме широко розлилася, хоча й мілка. Я ту річку перейшов убрід, а росомахи залишилися. А то якось вовк переслідував аж до Котласа. Кілометрів 30... Тоді вже сніг лежав. Ідець, а позаду тебе щось тріщить. Зупиняєшся – тихо. Ішов той вовк за мною на відстані метрів 10. Дійшли так до Північної Двіни. Річка метрів 80 завширшки. Я зробив пліт і поплив. Коли відчалив від берега, як той вовк почав вити! А я йому рукою махаю... Волосся дибки ставало. То Господь Бог дав мені вовка, щоб він мене охороняв...

А загалом я не боюся смерті. Проте помирати не хочу...

#### У. Т.: Повернувшись на волю вдруге, ви через якийсь час таки здобули вищу освіту. Як це було?

– У 1962 році вступив до Кіровоградського педінституту на спеціальність «біологія». А в 1964-му перевівся на вечірнє відділення Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Там була спеціальність «біохімія», яка мене цікавила. Три роки «відсидів» у бібліотеці: скучив за читанням. За книжками – часом у напівпорожньому залі – мене запримітив професор Фердман, автор підруч-

ників, за якими ми навчалися. Потоваришували з ним. Він навіть запрошував мене додому...

**У. Т.:** А хвиля українського руху в Києві тих років (1964–1967) вас не зачепила?

– Ні. Тримався я самотою: навчався на вечірньому відділенні, мешкав у гуртожитку, на вихідні їздив до Кіровограда, де в мене вже була родина. Навчався, надолужував утрачене. А потім учителював. Спочатку в селі Добре Вільшанського району, де, однак, не затримався, бо не стерпів директора школи, який виявився негідником. Начальник відділу кадрів Кіровоградського облвню Козлітін направив мене працювати в Павлиш до Василя Олександровича Сухомлинського. Він тоді вже був знаменитим. Зустрів мене дуже культурно, доброзичливо, почали ми розмовляти. Сухомлинський казав, що треба піднімати село, що хороший той учитель, який підготує для села молодь... Я ж уважав, що учнів треба готувати для університетів, щоб вони ставали спеціалістами високого

класу. Ну й зрештою опинився в Устинівському районі, на півдні Кіровоградщини. Там, у селі Седнівка, я й працював учителем хімії...

**У. Т.:** Ви згадали свою сім'ю...

– Одружився я з дівчиною зі свого рідного села. Вона мені справжній друг. Живе тим, чим

хімзаводі, живе в Києві) й доньку Людмилу. Вона викладає у технікумі в Кіровограді. Сина через мене теж пресингували, було таке.

**У. Т.:** Скільки вас, колишніх упівців, залишилося в області?

– Комбатантів залишилося усього п'ятеро: Володимир Караташ, Людмила Григорашенко, Анастасія Дробот, Олександр Коваль і я, Семен Сорока.

**У. Т.:** Усі, хто вас знає, в один голос кажуть: «Сорока – невірний оптиміст!». Це так?

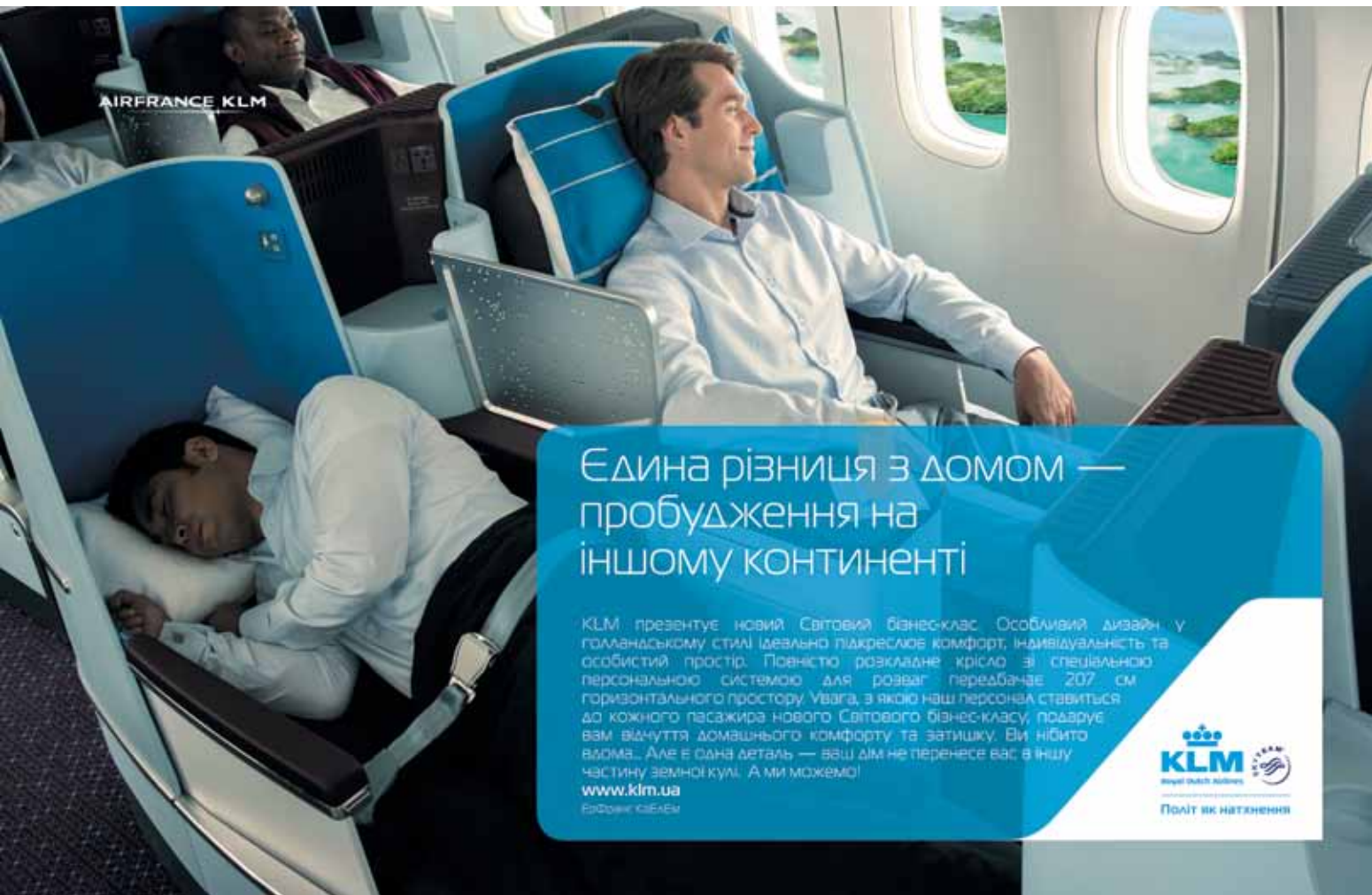
– Звичайно. Я впевнений, що Україна буде.

**Р. С.** Семен Сорока – зразок цільної людини. Якщо раптом станеться (не доведи Господи!) таке, що, скажімо, в День пам'яті Героїв Крут чи в День Соборності на міську площу вийде лишень одна людина, можна не сумніватися, що то буде він, Сорока. І буде цей невисокий чоловік, як завжди, у строї УПА з українським прапором у руках. Він просто не звик бути іншим. ■

## ОСОБЛИВО ЗАПАМ'ЯТАЛОСЯ «КУПАННЯ» В'ЯЗНІВ.

### НАС ВИПУСКАЛИ З КАРЦЕРУ Й ОШПАРЮВАЛИ ВОДОЮ НЕ МЕНШ ЯК 60 ГРАДУСІВ. А ПІСЛЯ ТОГО ОБЛИВАЛИ ЛЬОДОВОЮ...

і я. Не раз мене виручала. КГБ ж не залишав у спокої мене ніколи. Бувало, приходили додому, шукали зброю. Дружина їм казала: «Не ходіть, бо він (тобто я) в такому стані, що може вам щось зробити...» Налякала... Зараз, на жаль, хворіє... Маємо двох дітей: сина Григорія (він працював на



**Єдина різниця з домом — пробудження на іншому континенті**

KLM презентує новий Світовий бізнес-клас. Особливий дизайн у голландському стилі ідеально підкреслює комфорт, індивідуальність та особистий простір. Повністю розкладне крісло зі спеціальною персональною системою для розваг передбачає 207 см горизонтального простору. Увага, з якою наш персонал ставиться до кожного пасажера нового Світового бізнес-класу, подарує вам відчуття домашнього комфорту та затишку. Ви нібито вдома. Але є одна деталь — ваш дім не перенесе вас в іншу частину земної кулі. А ми можемо!

[www.klm.ua](http://www.klm.ua)  
Бізнес-клас KLM

**KLM**  
WORLD BUSINESS CLASS

ПОЛІТ ЯК НАТІНННЯ

# «Малий флот» української прози

Автор:  
Андрій  
Дрозда

Потрясіння останніх років стали викликом і для українських письменників: крок за кроком їм доводиться віднаходити нову мову та оповідь для опису дійсності «після Майдану». Тож, поки читачі й критики виглядали розкішну каравелу «великого роману», на горизонті несподівано з'явилися маленькі човники оповідань. Саме з короткої форми народжується сьогодні нова вітчизняна проза. Окрім фоль-

Intermezzo є своєрідним сигналом зміни настроїв та орієнтирів у літературі. Оповідання досить довго у нас вважалося другорядною формою, провідні українські автори лише зрідка бралися до нього, а видавці не виявляли особливого інтересу до збірок коротких історій. Незважаючи на це, саме в малій формі найкраще продемонстрували свій наративний талант першорядні письменники: Сергій Жадан, Тарас Прохасько, Тая Малаярчук. Україн-

жанрів саме через відсутність рамок і контурів форми. Інший жанр, що закріпив у нас перемогу літератури nonfiction, – колумністика. За останні п'ять років колонка стала улюбленою формою багатьох авторів: Юрія Андруховича, Миколи Рябчука, Сергія Жадана, Тараса Прохаська, Олександра Бойченка, Андрія Бондаря й Андрія Любки. У колумністики є свої принади: автор може висловитися максимально відверто й суб'єктивно, водночас лаконічний обсяг тексту не конфліктує із кліповою свідомістю сучасного читача. Як зазначає критик Ганна Улюра, «авторська колонка в ідеалі перебуває в спектрі від журналістики факту до журналістики опінії». Гібридність стала ознакою часу, а звичні «газетні» жанри перетворилися на явища літературного процесу.



кlorної «співучості» українське мистецтво загалом і літературу зокрема прийнято наділяти стереотипною «поетичністю», яка в багатьох уже викликає оскому. Поезія і далі домінує в літературному житті країни, однак хвиля інтересу до оповідань, історій і правдивої життєвої прози набирає сили.

Виявляє цю тенденцію, скажімо, поява Міжнародного фестивалю оповідання Intermezzo у Вінниці, патроном якого став Михайло Коцюбинський. Читання поезії тривалий час були частиною програми львівського Форуму видавців, а суто поетичний фестиваль Meridian Czernowitz уже п'ять років проводиться в Чернівцях. Тож фестиваль

ському прозаїкові, який у душі завжди лишається поетом, бракує впертості, щоб обтісувати форму й різьбити візерунки сюжету. Тож сьогодні маємо колекцію романів, які хіба що фрагментарно залишаються в антологіях зразків невиробленого стилю.

Можливо, саме брак наполегливості спричинив колись вибух есеїстики. Наприкінці 1990-х зачинателем моди на писання есеїв став Юрій Андрухович, тексти якого найчастіше поставали з рефлексивних вражень від подорожей. Любов до свободи – це поряд із «поетичністю» ще одна іманентна риса українського письменника, тож есей надовго став фаворитом серед прозових

Помітним явищем української прози, що перебуває на межі стилів і жанрів, стає художній репортаж. Велика заслуга в його популяризації належить уже згаданому Андрієві Бондарю, який переклав багатьох польських майстрів-репортажистів: Павела Смоленського, Войцеха Тохмана, Маріуша Щигела, Вітольда Шабловського. В Україні вже три роки відкриває нові імена організований видавництвом «Темпора» конкурс художнього репортажу «Самовидець». Беручи до уваги драматичну ситуацію на Сході й оголеність суспільних нервів, припускаю, що саме література факту має всі шанси стати новою модою в українській прозі. Маємо приклад

того, наскільки важливим чинником розвитку письменства є перекладні тексти. Андрій Бондар відзначає двох авторів, які сформувалися власне в журналістському середовищі й уже дебютували книжками: Олега Криштопу та Наталію Гуменюк. До них можна додати ще й Дениса Казанського – блогера й журналіста з Донецька, чия книжка «Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі» нещодавно вийшла у світ.

Та не fiction є єдиним живе сьогодні вітчизняна проза. Повертаються й вигадані, уявлені історії, що подібно до вірша народжуються з імпульсу, емоції та фантазії. Оповідання – жанр невичерпний, оскільки природно постає із живої бесіди, жарту чи випадку. Він напрочуд гнучкий до змін форми, стилю та розміру, а до того ж не вимагає особливої посидючості й життєвого досвіду. Може, тому в новій хвилі українських авторів малої прози так багато молодих поетів.

Не бракує там і відомих поетичних імен, які заявили про свій перехід на прозову територію. Восени запланована до виходу книжка оповідань Василя Махна, а Маріанна Кіановська працює над своїм першим романом. Одним із відкриттів для широкої аудиторії торік став Олексій Чупа. Молодий поет із Макіївки, що переїхав до Львова, дебютував у прозі повістю «Бомжі Донбасу». Міфологічна лінія цього тексту виявляє конфлікт у свідомості українця з донецьких степів, розповідає про жорстке зіткнення бажаного і втраченого з дійсністю. Чупа став найпліднішим автором 2014 року: після прозового дебюту вийшли його «10 слів про Вітчизну» й «Казки мого бомбосховища». У «Казках...» автор розвиває тему Донбасу, розповідає історії звичайних героїв, прототипами яких стали сусіди з рідного міста. У текстах молодого прозаїка можна простежити перегуки зі стилем Сергія Жадана. Сам Олексій Чупа не заперечує впливу на свою творчість одного з найвідоміших українських авторів, однак старанно працює над формуванням власного голосу в літературі. Ставши стипендіатом програми Gaude Polonia, пише нову прозову книжку.

Серед молодих відкриттів варто відзначити також Ірину Ці-

лик та її збірку оповідань «Червоні на чорному сліди», за яку шанувальники вже охрестили письменниці українською Еліс Манро. Якщо два останні роки в літературі минули під знаком жіночої поезії, то нині бачимо подібну перевагу прекрасної половини вже у прозі. Ірина Цілик, Віка Амеліна, Христина Козловська... Вже перші їхні оповідання заслуговують на увагу читачів. Нова книжка Людмили Таран «Прозорі жінки» приємно здивувала навіть гурманів. Теперішній матриархат у літературі бачиться цілком закономірним, адже жіноцтво в Україні значною мірою переважає і серед читацької аудиторії.

Проза про війну – ще одна тенденція, що стане помітнішою восени, у розпал книжкового сезону. Видавці швидко зрозуміли, що тема збройного конфлікту й Донбасу привертає посилену увагу читачів до новинки і спроможна забезпечити успіх навіть невідомому дебютантові. Окрім Олексія Чупи прикладом тут може слугувати Маргарита Сурженко із книжкою «АТО. Історії зі Сходу на Захід». Із початком боїв авторка покинула рідний Луганськ. Вона описала свою подорож через усю країну в невеликій прозовій історії, яка кілька місяців трималася в топ-20 Книгарні «Є». Події в зоні конфлікту не залишили байдужим і одного з патріархів українського постмодерну – Богдана Жолдака. Його кіноповість «УКРИ» відкриває серію «Бойова проза» від видавництва «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га». Цілком можливо, що й інші видавці розвиватимуть надалі саме лінію творів про війну. Тут варто згадати ще не виданий роман «Маріупольський процес» львів'янки Галини Вдовиченко, що переміг у конкурсі «Гранд Коронація слова» й зібрав схвальні відгуки перших читачів як життєва, позбавлена ідеологізації проза. Війна як маркер присутня навіть в інтелектуальних текстах без краплі злободенності. Наприклад, у романі Григорія Гусейнова «Одіссея Шкіпера та Чутайстра» читаємо історію хлопців зі степового містечка в часи німецької окупації.

Тема війни приглушила пласт розповідей про Майдан, які були провідним трендом на торішніх літературних заходах. Сьогодні

вже мало хто з авторів у своїх нових текстах оглядається на події зими 2013–2014 років. Значно більше з мовчазною тривогою вдивляються в майбутнє. Припускаю, що тематика Революції гідності повертатиметься поступово й буде нерозривно пов'язана з пізнішими подіями. Із цьогорічних текстів про Майдан виокремлю роман Степана Процюка «Під крилами великої Матері», головний герой якого психологічно тяжко переживає час протестів, однак не може приєднатися до них через хворобу.

Зазвичай наша проза значно впевненіше освоює вже знайомі полиці, ніж відкриває нові. Прогнозовано добре розвивається «сувенірний» пласт, поєднаний із сучасними елементами: детективом, містиком, історичним романом. Окрім Юрія Винничука на цьому полі відзначився Андрій Кокотюха, спробувавши осідлати «львівського коника» у свіжих книжках «Адвокат із Личаківської» та «Привид із Валової». Вирішив уписатися в «туристичну» нішу й Петро Яценко зі своїм «Коротким північником із галицького сексу». Тож поки що міф Галичини залишається головним джерелом натхнення для масової літератури, яка пропонує втечу від тяжкої дійсності. Саме розважальне, легке читиво формуватиме



## ТЕМА ВІЙНИ ПРИГЛУШИЛА ПЛАСТ РОЗПОВІДЕЙ ПРО МАЙДАН, ЯКІ БУЛИ ПРОВІДНИМ ТРЕНДОМ НА ТОРІШНІХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗАХОДАХ

й надалі прозовий субстрат, а до так званого великого роману наші автори наблизитимуться з низького старту малої прози.

Література, що черпає сили в теперішньому моменті, може прорвати греблю ескапізму силою правдивого, болючого слова. Поза сумнівом, трагічні й комічні сюжети сьогодення ляжуть у нову оповідь, викладену свіжою мовою. Вона поволі з'являється, адже потреба розказувати історії така сама природна, як і дихати. Ці історії можуть розважати, смішити, викликати обурення чи співчуття. А головне – полегшувати розуміння й порозуміння, якого всі ми так потребуємо. ■

# Сісти в калюжу

Автор:  
Лесь Терен

**П**ід час створення та затвердження парламентаріями АРК у 1992 році кримського прапора його синьо-біло-червона гама була навмисно підібрана так, щоб відповідати державним кольорам Росії. Надто вже хотілося тим депутатам під Москву, та й українська належність півострова тоді, на початку 1990-х, здавалася ще вилами по воді писаною. Через чверть століття ота підмосковська мрія, на жаль, таки здійснилася, і тепер кримське знамено майорить по всьому півострову в парі зі стягом нового колоніального господаря. Але подекуди в цю триколірну гармонію вклинюється дисонанс. Ні, не синьо-жовтий (прапор України під лютою забороною, та й настрої в Криму переважають такі, що людина, яка вивісить наше знамено, ризикує зазнати самосуду юрби ще до приїзду наряду ФСБ). Бірюзово-блакитний із золотою тамгою – національний прапор кримських татар. Його, щоправда, не побачиш на держустановах, але часто стрічаєш на «торпедях» маршруток, у вікнах автівок, а подекуди навіть на житлових будинках у кварталах репатріантів.

Цей прапор не надто рекламують, але й не приховують. Аж дивно, що московська рейхсканцелярія не заборонила його разом з українським як яскраве уособлення «нерусского духа» на окупованій території: адже блакитний колір затвердженого в 1917 році кримськотатарського прапора символізує, за різними трактуваннями, чи то спадщину Чингісхана, чи то пантюркізм – хай там як, але дуже неприємні для Москви речі. Може, дозволом на його використання окупанти розраховували здобути симпатії кримців та залучити їх на свій бік, може, мали ще якісь міркування – хтозна, але прапор залишається «легальним».

Щороку, від 2010-го, кримські татари 26 червня мирними маніфестаціями відзначали день свого національного прапора. Київська влада неприязно кривилася, спостерігаючи за повними блакитних знамен майданами, але принаймні не втручалась і не забороняла цих зібрань. Щойно Крим було втрачено, ставлення Української держави до символу його корінного народу змінилося на протилежне: тепер кримських татар зі знаменною датою вітає сам президент, у столичному парку Шевченка відбуваються заходи за участю кримчан та материкових українців, у Херсоні теж показують найбільший прапор, уже не намальований, а шитий, тощо.

Тож не дивно, що у пропагандистській битві за симпатії кримців свою

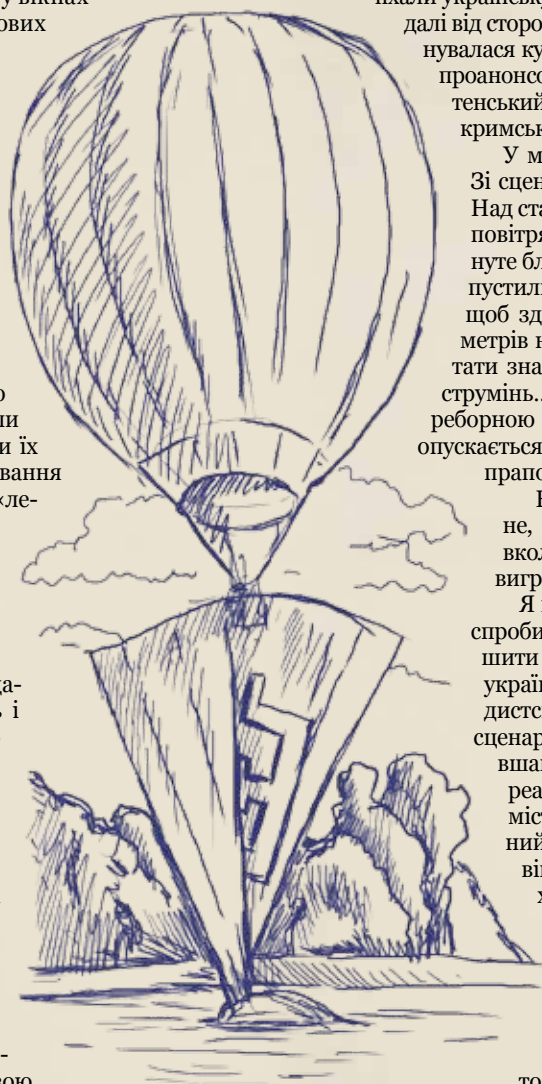
«симетричну відповідь» вирішила дати й Росія. За справу взялися з державницьким масштабом: для відзначення Дня прапора створили оргкомітет із числа кримських татар «на царській службі», а вночі заздалегідь розіслали найсуворіші прокурорські попередження всім активістам, котрим могло заманутися влаштувати 26 червня якісь самостійні заходи. Понад те, у проведенні масових акцій було відмовлено всім громадським організаціям, що намагалися «легально» випросити на них дозвіл.

Похмурого ранку 26 червня казенне святкування розпочалося. Вулицями Сімферополя помчав офіційний автопробіг із прапорами з вікон (єдиний дозволений із кількох, на які подавали заявки) і дістався до парку Гагаріна – такого собі «політичного гетто» подалі від центру, де тільки й дозволено тепер проводити масові заходи (це, щоправда, стосується не всіх, а лише кримських татар та українців: нагадаю, саме до цього парку в березні, не дозволивши зібратися під пам'ятником Шевченку, випхали українську акцію на честь Кобзаря; там її, подалі від сторонніх очей, і пов'язали). У парку планувалася кульмінація дійства: заздалегідь було проанонсовано, що в небо здійметься велетенський (куди тим киявам із херсонами!) кримськотатарський прапор.

У малолюдному парку накрапав дощ. Зі сцени лунали записи народних пісень. Над ставком уже висіла на канатах велика повітряна куля. До неї і причепили згорнуте блакитне полотнище. Повітрофлотці пустили всередину неї струмінь полум'я, щоб здійнялась у небо. Балон злетів іще метрів на п'ять над водою... Почав розгортати знамено, застиг... Іще один вогняний струмінь... Ні, все дарма: притягнена непереборною силою гравітації, куля повільно опускається вниз, у всіх на очах занурюючи прапор у зелену воду.

На цьому стидовищі «свято», власне, й завершується. Битва гігантів навколо національного символу кримців виграна Києвом.

Я вже не вперше пишу про незграбні спроби окупантів однією рукою придумати кримських татар, як придумали українців, а другою кидати їм пропагандистські подачки й нав'язувати власні сценарії національного єднання: то на вшанування путінського «закону про реабілітованих» прийде 30 осіб замість очікуваних 3 тис., то ворожильний калач на казенному святі вперто віщуватиме біду, то ось черговий захід у буквальному сенсі сів у калюжу... Ніби якесь прокляття лежить на отій фальшивій грі в «толерантність» від одного з найбільш репресивних режимів світу. Колишня відсторонена байдужість Києва, чесно сказати, і то мала пристойніший вигляд. ■





# ЗМІ «республіки»: у найкращих традиціях Рейху

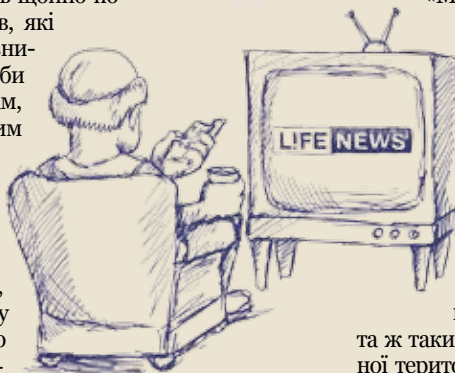
Автор:  
Станіслав  
Васін

З середини літа 2014 року Донецьк, а потім Макіївка, Харцизьк, Шахтарськ, Торез виявилися цілком відрізані від національного медіа-простору. Інформаційну блокаду керівництво «ДНР» почало з відключення найбільших українських телеканалів, замінюючи їх такими рупорами російського агітпропу, як LifeNews, «Россия 24», «Новороссія ТВ», «Оплот ТВ», «Звезда», НТВ та ін. Усі вони з'явилися на частотах, що раніше належали найбільшим інформресурсам України. Нині в телеєфірі підконтрольних бойовикам територій насилу відшукаєш вручну два вітчизняні телеканали: «1+1» та «5 канал», які зникають двічі-тричі на тиждень, а якість прийому картинка залишає бажати кращого.

Найбільший попит у глядачів мають випуски годинних новин, причому тенденція спотворення інформації тут прямо залежна від того, місцевими є телеканали чи російськими. На останніх донбаські події демонструють виключно в межах загального курсу на «фашизацію» української армії та суспільства, тоді як місцеві ЗМІ до цього нерідко додають щойно потерпілих від обстрілів місцевих жителів, які «радо» проклинають Україну та її керівництво у прямому ефірі. Надалі ті самі особи стають героями вже спеціальних програм, особливо на «Оплот ТВ», де спокійнішим тоном повторюють інформаційні шаблони про «фашистів» та «карателів». Присутня така практика й на раніше лояльному до України телеканалі «Юніон», який нині зв'язав пускати в ефір виключно «новоросійські» сюжети, перед тим оголосивши конкурс на низку вакансій, бо частина працівників цього інформресурсу звільнилася через незгоду з його політикою.

Агітаційна інформація на місцевому телебаченні транслюється практично цілодобово: основний ефірний час виділяється саме на інформаналітику, в перервах між якою звучать заклики вступати в армію «Новоросії» та адреси військкоматів, де це можна зробити. Українці популярні й телепередачі про «героїв республіки», на котрі запрошують як бойовиків з «армії Новоросії», що особливо відзначилися, так і тих, хто стояв біля джерел сепаратистського політичного руху (Губарев, Хряков, Пушилін та ін.).

Ще один аспект, який не можна не помітити на російському ТВ, що заповнило ефір, – це радянський кінематограф, фільми про боротьбу СРСР із фашизмом у Другій світовій війні, а також серіали про доблесть російського спецназу, який відстоює честь «отчєства». Рідкісні розважальні телепередачі губляться поміж усіяких політичних ток-шоу, де «експерти» з РФ традиційно звинувачують офіційний Київ у «каральній операції» і пророкують швидкий розпад України. Найбільш рейтинговими каналами в «ДНР» нині є НТВ, «Оплот ТВ» і «Россия 24», що зайняла частоту одного з колишніх місцевих телеканалів.



Не кращі справи з місцевими газетами та «інформаційними агентствами», репортери яких обов'язково повинні пройти «акредитацію» в «міністерстві інформації та зв'язку ДНР». Певна річ, це вдається лише тим ЗМІ, що лояльні до нинішньої верхівки «республіки». Серед найбільших – газети «Донецкая республика» і «Новороссія», чії нехитрі назви відразу повідомляють нам про основний зміст матеріалів. Загалом контент у них поділяється на інтерв'ю з основними особами «республіки» та агітаційні статті про звірства українських «карателів», які «неминуче зазнають поразки». Розбавляють його статті про успіхи «республіканської» промисловості в дусі найкращих дописів доби Микити Хрущова.

Офіційно задекларований наклад видань просто зашкалює. Для «Новороссії» це 200 тис., а для «Донецкой республики» – 50 тис. примірників. Хоча ще зовсім недавно першу з них роздавали безплатно просто на вулицях, а тепер її рекомендована ціна лише 2 грн. Не поступається їм у цьому сенсі й газета «Мирный Донбасс», тираж котрої становить 100 тис., а офіційними засновниками є «парламенти ДНР і ЛНР». Останній нюанс відповідає на запитання про кошти й поліграфкомбінати, що їх використовують для випуску цього ресурсу: його видають «місцевими» силами, залучаючи до агітаційної роботи «ДНР» керівництво кількох донецьких та макіївських друкарень.

Цікавий аспект інформаційного лавірування місцевих ЗМІ залежно від зміни політичної ситуації. Скажімо, якщо раніше та ж таки «Новороссія» друкувала карту однойменної території в межах адміністративних одиниць від Одеси до Харкова, то тепер дедалі частіше апетити видання зводяться лише до заштрихованих Донеччини й Луганщини. Приблизно така сама політика й каналу «Оплот ТВ», котрий після мінських домовленостей зробив репортаж про опитування донеччан щодо незалежності «ДНР». Туди потрапило й кілька «місцевих», які висловилися в дусі «не так уже й погано буде, якщо ми залишимося в Україні». Водночас, звичайно ж, ці люди наполягали на припиненні утисків російської мови та «гноблення росіян».

Загальний масив інформації, який щодня закачується у свідомість громадян, що все ще залишаються на окупованій території, призводить до того, що з лексики людей цілком витіснено такі слова, як «українці», «противник», «солдати», й замінено їх «укропами», «фашистами» та «нациками», а також медіа-штампами на кшталт «ім усім заплатив Вашингтон». «Нацисти» й «Америка» серед найпоширеніших тем, які можна почути від базарних прилавків до коридорів «центробанку», а впевненість місцевого населення в цілковитому розумінні ситуації, що збігається з картинкою LifeNews, наповнює щораз новими охочими воювати військкомати «народних республік». ■

# Без гідазепаму



Автор:  
Юрій  
Макаров

**М**ені самому це заважало багато років. Відколи українці почали реанімувати, а точніше реконструювати історичну свідомість, вони з'ясували, що все наше минуле – серія поразок. Пам'ятаєте Винниченка: «неможливо без брому» (сьогодні сказали б «без гідазепаму»). Так триває і досі: Переяслав... Полтава... Крути... Іловайськ... Дебальцеве... На цьому національну ідентичність не побудуєш.

Окремий пункт свідомості – Голодомор. Хай би скільки кидали камінням у Віктора Ющенка, його наміри були бездоганні. Знаю від спільних знайомих, як його вразив приклад Ізраїлю під час одного з візитів, як він запалився завданням перейняти досвід євреїв, адже справжня ідентичність ізраїльтян народилася з переживання жаху Голокосту, без нього зібрати на одній, хай крихітній, території людей, по суті, різних культур, різних мов і різного досвіду й переплавити їх у єдину націю було б неможливо. От тільки не варто було забувати, що це переживання загартувалося наступними випробуваннями, коли купка громадян, загалом менш ніж мільйон, – без досвіду, без зброї, без підтримки – успішно відбила наступ п'яти держав (Сирія, Єгипет, Ліван, Ірак, Йорданія), а фактично всього Арабського світу, й відтоді так само успішно протистоїть йому. Без цього продовження пам'ять про випробування швидко втратила б гостру актуальність.

Тож Голодомор, при всій святості вшанування його жертв, замість згуртувати націю став ще однією гіркою на шальці колективної віктимності. То що, відмовитися від інерції поразок? Почати згадувати перемоги? Це не так важко: Конотоп, Збараж, Жовті Води – чим вам не звитяги? За бажання можна додати Корсунь-Шевченківську операцію, адже в складі 1-го та 2-го Українських фронтів відсотків 80% особового складу були українцями. Руська правда, Литовські статuti, 228 міст із Магдебурзьким правом – хіба не досягнення? Космос, кібернетика, зрештою, танки – хіба не успіх? Малевич, Архипенко, Бурлюк – хіба не гордість?

Ось із цього місця можна детальніше. Бо плекати славу вітчизняної зброї в сучасному світі не модно – все одно, що згадувати, хто кого поборов: ахейці троянців чи навпаки (в нашому випадку залишилося Святослава з хозарами пом'янути, що окремі інфантили й роблять цілком серйозно). Така еволюція в бік миролюбності неминуха не лише з погляду гуманності чи

політкоректності, а й суто із прагматичних міркувань: ну як французам досі святкувати перемогу над німцями, якщо вони фактично є частинами одного державного утворення і їздять одні до одних на закупи?

Тому й художники в сучасних підручниках історії популярніші за генералів. Тому й червоні маки в Європі в ужитку замість якогось місцевого аналога так званої георгіївської стрічки: шанують передусім жертв, тих, хто віддав життя чи здоров'я, а не тих, хто більше ворогів закатував. Зрозуміло, що в їхньому випадку немає потреби в мобілізації за допомогою історії, ніхто ні на кого не нападає. А коли країна в стані війни, картина світу підлягає корекції.

І навіть нам за нинішніх обставин є чим пишатися. Варто лишень згадати, що станом на квітень минулого року в Україні не було армії. Була державна структура з фарбування трави, будівання дач генералам і торгівлі всім, що не встигли продати попередники. Яким чином вдалося оточити бойовиків під Краматорськом, узяти Савур-могили, кілька тижнів тримати кордон, зрештою, звільнити дві третини Донецької та Луганської областей – загадка, справжня загадка. Звісно, протистояти другій за потужністю армії світу (це не самі росіяни, це американці рахували) не подарунок, тож тактичні поразки від ре-

гулярних, більше того, елітних частин сусіднього монстра не можуть бути приводом для самозневаги. А шанобливе прізвисько «кіборги», яким нагородили вороги захисників аеропорту, хіба це не диво?

Ще раз: нам немає чого посипати голову попелом. Україна встояла, й тепер уже всім зрозу-

**ПЕРЕМОГТИ ОЗНАЧАЄ НЕ ПРОСТО ВЗЯТИ ГОРУ НАД ТИМИ ЧИ ТИМИ НЕДОУМКАМИ, А НАСАМПЕРЕД ПОДУЖАТИ ДОЛЮ, ОБСТАВИНИ, ІНЕРЦІЮ, БЕЗЛАД, СЕБЕ САМИХ УЧОРАШНІХ**



міло, що встоїть. Рік тому в нас не було армії – зараз вона є. Півтора року тому в нас не було суспільства – зараз є. Четверть століття тому не було надії на власну державу, окрему від нелюдської імперії, – зараз є держава й надія перетворити її на щось пристосоване для життя. Це не ігри в напівповну чи напівпорожню пляшку. Не в тім річ, щоб змінити мінус на плюс. Якщо замислитися, перемоги означає не просто взяти гору над тими чи тими недоумками, а насамперед подужати долю, обставини, інерцію, безлад, себе самих учорашніх. У такому контексті майбутня перемога над агресором сприйматиметься трохи інакше: не над підступним ворогом, а над ганебним явищем (авторитаризм, інфантильність, брехня, нетерпимість, тупість), якого ми самі спромоглися уникнути, сподіваюся, раз і назавжди. ■

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ  
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ  
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ  
ТА АЛЬБОМИ  
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ  
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ  
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ  
БЕЗКОШТОВНИЙ  
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)  
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ  
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА  
ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00

САЙТ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ: WWW.BOOK-YE.COM.UA  
ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP



К Н И Г А Р Н Я

**М. КИЇВ**

вул. Лисенка, 3 тел.: (044) 235-88-54, вул. Спаська, 5 тел.: (044) 351-13-38,  
пр-т Повітрофлотський, 33/2 тел.: (044) 275-67-42  
вул. Льва Толстого, 1 тел.: (044) 383-61-49

**М. ЛЬВІВ**

пр-т Свободи, 7 тел.: (032) 235-73-68

**М. ХАРКІВ**

вул. Сумська, 3 тел.: (057) 731-59-49

**М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК**

вул. Незалежності, 31 тел.: (094) 928-31-41

**М. ВІННИЦЯ**

вул. Соборна, 89 тел.: (0432) 52-93-41

**М. ТЕРНОПІЛЬ**

вул. Валова, 7-9 тел.: (0352) 25-44-59

**М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ**

вул. Ковельська, 6 тел.: (03342) 2-19-57

**М. РІВНЕ**

вул. Короленка, 2 тел. (094) 928-31-44

**М. ЛУЦЬК**

вул. Лесі Українки, 30 тел. (0332) 72-43-76

[www.book-ye.com.ua](http://www.book-ye.com.ua)

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

[WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP](http://WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP)



Якщо зібрався у мандрівку,  
бери з собою **ТревелСімку!**



**ЄДИНИЙ ТАРИФ**  
на дзвінки та СМС  
в Україну

**Тревел Шоп**

**БЕЗКОШТОВНА  
ДОСТАВКА  
гарних номерів**

Діє у > **190** країнах

**БЕЗКОШТОВНІ** вхідні дзвінки у **≈140** країнах

**ВІДСУТНЯ ПЛАТА** за з'єднання та абонплата

**ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ**, що дозволяють заощаджувати  
ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

**БЕЗКОШТОВНІ** дзвінки зі **Skype та Viber** на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: [portmone.com](http://portmone.com) **ПриватБанк** **VISA** **iBOX**

**Інфолінія: (044) 223-8008 [w.TravelSiM.ua](http://w.TravelSiM.ua)**

U.T.T. & C.S.C.